ANUL XV 1970

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEŞ-BOLYAI

SERIES PHILOLOGIA

FASCICULUS 1

Redacţia: CLUJ, str. M. Kogălniceanu, 1 ● Telefon: 1 34 50

SUMAR–TARTALOM–СОДЕРЖАНИЕ–SOMMAIRE–CONTENTS

CONSIDERAŢII ASUPRA ÎNCEPUTURILOR ACTIVITĂŢII DE CRITIC LITERAR A LUI G. BOGDAN-DUICĂ

de

SILVIA GOGA

Bogdan-Duică, animator şi organizator cultural, academician, ziarist neobosit, a fost în acelaşi timp şi un pasionat cercetător al literaturii române, căreia i s-a dăruit timp de aproape cinci decenii, „uimind prin formidabila sa informaţie", după cum remarca N. Iorga[1].

Apreciat de D. Popovici ca „imaginea desăvîrşită a istoricului literar"[2], recunoscut şi de Lovinescu drept „o autoritate aproape unică în domeniul istoriei literare a veacului XIX"[3], personalitatea complexă şi multilaterală a lui Bogdan-Duică a reţinut, pînă acum, atenţia unor cercetători competenţi, rămînînd totuşi încă necunoscute sau insuficient clarificate o serie de aspecte din activitatea sa[4]. Chiar dacă nu a ajuns pînă la opere de sinteză, deoarece, aşa cum observă G. Călinescu, „pentru Bogdan-Duică monografia unui scriitor — cu atît mai mult istoria integrală a literaturii — era o întreprindere colosală, în care trebuiau găsite şi bobul de mei şi firul de praf"[5], chiar dacă nu a dovedit întotdeauna înţelegere faţă de fenomenul literar contemporan, activitatea lui Bogdan-Duică este îndreptăţită la o reconsiderare mai atentă, avîndu-se în vedere eforturile sale permanente de a integra literatura transilvăneană în larga mişcare literară românească, precum şi numeroasele contribuţii documentare sau comparative, prin care a pregătit substanţial marile lucrări de mai tîrziu.

---

[1] G. *Bogdan-Duică*, în *Oameni cari au fost*, vol. II, E.P.L., 1967, p. 274.

[2] *Evoluţia concepţiei literare a lui G. Bogdan-Duică*, Bucureşti, 1938, p. 115.

[3] *Istoria literaturii române contemporane*, vol. II, Bucureşti, f.a., p. 60.

[4] În afară de studiile amintite, menţionăm încă: S. Puşcariu, *Premiul de critică şi istoriografie literară*, în „Societatea de mîine", 1925, nr. 25; I. Breazu, *G. Bogdan-Duică critic şi istoric literar;* S. Puşcariu, *G. Bogdan-Duică*, ambele în *In memoria lui G. Bogdan-Duică*, Cluj, 1935; G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, 1941; V. Netea, *Viaţa şi opera lui G. Bogdan-Duică*, Bucureşti (1940).

[5] *Op. cit.*, p. 831.

În articolul de față ne-am propus să desprindem cîteva aspecte din prima etapă a activității de critic literar a lui Bogdan-Duică, concretizată într-o serie de articole, recenzii, cronici dramatice etc., publicate în foiletonul „Gazetei Transilvaniei" și al „Tribunei", între anii 1888—1895[6]. Cu toate că G. Călinescu ignorează complet această perioadă, luînd în considerare doar activitatea de după 1900[7], apreciem ca utilă insistența asupra acestui moment, întrucît de pe acum s-au conturat unele orientări estetice și metodologice care, în parte, s-au menținut în întreaga sa activitate ulterioară.

Prin prezența sa, Bogdan-Duică a contribuit la îndeplinirea unei cerințe exprimate cu mult înainte în publicistica din Transilvania și anume necesitatea de a se promova o critică literară bazată pe principii estetice bine formulate și scrierea unei istorii a literaturii românești. Sînt numeroase referirile la această problemă, întîlnite în periodicele transilvănene. Ne vom mărgini să semnalăm doar cîteva. Încă în 1864, sub inițialele M.B., s-a publicat în „Aurora română" de la Pesta un articol, scris într-un limbaj cam greoi, prin care se condamna lipsa de interes manifestată de jurnalistica română față de dezvoltarea literaturii și insuficiența spiritului critic: „Întru adevăr, multe scrieri s-au publicat în românește de un timp încoace, cari nu sunt alta în literatură decît tot atîtea buruieni nefolositoare neamului nostru. Ziarele însă au tăcut"[8]. O istorie literară critică reclama și Iustin Popfiu: „Ceea ce lipsește este o istorie a literaturii naționale. Sub aceasta nu voi înțelege o simplă înregistrare a cărților române ieșite la lumină de 3—4 secoli încoace, ci un op critic, care să arate pre reprezentanții diverselor perioade literare pînă la timpul cel mai nou atît după cursul vieții și activității lor, cît și în analiza lucrărilor lor mai alese"[9]. Aceeași problemă l-a preocupat și pe Spiru Ghimpescu, identificat de I. Breazu ca un pseudonim al lui I. Vulcan[10]. Iulian Grozescu simțea nevoia stabilirii unor principii estetice generale, prin care să fie îndrumată activitatea scriitoricească[11]. Urmărind periodicele transilvănene, întîlnim numeroase încercări, în „Familia" mai ales, de a traduce în viață dezideratele formulate mai sus prin recenzii, cronici dramatice, articole teoretice, caracterizate, în general, printr-o

---

[6] După propriile-i mărturisiri, din „Salonul literar", 1926, p. 97, debutul său literar avusese loc încă în perioada studiilor universitare cînd, la îndemnul lui Theochar Alexi, pe care-l va critica aspru mai tîrziu, a tradus din limba germană, fără să-l termine, romanul *Die bleiche Gräfin.* S. Pușcariu amintește și de cîteva versuri originale, din aceeași perioadă, nepublicate, scrise sub vădita influență a lui Eminescu. În 1883, 1884, a publicat la „Familia" traduceri în versuri și proză. După o informație din „Gazeta Transilvaniei", Bogdan-Duică a ținut, în ziua de 6/18 iunie 1884, o conferință despre Mihai Eminescu, cu ocazia unei serbări organizate de elevii școalelor românești din Brașov. În 1885 a publicat în „Gazeta Transilvaniei" două dări de seamă despre expoziția din Anvers: *Expoziția universală din Anvers,* nr. 96, și *O maiestate neagră, Expoziția din Anvers,* nr. 120.

[7] *Op. cit.*, p. 831.

[8] *Literatura română,* în „Aurora română", 1864, nr. 12.

[9] *O privire fugitivă preste literatura română și lipsa unei istorii critice a literaturii române,* în „Familia", 1867, nr. 42.

tendință clasicizantă. I. A. Lapedatu schițează chiar o privire generală asupra întregii literaturi române, urmărită cronologic într-un ciclu de articole[12]. Intenția noastră nu este de a epuiza această problemă, mult mai bogată prin datele ce le oferă oricărui cercetător. Menționăm doar că pînă la Bogdan-Duică cel mai important istoric literar a fost Aron Densuşianu.

Recunoscut drept un istoric literar valoros, Bogdan-Duică s-a afirmat mai întîi ca publicist atras de critica literară, dovedindu-se un adept al crezului junimist. Această orientare este explicabilă, dacă avem în vedere formația tînărului critic (s-a născut în 1866) pînă la acea dată. Urmînd liceul din Braşov, în primele clase, l-a mai apucat pe profesorul I. Meşotă, cel dintîi colaborator transilvănean al „Convorbirilor literare", pe I. A. Lapedatu, pe I. Popea, care au făcut din revista ieşeană una din lecturile favorite ale elevilor. Dintre profesorii mai tineri, Andrei Bârseanu, I. C. Panțu şi Dionisie Făgărăşanu au venit de la „România jună" din Viena, unde geniul lui Eminescu şi ideile junimiste cîştigaseră aderenți serioşi. Bogdan-Duică şi-a început activitatea de critic literar după ce junimismul repurtase biruința deplină în Transilvania.

A doua orientare estetică, evidentă de la început, este cea pozitivistă, datorită căreia i s-a format pasiunea pentru scurtarea amănuntelor, pentru documentarea completă şi multilaterală. Făcîndu-şi studiile superioare la Universitatea din Jena, el a avut prilejul să cunoască aci tendința spre o specializare dusă pînă la exces, urmărindu-se explicarea unui fenomen izolat în cele mai mici amănunte. Expresia estetică a încrederii în ştiință, în posibilitățile de a descifra şi explica universul este opera lui Taine, bine cunoscută de Bogdan-Duică, prin care se va orienta spre istoria literară. De altfel, s-a demonstrat în mai multe rînduri că, spre sfîrşitul secolului trecut, ideile lui Taine au avut circulație în literatura română, anticipînd prezența lui Dobrogeanu-Gherea. Amintim în acest sens numele lui Anghel Demetrescu, care încă din 1876 a vorbit în „Revista contimporană" despre „Domnul Taine".

Încercări de a împăca estetismul junimist cu noile orientări critice întîlnim şi în unele articole ale lui M. Străjanu, nume des întîlnit în paginile „Convorbirilor literare", originar de lîngă Blaj. Cunoscător al teoriilor estetice ale lui Platon, Aristotel, Schopenhauer, Străjanu defineşte opera de artă, în spiritul esteticii sociologice a lui Taine, ca „productul societății şi timpului şi cu deosebire a curentului literar sau artistic sub care s-a dezvoltat"[13]. Tot el a fost preocupat şi de raportul dintre ştiință şi artă, fiind de părere că noile descoperiri ştiințifice nu sînt dăunătoare poeziei, ci dimpotrivă pot oferi motive inedite de inspi-

---

[10] *Cine să scrie istoria literaturei noastre?*, ibid., nr. 43.

[11] *Meditațiuni literare*, I, *ibidem*, nr. 27.

[12] *Luptele românilor pentru cultură*, în „Orientul latin", 1874, nr.: 7, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 19, 23, 24, 27.

[13] *Principiul artei*, în „Convorbiri literare", 1885, p. 1051.

rație, cu condiția de a nu „se face din literatură mai mult știință decît artă"[14].

Bogdan-Duică și-a început activitatea scriitoricească cu hotărîrea energică de a contribui la asanarea climatului literar transilvănean. Așa se explică intervențiile îndrăznețe și categorice, după modelul maiorescian, în denunțarea falselor valori literare care „inundau revistele" și „publicau volume groase", amenințînd orientarea literaturii române pe un drum pe cît de greșit pe atît de periculos. În acest sens a publicat, mai întîi, un ciclu de 13 „Reviste literare" în foiletonul „Gazetei Transilvaniei", începînd cu nr. 63 din 1888. Colaborarea la publicația brașoveană nu a durat însă prea mult, iar motivul pentru care a trebuit s-o părăsească îl mărturisește într-o notiță cu care își însoțește cea de a XIV-a „Revistă literară" și cea dintîi din „Tribuna", de la Sibiu: „Pentru ce nu mai apar în „Gazeta Transilvaniei" aceste reviste? Redactorul ei este de părere că de ajuns am lăudat pe Coșbuc în revistele de pînă acum. Nu-i place să publice atîtea laude la adresa unui necunoscut. Fără îndoială, un motiv caprițios și neînțeles. Fiind convinși că nu spunem laude, dacă sunt laude numai ce spunem, fără să le și motivăm, ne pare rău că, în fața refuzului nemotivat, trebuie să comitem o indiscreție și să scriem notița aceasta. . ."[15].

Este bine știut fapul că în cadrul mișcării literare inițiate de cotidianul sibian au fost depuse eforturi pentru a se crea și un sector de critică literară, pentru a umple unul din marile goluri ale literaturii transilvănene moderne. Slavici și-a asumat răspunderea pentru „partea literară", dar el s-a orientat, deocamdată, mai mult înspre o critică culturală. În foiletonul ziarului s-au publicat numeroase articole, recenzii, dintre care majoritatea vizau însă lucrări cu caracter științific. Din octombrie 1887 Slavici a inițiat o rubrică intitulată „Revistă literară", în care și-a exprimat păreri despre I. Ghica, N. Bălcescu, I. Nădejde, Ar. Densușianu, sub semnătura I. S.. Slavici nu a putut menține însă mult timp această rubrică, deoarece i s-a intentat al cincilea proces de presă, cînd a fost întemnițat la Vaț. Atunci sectorul de critică literară i-a fost încredințat lui Bogdan-Duică, care, așa după cum s-a arătat mai sus, intrase în conflict cu redacția de la „Gazeta Transilvaniei". La „Tribuna" și-a continuat „Revistele literare", care au ajuns pînă la 26, iar după ce pleacă la București, trimite de acolo „Corespondențe bucureștene". Colaborarea la cotidianul din Sibiu slăbește mult în anii 1894—1895, din pricina unor conflicte politice, pe care le va explica Bogdan-Duică în broșura *Partea mea în criza „Tribunei"*, apărută în 1896.

Prin prezența sa atît în foiletonul „Gazetei Transilvaniei", cît și în acela al „Tribunei", Bogdan-Duică a imprimat criticii literare un spirit de combativitate și un nivel estetic nemaiîntîlnit pînă la el în presa literară românească din Transilvania, datorită culturii sale, precum și îndrăznelii de a ataca ceea ce i se părea mediocru sau fals. Această

---

[14] *Realismul în literatura contimporană, ibid.*, p. 529.
[15] „Tribuna", 1888, nr. 149.

acţiune este iniţiată în numele ideologiei literare junimiste. Încă din prima „Revistă literară" este menţionată importanţa direcţiei junimiste pentru întreaga literatură românească şi, în special, pentru cea transilvăneană: „Succesul acestei mişcări se simte prea bine, şi e de prisos să vorbim de dînsul mai amănunţit. Critica junimistă a atins atunci şi defecte de ale noastre, ale ardelenilor, ne-a sfătuit să ne lăsăm de germanisme şi ne-a spus că poeţi ca «versuinţii români» de la Oradea Mare nu sunt potriviţi a ne dezvolta gustul literar şi graiul literar"[16]. Cu toate că rezultatul intervenţiilor lui Maiorescu nu a întîrziat să se facă simţit, contribuind şi în Transilvania la primenirea atmosferei literare, situaţia i se pare totuşi lui Bogdan-Duică, sub acest raport, nesatisfăcătoare. Mai există o serie de „fetişi" regionali, susţinuţi printr-o critică lipsită de obiectivitate şi un public fără orientare estetică. De aceea se simte nevoia pregătirii estetice a cititorilor, care nu se putea face decît cu ajutorul capodoperelor din literatura universală şi română. Trebuie urmăriţi cu atenţie scriitorii din România: Alecsandri, Eminescu, Vlahuţă, Delavrancea, Zamfirescu, care i-ar putea înlătura pe cei lipsiţi de talent, ca Păcăţeanu sau Albini. Dar pentru înţelegerea acestor opere trebuie format gustul estetic, ceea ce înseamnă posibilitatea de a delimita frumosul de urît, valoarea de nonvaloare. Acest proces se realizează prin meditare estetică: „A fi om de gust înseamnă a fi om care simţi îndată ce e frumos şi ce e urît şi dai o judecată corectă, călăuzit fiind numai de sentiment, înainte de a cere ajutorul raţionamentului asupra: de ce e frumos ce simt eu că este aşa"[17]. Dacă pentru publicul cititor e suficientă calea sentimentală, criticului literar îi este absolut necesară şi a doua operaţie, obţinută pe cale raţională.

Atît prin cultul faţă de modelul literar, unde capodoperei i se atribuie o valoare educativă în domeniul esteticului, cît şi prin rolul pe care-l atribuie sentimentului şi raţiunii în discernerea valorilor artistice, Bogdan-Duică demonstrează că şi-a început activitatea de critic literar sub influenţa clasicismului[18]. Această orientare este completată şi cu alte elemente, în comentariile ce preced traducerea în româneşte a operei lui Lessing, *Laocoon*[19]. Pe lîngă alte probleme, el se opreşte aci şi asupra legilor în artă, atît de mult discutate în estetica europeană şi în cea românească. Dacă geniul îşi poate permite să iasă de sub imperiul regulelor artistice, mediocrităţile sînt nevoite să le respecte: „Defectele

---

[16] E vorba de poeziile incriminate de Maiorescu în studiul *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, din *Virsuinţii români, adecă: Culesiune versuarie din foaiele naţionale,* edată de studenţii şcoalelor orădene, Oradea-Mare, 1854.

[17] „Gazeta Transilvaniei", 1890, nr. 246.

[18] Vezi şi D. P o p o v i c i, *op. cit.*, p. 22.

[19] Lucreţia Suciu a tradus în româneşte primele XXV capitole din *Laocoon*, iar ultimele, pînă la XXIX, nu le-a tradus, spune autoarea într-o notiţă, pentru motivul că nu cuprind probleme estetice, singurele care interesau publicul român, ci grupul sculptural Laocoon. Traducerea este publicată în „Tribuna", 1889, nr. 17—47. Ca şi pe Maiorescu altă dată, Lessing l-a preocupat îndeaproape pe Bogdan-Duică, revenind asupra operei sale în repetate rînduri.

ce ești pornit să le ierți unui talent superior, nu le ierți niciodată mediocrităților. Acestora le aduci veșnic aminte de cuviințe, de legi“[20].

Preferința pentru clasicism s-a observat la Bogdan-Duică, ca și la Maiorescu, mai ales în domeniul poeziei, atunci cînd recomandă poeților grijă față de echilibru, de claritate, de raportul dintre conținut și formă.

În termeni ce amintesc fără îndoială „condițiunea materială“ și „ideală“ stabilită de Maiorescu, Bogdan-Duică reclamă poeziei „o simțire puternică și gingașă totodată“, „sensibilizarea gîndirii“, folosirea „de cuvinte ce deșteaptă imagini, de epitete — daruri ale geniului, de personificări ce dau suflet la ce este mort“, de „comparații originale“[21]. Punctele de vedere comune între Maiorescu și Bogdan-Duică se datoresc cu siguranță izvoarelor teoretice de la care au pornit cei doi critici, între care prezența lui Hegel se face simțită și cu alt prilej. Și cînd se referă la forma poeziei, criticul transilvănean preia idei ale filozofului german, afirmînd că elementele prozodiei nu sînt capabile singure să justifice valoarea unei poezii: „Nici ritmul, nici rimele nu fac poezie; poeziile în proză ale lui Turghenief sunt tuturora prea bine cunoscute; de aceea o poezie bună tradusă în proză tot poezie bună rămîne. Acesta e și cel mai bun și mai ușor mijloc pentru cercetarea cuprinsului de idei al poeziilor“[22].

Un alt aspect al artei poetice pus în discuție de Bogdan-Duică, în articolele consacrate operei *Laocoon*, se referă la disocierea dintre pictură și poezie. I se impune ca o necesitate imediată clarificarea acestei probleme, după ce a constatat un exces de descriptivism în poezia transilvăneană de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Plecînd de la Schopenhauer și Hieronimus Larm, declară că înțelege rolul peisajului în pictură, dar în ceea ce privește poezia acceptă cu totul concepția lui Lessing, potrivit căreia aceasta implică acțiune, prin urmare inclusiv ideea de succesiune și de timp: „Cuvîntul acțiune ne împrumută în cazul acesta noțiunea de căpetenie a succesiunii; și ideile și sentimentele asemenea sînt succesive. În sensul acesta fiecare luptă internă de patimi, fiecare șir de idei ce se exclud, îmbulzindu-se una pe alta, este acțiune“[23]. Pictura, în schimb, implică ideea de spațiu, fiind o descriere a coexistentului. „Lessing a demonstrat în *Laocoon* că poetului nu-i este permis să descrie coexistentul, corpurile, decît indicîndu-l prin acțiuni, transformîndu-l consecutiv“[24].

Din literatura română exemplele cele mai grăitoare, pentru a ilustra confuzia acestor noțiuni, i s-au părut lui Bogdan-Duică versurile lui Iosif Vulcan: „Lat în piept, / Falnic drept, / Braț vînjos, / Gros la os“, urmate de altele asemănătoare, culese tot din paginile revistei „Familia“[25].

---

[20] Originea și circulația acestei idei a explicat-o prin raportare la Bogdan-Duică, D. Popovici, în *op. cit.*, p. 22—23.
[21] „Gazeta Transilvaniei“, 1888, nr. 63.
[22] *Ibid.*, nr. 78.
[23] *Ibid.*, nr. 11.
[24] „Gazeta Transilvaniei“, 1888, nr. 80.
[25] *Ibid.*, nr. 10.

În contrast cu versurile citate, criticul menţionează cîteva fragmente din poemele lui Coşbuc, *Fata craiului din Cetini* şi *Fulger*, care ilustrează pozitiv principiile estetice ale lui Lessing, discutate anterior.

Cu toate că, deocamdată, nu insistă asupra realismului în literatură, surprindem totuşi unele referiri la această direcţie, pe atunci încă insuficient clarificată din punct de vedere teoretic, deseori identificată cu naturalismul. În acest sens, Bogdan-Duică îl citează pe scriitorul german Michael Georg Conrad, întemeietorul revistei „Die Gesellschaft", organul tinerilor naturalişti din München, care a încercat să-l imite pe Zola. Şi la Bogdan-Duică observăm însă aceleaşi rezerve faţă de noul curent european, semnalate cu alt prilej: „Curentul literar cel nou ce suflă azi peste suprafaţa Europei întregi nu trebuie condamnat în totalitatea sa, dar nu se poate justifica decît în măsura în care duce la crearea de opere artistice încîntătoare. Fantezia nu poate fi înlocuită cu «studiul rece», ceea ce ar duce la apropierea ei de ştiinţă"[26].

Prin aceste semnalări ne apropiem de pozitivismul lui Taine şi Brandes. Bogdan-Duică s-a angajat să explice şi să răspîndească ideile acestora, cu scopul de a servi educaţiei estetice a maselor. În 1888 criticul român a discutat în „Tribuna" *Filozofia artei* a lui Taine, în 1889 a tradus cîteva fragmente din această operă şi din *Istoria literaturii engleze*[27]. Dacă la început Bogdan-Duică a manifestat dispreţ faţă de istoria literară, afirmînd că nu există împrejurări obiective favorabile sau nefavorabile dezvoltării unui scriitor[28], mai tîrziu, o primă idee care-l apropie de Taine se referă tocmai la personalitatea artistului. În acest sens el ajunge să afirme că cercetătorul literar trebuie să fie preocupat de „căutarea omului în opera scriitorului", de „ghicirea personalităţii scriitorului" în scrutarea operei acestuia. Mai mult chiar, „acest punct de vedere este o lege a criticei; şi a fost şi este un obicei intelectual al tuturor oamenilor care citesc cugetînd"[29].

Pe această cale, Bogdan-Duică ajunge să discute opera literară raportîndu-se la rădăcinile sociale ale acesteia şi la experienţa umană a scriitorului. În această ordine de idei, el afirmă că opera de artă nu trebuie urmărită doar în mediul şi timpul în care a fost produsă, ci şi în straturi mai adînci: „la acel complex de însuşiri ce le ai din naştere şi se arată de obicei în deosebirile de temperament şi organizaţie fizică"[30]. Poetul este, prin urmare, şi în accepţiunea lui Bogdan-Duică, un exponent al rasei. Raportul mediu-artist nu întunecă „individualismul artistic", atît de preţuit de criticul român, ci combate atitudinea acelor care, nerespectînd individualitatea scriitorului, pretind ca acesta să devină un funcţionar al societăţii[31].

---

[26] *Ibid.*, nr. 11.

[27] Tot în 1889 s-a publicat, în traducerea lui V a s i l e V a i d a, o altă lucrare a lui Taine, *Idealul în artă.*

[28] „Gazeta Transilvaniei", 1888, nr. 161.

[29] „Tribuna", 1891, nr. 49.

[30] *Ibid.*, 1889, nr. 2.

[31] *Ibid.*, 1891, nr. 64.

Între problemele importante ale esteticii contemporane se includea și întrebarea „dacă e drept că știința care explică și lămurește fenomenele în mod neîndoielnic e dușmană poeziei“[32]. În fața acestei întrebări s-au oprit reprezentanți de seamă ai literaturii universale: Schiller, de exemplu, constata că „veacul fanteziei dumnezeiești a dispărut, el nu se va întoarce niciodată“. Știința pune pretutindeni adevărul în locul adevărului închipuit. „Epoca zeilor și a zeițelor a dispărut“, constată criticul român. Poetul Keats era împotriva științei și urgisea memoria lui Newton. În privința metodei de cercetare, Bogdan-Duică ajunge să stabilească un paralelism între artă și științele naturii. Dar raportul știință-artă mai prezintă pentru el și o altă latură: dacă nu cumva rezultatele științei ar putea fi primite în artă și poezie. În acest caz îi dă dreptate lui Guyau, care răspunde afirmativ la această întrebare, cu condiția ca datele științifice să fie temeinic cunoscute atît de către poet cît și de către cititor. Doar în felul acesta, recunoaște și Bogdan-Duică, rezultatele științei „pot fi trezite în fantezie, pot pricinui emoțiuni celui ce le înțelege, îndată ce ele se depun în operă împreună cu întreg sufletul poetului“[33]. Pentru ca să inspire arta, știința trebuie să treacă din domeniul cugetării abstracte în al imaginației și sentimentului. Numai cu acest preț știința poate deveni poetică, iar antagonismul de care e vorba devine o problemă de tranzacție, se împacă.

Problemele estetice semnalate de noi nu au fost tratate în studii special consacrate teoriei literare. La Bogdan-Duică teoria este asociată întotdeauna cu analiza textului luat în discuție. Deseori pornește de la un scriitor sau de la unele aspecte particulare, pentru a ajunge, în toiul discuțiilor, la constatări cu caracter general, la asocieri din literatura universală, la formularea unor principii estetice. Doar imperative de sistematizare a materialului pus la contribuție ne-au determinat la o desprindere a acestor probleme, urmînd ca în continuare să urmărim cîteva din intervențiile sale critice.

Cel dintîi poet executat de Bogdan-Duică, în numele celor cîteva principii estetice enunțate, este Teochar Alexi, patronul său literar de odinioară, caracterizat în mod ironic drept „unul din cei mai productivi și mai universali scriitori de la noi“. Volumul luat în discuție se intitulează *Harpă și caval*, apărut la Brașov în 1880. Criticul selectează din volum o serie de versuri, pe care le discută sub aspectul lor „ideal“ și „material“, împrumutînd terminologia maioresciană. Poetului i se reproșează lipsa „imaginilor poetice“, mai ales.

O altă victimă a criticului, din perioada colaborării sale la „Gazeta Transilvaniei“, a fost Vasile Ranta Buticescu, cu volumul *Poezii*, apărut in 1881. Răsfoindu-l, Bogdan-Duică observă că „icoanele deșteptate de versurile“ lui Buticescu sînt confuze, „reci“, lipsite de sentimente, ce nu pot fi suplinite prin creații fantastice. Poeziile nu rezistă nici prin conținut, nici prin formă: „Dar dacă cuprinsul nu te mișcă, nu te captivă, forma te dezgustă cum se cuvine“[34]. Și pe Bogdan-Duică, ca și pe Maiorescu.

[32], [33] Ibid., nr. 63.
[34] „Gazeta Transilvaniei“, 1888, nr. 80

Pornit cu intenția de a dărîma „fetișurile" din literatura transilvăneană, Bogdan-Duică îi rezervă un spațiu mai întins lui Andrei Mureșanu. Este explicabil acest fapt, deoarece tînărul critic simțea că are nevoie de argumente puternice pentru a întuneca aureola legendară creată în jurul acestui poet, elogiat și de Eminescu. Bogdan-Duică pornește de la observația lui Maiorescu după care „Andrei Mureșanu a scris multe versuri, dar a făcut o singură poezie: *Deșteaptă-te române*"[35] și, întrecîndu-și maestrul acceptă cu rezerve și această poezie. Atacul principal îl îndreaptă împotriva lui Aron Densușianu, deoarece i s-a părut exagerat de generos cu Mureșanu. Adevărul e însă că Densușianu nu exagerează meritele poetului, îi reproșează o serie de scăderi, mai ales în prima și ultima perioadă din activitatea sa, recunoscînd drept culme a creației sale *Deșteaptă-te române*[36]. Înaintașul lui Bogdan-Duică a intuit bine evoluția poetică a lui Mureșanu, de la lirica minoră, cu decoruri convenționale, idilice, ca în poezia pastorală de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, pînă la poezia socială și patriotică, urmată de un declin poetic, concretizat într-o serie de producții conformiste, impuse de perioada de recrudescență politică ce a urmat revoluției de la 1848. Cu toate limitele sale, Andrei Mureșanu este recunoscut azi ca „cel mai însemnat poet liric al Ardealului în secolul trecut, pînă la Coșbuc"[37].

Bogdan-Duică își face o datorie din a-i descoperi pe plagiatorii care infectează atmosfera literară, și cu acest prilej se avîntă într-o serie de atacuri îndreptate împotriva unor publicații transilvănene, a „Familiei" mai ales, care „publică orice și de la oricine". Aci l-a găsit pe S. V. Sabo, care „a furat" din versurile lui Carol Scrob, pe T. H. Pop, care l-a plagiat pe Eminescu, iar în „Amicul familiei", pe V. B. Muntenescu, un alt imitator al lui Eminescu, ca să nu mai vorbim de incorigibilul Theochar Alexi, pe care nu l-a slăbit nici o clipă. Romanul acestuia, *Beiu Vodă Domnu,* cuprinde fragmente întregi din *Ciocoii vechi și noi* de Filimon. Afirmația este argumentată cu ajutorul textelor paralele[38]. Altă dată, fecundul scriitor brașovean a fost descoperit că l-a plagiat pe Schiller, într-o piesă despre T. Vladimirescu[39].

O dată cu depistarea plagiatelor, Bogdan-Duică ridică și o problemă de interes general, cu implicații teoretice, anume aceea a împrumuturilor de motive și a circulației acestora în operele literare, intrînd cu acest prilej într-o zonă mult îndrăgită de el, aceea a literaturii comparate. Și în comentariile despre Goethe — constată el — s-au făcut referiri la producții literare străine sau populare: tradiții, legende, povești, dar nicăieri nu s-a rostit cuvîntul plagiat, deoarece acestea nu au constituit decît îndemnuri, iar în operele sale marele poet a dat mai mult decît a primit. Plecînd de la izvoare populare, sfîrșitul poemului *Călin* al lui

---

[35] *In lături,* în *Critice,* vol. II, E.P.L., 1967, p. 316.
[36] *Poeziile lui Andrei Mureșanu,* în *Cercetări literare,* Iași, 1887, p. 121—142.
[37] Vezi: P. Cornea și D. Păcurariu, *Curs de istoria literaturii române moderne,* București, 1966, p. 525.
[38] „Tribuna", 1889, nr. 7.
[39] *Ibid.,* nr. 91.

Eminescu se aseamănă cu nunta din balada lui Goethe, *Hochzeit*, fără să fie vorba de plagiat, deoarece atît Eminescu cît și Goethe au păstrat din tradiția populară doar elementele, mijloacele de exprimare artistică fiind profund originale.

Bogdan-Duică ține să sublinieze marele rol pozitiv ce l-a avut influența lui Eminescu asupra literaturii române, „o adevărată binefacere", fiind recomandat ca o școală literară, mai ales poeților transilvăneni: „Cine n-a priceput să scrie frumos, poate învăța de la el; cine n-a scăpat de limba gramaticilor și n-a putut studia graiul din poezia și viața poporului, în cronice și cărți vechi și în autorii noștri moderni buni, o poate învăța și numai din Eminescu. Astfel publicul cetește și va ceti de aici încolo un stil mai bun"[40]. Dar acest fapt nu motivează cu nimic plagierea lui Eminescu. Îndemnul de a se apropia de poezia lui Eminescu se formulează sub lozinca: „Domnilor! Cinstiți pe Eminescu citindu-l, nu copiindu-l"[41].

Una din soluțiile de cea mai mare importanță pentru o bună orientare a literaturii române este inspirația națională, populară[42]. Nu e mai puțin adevărat însă că și în Transilvania s-au afirmat talente în acest sens, deoarece și aci este vizibil un suflu înnoitor, atît în proză, cît și în poezie, mai ales. Cea dintîi valoare literară transilvăneană recunoscută de Bogdan-Duică a fost Ioan Slavici. Din păcate însă, plăsmuirile acestuia încă nu „și-au aflat imitatori în Transilvania, deși el ar fi de ajuns să ne învețe care-i tărîmul ce dă novelistului român subiecte originale naționale, și pentru scrierea lor limba curată neasemuit de frumoasă"[43]. Prezența literară a lui Slavici îl îndeamnă, ca și pe Maiorescu[44], la comentarii privitoare la mișcarea literară realistă, cu o mai largă răspîndire europeană, în urma căreia romanele țărănești au fost mult cultivate. Și Bogdan-Duică îl încadrează pe Slavici în curentul realismului popular. Criticul apreciază motivarea perfectă a evoluției caracterelor, iar superioritatea romanului și a nuvelei moderne o vede în aceea că tentația pentru întîmplări și aventuri a fost înlocuită cu interesul „pentru urmărirea dezvoltării și corectității caracterelor"; tocmai de aceea analiza psihologică trebuie făcută cu multă artă. Slavici răspunde acestor cerințe moderne. Între scriitorii realiști Bogdan-Duică îl încadrează și pe I. C. Panțu, cu nuvela sa *Logofătul Matei*.

În aceeași ordine a valorilor literare recunoscute de Bogdan-Duică reținem, ca un fapt deosebit de important, cea dintîi confirmare a talentului poetic al lui Coșbuc. Ținem să subliniem în mod deosebit intuiția precisă a criticului, într-un moment de confuzii valorice — de care nu a fost scutit nici el în alte ocazii — aci în Transilvania. Dacă pînă la

---

[40] *Ibid.*, nr. 91.
[41] *Ibid.*, nr. 93.
[42] Acest ideal literar are o veche tradiție la noi inițiat fiind de „Dacia literară" și accentuat apoi de Maiorescu, într-o anumită etapă din evoluția scrisului său, după ideea clasicistă a omului în general prezentat în literatură.
[43] „Gazeta Transilvaniei", 1888, nr. 74.
[44] *Literatura română și străinătatea*, în *op. cit.*, vol. II, p. 239—252.

articolul lui Bogdan-Duică despre Slavici s-au mai scris o serie de materiale referitoare la acest scriitor, primul articol consacrat tînărului Coşbuc îi aparţine lui Bogdan-Duică[45]. De la început criticul îşi exprimă fără rezerve încrederea în talentul acestuia, născut din izvorul sănătos popular: „Coşbuc este o apariţie, fără îndoială, plină de putere", care-şi caută subiectele „în creaţiunile poporale şi le toarnă-n forme perfecte de limbă, potrivindu-le unele cu altele". Asemenea apariţii sînt salutate cu entuziasm, pentru că vin „să cureţe viciata noastră atmosferă literară". Materialele puse la contribuţie în prezentarea noastră se referă la începuturile poetice ale lui Coşbuc. La el observă Bogdan-Duică „începuturi de neatîrnare şi în cuprins şi în formă", deosebindu-se de poeţii transilvăneni care s-au înecat într-un „sentimentalism comun"[46]. El subliniază caracterul oarecum programatic din *Atque nos,* în care poetul încarcă cu semnificaţii figurile basmelor populare.

Epica cultă presupune, după Bogdan-Duică, dramatizarea faptelor; din acest unghi de vedere sînt privite unele balade ale lui Coşbuc: *Blestem de mamă, Paul de Nola, Tulnic şi Lioara, Patru portărei.* Nici cu acest prilej criticul nu a putut rezista tentaţiei comparatiste, stabilind legături cu Bürger şi Mickiewicz. Un alt aspect al artei coşbuciene, afirmat de Bogdan-Duică, îl constituie măiestria prozodică. Observaţia lui merge mai departe, sesizînd capacitatea poetului de a pătrunde în „valoarea sunetelor" şi de a le potrivi cu „mersul mai sprinten ori mai întrerupt, mai agitat, mai liniştit al acţiunilor ce le descrie"[47].

Bogdan-Duică nu este însă exagerat în aprecieri, ci relevă o serie de scăderi ale poeziilor luate în discuţie: inegalitatea acestora sub raportul realizării artistice. *Filozofii şi plugarii,* bunăoară, i se pare „cam cheltuitoare în vorbe"; „echilibrul între formă şi cuprins nu-i totdeauna ţinut în cumpănă dreaptă". Supărătoare sînt apoi unele provincialisme care nu-şi pot găsi loc în limba literară şi cu atît mai puţin în poezie, unde particularităţile provinciale trebuie nivelate.

Bogdan-Duică cerea, pe atunci, mai multă atenţie din partea criticii literare româneşti faţă de acest poet, sigur fiind de adevărul descoperirii sale.

Între vestitorii „Noului Ardeal", după Coşbuc, Bogdan-Duică o punea pe Lucreţia Suciu. Fireşte, distanţele poetice dintre cei doi s-au stabilit de mult în istoria noastră literară, ele fiind cu mult mai mari decît le-a văzut pe atunci criticul. Nu e mai puţin adevărat însă că, în acea perioadă, cînd literatura transilvăneană era săracă în valori, poeta Lucreţia Suciu a fost o prezenţă activă, nu lipsită de sensibilitate şi cultură. Ceea ce l-a impresionat în mod plăcut pe Bogdan-Duică a fost limbajul „mai

---

45 „Gazeta Transilvaniei", 1888, nr. 74. Corectăm eroarea din G. Scridon, Ioan Domşa, *George Coşbuc,* bibliografie, Bucureşti, 1965, unde se stabileşte că cel dintîi articol al lui Bogdan-Duică despre Coşbuc a fost publicat în nr. 113.

46 „Gazeta Transilvaniei", nr. 96.

47 „Tribuna", 1888, nr. 115.

purificat şi mai aerisit în expresii", „plasticitatea imaginilor", „îndrăzneala stilistică" din poeziile ei[48].

Un alt poet asupra căruia s-a oprit Bogdan-Duică a fost Nicoleanu. „Personalitatea artistică" a acestuia a fost urmărită în lumina criteriilor preluate de la Taine, anume că omul trebuie căutat în opera sa. În acest sens, Nicoleanu îi apare ca „o simţire duioasă, pentru care amorul de omenire, mila, jertfirea de sine pentru altul este o voluptate; în inima lui nu s-a adunat nici un dram de egoism, în drumul său el a iubit pe toţi...". Poetul însuşi a trăit o viaţă grea, de aceea a fost simţitor la nevoile străine[49]. Asemenea idei arată limpede că în concepţia lui Bogdan-Duică nu mai există o deosebire atît de categorică între istoria şi critica literară. Acest proces, constată D. Popovici[50], va merge paralel cu activitatea de mai tîrziu a lui Bogdan-Duică.

Afirmarea sa ca istoric literar a început prin publicarea ciclului de articole consacrate lui Petru Maior[51].

*

Privite în ansamblu, materialele puse la contribuţie în această incursiune în începuturile activităţii de critic literar a lui Bogdan-Duică arată că sub raportul ideologiei literare nu se poate vorbi de o unitate, evidente fiind momentele de căutări şi incertitudini. Continuînd unele tradiţii existente în critica românească, între transilvăneni Bogdan-Duică se individualizează prin accentuarea criteriului estetic în aprecierea operelor literare, dovadă că a fost conştient de necesitatea reînnoirii metodelor critice, printr-o analiză mai atentă şi mai complexă a autorilor şi a operelor acestora.

Pornind de la necesităţi practice, Bogdan-Duică a început ca publicist şi abia mai tîrziu a scos volume. Unele limite din această perioadă pot fi motivate tocmai prin orientarea înspre foileton, prin tratarea segmentară, unilaterală a problemelor. În obiectivul jurnalistului nu a stat acum unitatea, structura operei, atras fiind de anumite aspecte nu totdeauna cele mai semnificative, sugerate de momentul respectiv.

Intenţiile mărturisite în repetate ocazii, de a pregăti din punct de vedere estetic un public larg de cititori, arată că Bogdan-Duică a intuit marea influenţă exercitată de critica modernă asupra formării gustului literar al acestuia. Încă de pe acum el a dovedit, ca şi ceilalţi critici de seamă români, lectura unor reprezentanţi de prestigiu ai criticii europene.

---

48 Ibid., 1890, nr. 118, 119. În nr. 112 din acelaşi an, R. Abrudeanu a publicat traducerea din maghiară a unei recenzii intitulate *O poetă română* (Egy román költőnő), apărut în „Nagyvárad", în care, alături de Alecsandri, Eminescu etc..., a fost amintită şi Lucreţia Suciu ca „o poetă lirică".

49 „Tribuna", 1891, nr. 13.

50 *Op. cit.*, p. 44.

51 „Tribuna", 1893, nr. 34—43. Deoarece aceste articole au fost republicate şi în volum, ne mărginim la semnalarea lor.

Merită să fie relevat şi faptul că Bogdan-Duică nu delimitează tranşant critica de teoria literară. De altfel, dezvoltarea criticii literare româneşti din sec. XIX-lea este imposibil să fie studiată neglijînd problemele teoretice.

О НАЧАЛЬНОМ ПЕРИОДЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИТЕРАТУРНОГО КРИТИКА Г. БОГДАНА – ДУЙКЭ

(Резюме)

Богдан-Дуйкэ был одним из выдающихся румынских литературных историков. Его деятельность, которую автор намеревается представить в более обширной работе, развёртывалась в 1888—1934 гг.

Настоящая статья синтезирует некоторые аспекты первого периода его деятельности как литературного критика, конкретизирующейся в ряде статей, рецензий, хроник и т.д., опубликованных в „Gazeta Transilvaniei" в Брашове и в „Tribuna" в Сибиу в 1888—1895 гг.

Отвечая непосредственной потребности предписать некоторые эстетические принципы при установлении литературных ценностей и стремясь к устранению посредственностей, Богдан-Дуйкэ дебютировал как публицист и лишь позже он опубликовал целые сочинения. В этом смысле, критик включился в движение, имеющее старые традиции, так как в трансильванской литературной печати, главным образом в последних трёх десятилетиях XIX-го века, всё больше проявлялся интерес к толкованию и обсуждению художественных произведений.

Что касается теоретического образования Богдана-Дуйка, автор подчёркивает его классицизирующую ориентацию, наряду с которой ощутились новые литературные теории, главным образом теории Тэна и Гюйо.

Автор особо подчёркивает важность эстетического критерия при оценке Богданом-Дуйкэ литературных произведений — в этом отношении Богдан-Дуйкэ превзошёл своих трансильванских предшественников —, а также его постоянное стремление к формированию литературного вкуса публики.

Многие из ценных суждений, высказанных Богданом-Дуйкэ в период, исследованный автором, впоследствии были признаны историей румынской литературы.

CONSIDÉRATIONS SUR LES DÉBUTS DE G. BOGDAN-DUICĂ EN CRITIQUE LITTÉRAIRE

(Résumé)

Bogdan-Duică a été l'un des plus importants historiens roumains de la littérature. Son activité, que nous étudierons dans un travail plus vaste, s'est déroulée entre 1888 et 1934.

Le présent chapitre synthétise certains aspects de son activité de critique littéraire dans sa première période, activité qui s'exprime dans une série d'articles, de comptes rendus, de chroniques etc. publiés dans la „Gazeta Transilvaniei" de Braşov et la „Tribuna" de Sibiu au cours des années 1888—1895.

Répondant à des besoins immédiats comme ceux d'imposer des principes esthétiques définissant les valeurs littéraires et d'écarter les médiocrités, Bogdan-Duică a débuté dans la presse périodique et n'a publié que plus tard des volumes. C'est ainsi que le critique s'est intégré dans un mouvement aux traditions plus anciennes, car la presse littéraire transylvaine, surtout dans les trois dernières

décades du XIXe siècle, avait exprimé toujours plus nettement son intérêt pour le commentaire et le jugement des oeuvres d'art.

Relativement à la formation théorique de Bogdan-Duică, nous relevons son orientation classicisante, ainsi que l'influence des théories littéraires modernes surtout de Taine et de Guyau.

Nous soulignons tout particulièrement, chez Bogdan-Duică, l'accent qu'il met sur le critère esthétique dans l'appréciation des oeuvres littéraires, dépassant par là ses prédécesseurs transylvains, ainsi que ses efforts constants pour former le goût littéraire du public.

Les jugements de valeur formulés par Bogdan-Duică dans la période étudiée par nous ont été admis ultérieurement par l'histoire littéraire roumaine.

INTERESUL LUI GEORGE BARIŢIU PENTRU PROBLEMELE LIMBII LITERARE

de

POMPILIU DUMITRAŞCU

Cultura românească în secolul al XIX-lea este dominată, pe plan filologic, de lupta dintre latinism și antilatinism. Deși motivat din punct de vedere social-istoric, latinismul a adus unele prejudicii culturii naționale, mai ales prin exagerările lui. Tocmai din această cauză, numeroase periodice ale timpului au luat adeseori atitudine categorică față de opiniile extremiste ale latiniştilor. În acest sens, un rol important l-au avut *Foaia pentru minte, inimă și literatură, Foaia Societății literare, România literară* ș.a. Cu toată îndîrjirea luptei antilatiniste, datorită unor personalități prestigioase care l-au promovat (de exemplu Timotei Cipariu), latinismul a izbutit să cîştige teren, cel puțin parțial, fapt dovedit chiar de însuşirea în 1869 a sistemului ortografic ciparian de către Societatea Academică Română. Este adevărat că au existat unii intelectuali ardeleni care. deşi în linii generale au aderat la anumite idei latiniste, s-au dovedit a fi mai moderați și, în anumite privințe, chiar concesivi. Dintre aceştia a fost și George Barițiu. Personalitatea complexă a acestui renumit cărturar ardelean este în general cunoscută, numele său fiind legat și de înființarea, în 1861, a societății Astra care a avut un rol însemnat în viața culturală a Transilvaniei. În cele ce urmează ne vom referi exclusiv la cîteva aspecte din activitatea lui pe tărîm filologic, activitate care a constituit și pînă acum tema unor cercetări[1].

---

[1] Cf. *Articole literare*, Bucureşti, 1959, *Scrieri social-politice, Studiu și antologie* de V. Cheresteşiu, C. Mureşan, G. E. Marica, Bucureşti, 1962; *Viaţa şi ideile lui George Bariţiu*, Studiu introductiv, antologie şi note de R. Pantazi, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1964; V. Netea, *Ideile despre limbă ale lui George Bariţiu* (în) „Limba română", an. VI, 1957, nr. 5, p. 49—63; Vasile Netea, *George Bariţiu, Viaţa şi activitatea sa,* Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 113—123; D. Prodan, *Gheorghe Bariţiu.* Pour le 150e anniversaire de sa naissance, (în) „Revue roumaine d'histoire" **II** (1963), p. 115—132; Gavril Istrate, *Preocupări de limbă în activitatea lui George Bariţiu,* în „Omagiu lui Alexandru Rosetti", Ed. Acad. R. S. România, Bucureşti, 1965, p. 417—421; Werner Bahner, *Das Sprach- und Geschichtsbewusstsein in der rumänischen Literatur von 1780—1890,* Akademie-Verlag, Berlin, 1967, p. 119—112.

1. G. Bariţiu a acceptat principiul etimologic în ortografie, dar cu cîteva inconsecvenţe şi mici concesii faţă de sistemul fonetic. A rămas, însă, un consecvent antilatinist în ceea ce priveşte îmbogăţirea lexicului limbii române, făcînd din periodicul pe care-l conducea (*Foaia pentru minte...*) o adevărată tribună de combatere a exagerărilor latiniste. El considera că intelectualităţii îi revine nobilul rol de „cultivare“ a limbii şi numai o limbă selectă poate asigura progresul creaţiei literare. Pornind de la această idee, Bariţiu nu era de acord cu acei scriitori care nesocoteau expresiile idiomatice din limba română şi imitau forme de limbă sau construcţii sintactice străine. Asemenea lui T. Cipariu, şi el era animat de ideea creării unei limbi literare unice în realizarea căreia, după opinia lui, primul pas trebuia să-l constituie întocmirea unui dicţionar etimologic. Fără îndoială, numai aşa se explică aprecierea în grad înalt a eforturilor depuse de către înaintaşii care au contribuit la formarea unei limbi literare cu caracter unitar, dar de nuanţă bisericească.

Ca intelectual, a observat evoluţia normală a limbii în deplină concordanţă cu condiţiile sociale. De aceea, s-a declarat pentru acceptarea neologismelor cu condiţia adaptării lor morfonologice la specificul limbii române. Dintr-un articol semnat prin anagramă[2], rezultă că G. Bariţiu avea o atitudine contrarie faţă de jargonul grecizat, franţuzit sau germanizat existent în scrisul şi vorbirea unor cărturari din Principate. Critica lui se îndrepta deopotrivă şi spre latinişti, pe care-i învinuia de evidentă abatere de la graiul viu al poporului. În loc ca aceşti cărturari să împrumute din limba latină „numai *atîtea cuvinte* cît ne sînt de neapărată trebuinţă“, ei tindeau să despoaie dicţionarul latin introducînd forţat termeni în limba română. În urma acestui procedeu era firesc să se creeze o limbă artificială, aristocratică, pe care Bariţiu o asemăna cu „bădăranul boierit“ al lui Molière. În concluzia articolului, autorul îşi exprima convingerea că limba română naţională, această „vergură frumoasă şi blîndă“, pe care învăţaţii au îmbrăcat-o în tot felul de zdrenţe, ar fi meritat un alt tratament şi mai multă atenţie din partea oamenilor de cultură.

În critica purismului, G. Bariţiu se alătură părerii lui T. Cipariu, susţinînd că elementele lexicale de origine slavă nu pot fi eliminate din vocabular după bunul plac al filologilor[3]. Altă dată, răspunzînd lui C. Boerescu care criticase limba ardelenilor[4], Bariţiu recunoaşte că limbajul folosit de intelectualitatea din Ardeal este ceva mai greoi, dar menţiona că nici intelectualitatea din Principate nu recurge la o limbă pur literară. În Ardeal era puternică influenţa latinistă, iar în celelalte provincii istorice existau alte influenţe şi tedinţe poate la fel de nocive.

---

[2] v. Uitirab, *Puţine aieptări pentru latinirea limbii noastre,* în „Foaie pentru minte...“, anul XVII (1854), nr. 44, p. 233—234.

[3] Cf. art. *Despre slavonismuri,* în „Foaie pentru minte...“, 1838, nr. 14; *Cîteva răspunsuri ale redacţiei la nişte întrebări şi pretinderi a unor cetitori şi literaţi româneşti,* în „Foaie pentru minte...“, 1838, nr. 26 şi *Răspunsuri cu care eram dator de multă vreme,* în „Foaie pentru minte...“, 1841, nr. 20.

Pentru ilustrarea acestei afirmații sînt aduse numeroase exemple culese din buletinele oficiale. Toată dificultatea consta, după G. Barițiu, în cunoașterea insuficientă și superficială a limbii poporului care dispune de un uriaș și nesecat tezaur lexical. Pentru ardeleni se putea găsi încă o relativă justificare, ținînd seama că aceștia n-au avut posibilitățile practice de cultivare a limbii literare din cauza condițiilor sociale și politice defavorabile unei asemenea acțiuni.

Ideea dominantă, care se desprinde din diferitele articole scrise de Barițiu, se referă la marea bogăție lexicală a limbii române și la frumusețea acestei limbi care se bucura și atunci de o bună apreciere din partea străinilor. Din această cauză, el recomanda ca tineretul școlar să studieze temeinic gramatica, pentru ca viitorii intelectuali să cunoască bine limba și specificul ei. În acțiunea de îmbogățire lexicală, neologismele trebuie acceptate și însușite indiferent de proveniența lor, deoarece înmulțirea ideilor duce inevitabil la îmbogățirea vocabularului.

2. Adeseori observațiile și comentariile lui G. Barițiu în legătură cu limba erau făcute în maniera unei discuții cu cititorii, motiv ce l-a determinat frecvent să recurgă la stilul aluziv sau chiar ironic. Făcînd cîteva aprecieri asupra limbajului publicistic din acel timp[5], Barițiu arăta în fond că stilul individual este în funcție de concepția autorului. Astfel, limbajul întortocheat este propriu pedantului, vulgaritățile sînt caracteristice unui bădăran, un „gramatist" îi condamnă pe toți cei care nu sînt în spiritul opiniilor lui, puristul elimină „toate cuvintele cîte numai vor mirosi a ceva străin", „un latin va lătini totul, și forme, și rădăcini, și chiar construcțiunea cuvintelor, va încolăci la perioade lungi pentru ca lumea să-l cunoască de mare imitator al clasicității[6], galomanul exagerează în folosirea franțuzismelor ș.a.m.d. Combătîndu-i pe toți aceștia, autorul își exprimă mîhnirea că o parte a intelectualității contemporane lui „se poartă cu cea mai grețoasă nepăsare" față de limba română și îndeamnă să se scrie pe înțelesul tuturor, fără exagerări de neologisme, caracterul plăcut și accesibilitatea considerîndu-le ca atribute esențiale ale limbii literare. Cu moderația-i bine cunoscută, adresîndu-se intelectualilor, G. Barițiu conchide: „Calea de mijloc, domnilor, este cale de aur"[7].

Urmînd pilda lui I. Heliade Rădulescu, de la care-și însușise unele idei, acest îndrumător al culturii ardelene milita pentru îmbogățirea literaturii prin cît mai multe traduceri. De remarcat, însă, că, mai exigent decît Heliade, în concepția lui, traducerea nu trebuie înțeleasă ca o transpunere seacă, o „copie mehanică de ziceri". Menirea traducerii este redarea originalului într-o manieră artistică, mai ales cînd avem

---

[4] G. Barițiu, *Răspuns domnului C. Boerescu*, în „Foaie pentru minte...", 1855, nr. 9—12.

[5] Cf. articolul *Trebuința publicității. Izvoarăle ei. Limba jurnalelor*, în „Viața și ideile lui G. Barițiu", studiu introductiv, antologie și note de Radu Pantazi, Ed. științifică, București, 1964, p. 163—169.

[6] *Ibidem.* p. 166.

[7] *Ibidem*, p. 169.

de-a face cu lucrări beletristice. „Traducţia să nu fie numai verbală, nu pruncească, nu mehanică", ci o transpunere făcută cu grijă şi cu artă, acţiune care ar reveni în primul rînd literaţilor[8], mai ales pentru operele poetice. Pe lîngă calităţile de artist al cuvîntului indispensabile unui bun traducător, Bariţiu mai cerea traducătorului, în mod firesc, cunoaşterea deplină a limbii, a gramaticii şi a ortografiei. La toate acestea se adăuga necesitatea bunului simţ în selectarea cuvintelor pentru ca, în acest fel, să se realizeze o concordanţă deplină între conţinutul şi forma operei traduse. Subliniind calităţile mai sus arătate, ce sînt inerente pentru efectuarea unei bune traduceri, Bariţiu avea în vedere totodată marea bogăţie de vocabule a limbii române, insuficient exploatată de către diverşii mînuitori ai condeiului.

3. Din însuşi interesul manifestat pentru limba traducerilor reiese că G. Bariţiu n-a fost străin de preocupările de stilistică. Mai mult chiar, el a scris cîteva articole consacrate problemelor de stil[9]. Definiţia dată stilului în general este interesantă pentru stadiul de atunci al preocupărilor de stilistică. După Bariţiu, stilul este „lucrarea mai ales a duhului, însoţită de o uşurinţă deosebită, cum în limbă, în muzică, în zugrăvire (= pictura) ş.c.l. Stilul încît are temeiul în chipul de a cugeta şi în civilizaţia oamenilor, după deosebitele ramuri, epoce, lucrări, şcoale de arte şi individualităţi de artişti este deosebit"[10]. Făcînd abstracţie de formularea greoaie a unei astfel de definiţii, se cuvine să remarcăm totuşi că autorul observă just varietatea stilurilor şi caracterul lor istoric. Fără îndoială, în definiţia lui Bariţiu nu găsim un punct de vedere cu totul original, deoarece concepţia lui stilistică a avut un caracter eclectic. Astfel, definirea stilului este făcută după A. W. Schlegel, clasificarea stilurilor după Krug, acceptă părerea lui Winkelmann care conconcepea stilul ca un sistem de artă, îl aminteşte pe Buffon ş.a.m.d. Cu toate că Bariţiu n-are o atitudine bine precizată, articolul consacrat stilului trădează o apreciabilă erudiţie şi un interes lăudabil pentru asemenea probleme care s-au dovedit a fi destul de spinoase şi susceptibile de interpretări chiar şi în zilele noastre.

Ataşat unei orientări care mai stăruie pe alocuri pînă astăzi, G. Bariţiu include problemele de stil în retorică. Înţeleasă oarecum ca ştiinţă normativă, în concepţia lui, stilistica retorică are menirea să ne înveţe cum să vorbim şi să scriem în conformitate cu natura şi cu însuşirile spiritului uman. Bariţiu îl combate pe Helvetius care considerase că *claritatea* este singura calitate generală a stilului. În schimb se raliază la teoria lui Hainsius cu privire la calităţile generale speciale ale stilului.

---

[8] Cf. art. *Cărţi. Cititori*, în Gh. Bulgăr *Problemele limbii literare în concepţia scriitorilor români*, Ed. didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1966, p. 114—117; *Măiestria de a traduce, în* „Foaie pentru minte...", 1850, nr. 18.

[9] Cf. *Un discurs asupra versificaţiei noastre*, în „Foaie pentru minte...", 1845, nr. 14, 15, 16; *Stilul de jurnale: stil de saloane?*, în „Foaie pentru minte...", 1945, nr. 6; *Stilul*, în „Foaia literară" I (1838), nr. 2, p. 10—13.

Asemenea opinii, în majoritatea lor importate din știința germană și cea franceză, îl situează pe G. Barițiu și printre precursorii stilisticii românești moderne.

4. În bogata și multilaterala sa activitate, G. Barițiu a atacat multiple probleme de lingvistică. Astfel, și-a exprimat păreri privind rolul limbii în viața unei națiuni și rolul geniilor în viața limbii, s-a ocupat de latinitatea limbii române și de sistemul ortografic românesc, el însuși ajungînd la un fel de sistem ortografic propriu[11]. Din cele arătate aici, ne putem da seama că distinsul cărturar și îndrumător cultural din Ardeal a fost preocupat în mod constant de îmbogățirea lexicală a limbii literare. Totodată, el a manifestat un viu interes pentru cultivarea limbii, a abordat probleme de teoria și practica traducerii, precum și anumite chestiuni teoretice de stilistică. În toate sectoarele respective el și-a spus cuvîntul nu ca diletant, ci ca veritabil intelectual de larg orizont, pasionat în nobila întreprindere de emancipare socială și culturală a neamului său. Desigur, aportul lui la dezvoltarea limbii române literare nu este de aceeași importanță ca cel al lui I. Heliade Rădulescu sau C. Negruzzi. Totuși, raportîndu-ne la condițiile istorice concrete în care și-a desfășurat activitatea[12], se poate afirma fără rezerve că G. Barițiu, prin ideile filologice pe care le-a difuzat prin intermediul periodicelor ce le-a condus, a contribuit substanțial la procesul de unificare a limbii literare, demonstrînd că limba de cultură realizează, în fond, o admirabilă sinteză din tot ce este mai valoros în limba vorbită și scrisă în toate provinciile istorice românești[13]. La rîndul său, limba literară comună avea să exercite o influență pozitivă asupra acțiunilor ce urmăreau realizarea unității culturale și de stat a românilor.

ИНТЕРЕС ДЖОРДЖЕ БАРИЦИУ К ВОПРОСАМ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

(Резюме)

Автор уточняет, что, хотя Джордже Барициу относят к латинизирующему направлению, он отличается более умеренной позицией по сравнению с общеизвестными представителями этого направления. Несмотря на то, что Дж. Барициу в принципе принимает этимологическую систему орфографии, всё же он делает некоторые уступки фонетической системе. В области словаря он не примкнул к крайнему пуризму латинистов и превратил руководимую им периодическую газету *Foaie pentru minte, inimă și literatură* в настоящую трибуну борьбы против всех преувеличений в этом отношении. Он рекомендовал, чтобы писатели и вообще люди умственного труда вдохновлялись красотой народной речи, однако, проявляли бы восприимчивость и к неологизмам, которые они должны

---

[10] Cf. art. *Stilul*, în „Foaia literară", 1838 nr. 2, p. 10.

[11] Despre aceste aspecte ale activității lui G. Barițiu, cf. articolele și studiile menționate în nota 1.

[12] În această privință, cf. P. Dumitrașcu, *Contribuții la studiul limbii și al stilului operei poetice a lui George Coșbuc*, în „Studii despre Coșbuc", Societatea pentru științe istorice și filologice, Cluj, 1966, p. 191—199.

[13] Cf. Emil Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, în „Limba română", 1960, nr. 5, p. 60—78.

подвергать процессу фонетического и морфологического приспособления. Обогащение литературного языка неологизмами является по его мнению естественным явлением, если учитывается тесная связь между языком и обществом, так как умножение идей и учреждений неизбежно приводит к обогащению словаря новыми терминами.

Дж. Барицну усвоил некоторые идеи лингвистической и литературной концепции И. Хелиаде-Рэдулеску. Он высказывался за обогащение художественной литературы посредством переводов, в которых — по его мнению — надо использовать красивый, отточенный язык и которые не должны быть простыми механическими копиями подлинника.

Взгляды этого учёного на некоторые вопросы стилистики имеют эклектический характер, они подтверждают скорее его интерес к возможно более разнообразным вопросам культуры. Однако следует отметить, что он правильно обнаружил разнообразие стилей языка и их исторический характер. Учитывая исторические условия эпохи, в которой Джордже Барицну развёртывал свою деятельность, можно утверждать, что распространением своих филологических идей он способствовал процессу объединения румынского литературного языка, доказывая, что в конечном итоге язык культуры является результатом лингвистического синтеза.

L'INTÉRÊT DE GEORGE BARIŢIU POUR LES PROBLÈMES DE LA LANGUE LITTÉRAIRE

(Résumé)

L'auteur précise que George Bariţiu, bien qu'encadré dans le courant latiniste, se relève par une attitude plus modérée en comparaison des représentants notoires de ce courant. Quoiqu'il accepte en principe leur système orthographique étymologique, G. Bariţiu fait certaines concessions au système phonétique. Dans le domaine du vocabulaire, il n'a pas adhéré au purisme extrémiste des „latinistes"; au contraire, il a fait du périodique qu'il dirigeait, *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, une vraie tribune contre toutes les exagérations en ce sens. Il recommandait aux écrivains, et en général aux intellectuels, de s'inspirer des beautés du parler populaire, tout en se montrant réceptif à l'égard des néologismes, à soumettre au processus d'adaptation phonétique et morphologique. L'enrichissement de la langue littéraire en néologismes est, selon sa conception, un phénomène naturel, si l'on a en vue le rapport étroit entre la langue et la société, car la prolifération des idées et d'institutions nouvelles mène inévitablement à l'enrichissement du vocabulaire en termes nouveaux.

G. Bariţiu a adopté certaines idées des conceptions linguistiques et littéraires de I. Heliade Rădulescu. Il était pour l'enrichissement de la littérature par des traductions, mais écrites dans une belle langue, surveillée, non par de simples copies mécaniques des originaux.

Les opinions de ce lettré sur certaines questions de stylistique ont un caractère éclectique et confirment surtout son intérêt pour des problèmes de culture des plus variés. A noter, toutefois, qu'il a relevé avec justesse la variété des styles fonctionnels de la langue et leur caractère historique. On peut affirmer que G. Bariţiu, si on le juge en fonction des conditions historiques de l'époque où il a développé son action a contribué, grâce aux idées philologiques qu'il a répandues, au processus d'unification de la langue roumaine littéraire, démontrant en dernière analyse que la langue de culture est le résultat d'une synthèse linguistique.

NUMIREA LUI PETRU MAIOR ÎN FUNCȚIA DE CENZOR ȘI CORECTOR LA TIPOGRAFIA DE LA BUDA

de

IOSIF PERVAIN și MARIA PROTASE

După ce imprimeria lui Ștefan Novacovici (Viena) și-a sistat activitatea (1795), Curtea vieneză transferă Tipografiei „Universitatis Pestiensis" dreptul de a scoate cărți laice și bisericești în limbile română, sîrbă, neogreacă ș.a. Cenzurarea și corectarea acestor cărți era încredințată unor cărturari de elită, cărora bibliotecile, arhivele și mediul cultural din capitala Ungariei le ofereau bune posibilități de lucru. Mai ales din această cauză, postul de cenzor și corector, deși legat de sarcini grele, a tentat incontinuu și pe mulți învățați români din Transilvania (Ioan Onișor, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior ș.a.). Împrejurările în care a ajuns Maior la Buda au fost urmărite mai insistent de Ath. M. Marienescu, I. Ardelean, Iacob Radu, Giorge Pascu și N. Iorga. Considerate în ansamblu, relatările lor sînt — incontestabil — prețioase, dar nu întotdeauna complete și exacte. Lipsurile se datoresc necunoașterii întregului material arhivistic și, cîteodată, comentariului superficial și greșit. Unele documente inedite pe care le posedăm și dorința legitimă de a corecta anumite erori ne-au determinat să reluăm problema numirii lui Maior în funcția de cenzor și corector, încercînd clarificarea ei.

*

Numit cenzor și corector al cărților românești tipărite la Buda în 1804, Samuil Micu ocupă cu cinste acest post pînă în 13 mai 1806, cînd se stinge din viață. Regretînd pierderea unui colaborator atît de doct, direcția Tipografiei recurge — temporar — la serviciile lui Gheorghe Șincai, cu toate că munca acestuia o nemulțumea: înaintat în vîrstă (52 de ani) și cu vederea slăbită, lui Șincai îi scapă „minores tipi errores" și astfel, fără voie, păgubește material și moral Tipografia (vezi *anexa* I). Imputările sînt de circumstanță; ele mascau inabil rezerva oficialităților față de Șincai, acuzat în 1794—1795 de concepții iacobine.

Pentru a găsi cît mai repede un urmaş demn de Micu, Tipografia i se adresează lui Ioan Molnar-Piuariu, care, bine inspirat, îl recomandă pe Maior, în termeni înălţători. Girul său conta; în consecinţă, întemeindu-se pe Molnar, conducerea Tipografiei cere Consiliului locumtenenţial ungar, în 30 iulie 1806, să aprobe numirea lui Maior în postul vacant de cenzor şi corector (vezi *anexa* I): „Există, totuşi, un al treilea bărbat, cu mult mai merituos [decît Ioan Onişor şi Gheorghe Şincai], Petru Maior, preot greco-catolic la Reghinul săsesc şi protopop al Gurghiului". Om în floarea vîrstei, desăvîrşit cunoscător al limbii române, fost profesor de filozofie şi teologie, sîrguitor „in rem litterariam", protopopul va putea îndeplini ideal funcţia de revizor şi corector, pe care a solicitat-o (vezi aceeaşi *anexă*).

După 30 iulie 1806, lucrurile se complică, postul în discuţie fiind rîvnit şi de alţi postulanţi, care asaltează cu cererile lor Tipografia de la Buda, pe Samuil Vulcan şi Capitlul episcopiei din Oradea, Consiliul locumtenenţial. Cel puţin în parte, complicaţiile sînt de atribuit atitudinii indecise a episcopului orădean. Provocaţi de Consiliu, în 22 iulie 1806, să facă *urgent* propuneri pentru reglementarea succesiunii lui Micu, Capitlul şi Vulcan răspund abia în 29 şi 30 septembrie, cînd îi recomandă pe Ioan Corneli, Maior, Gheorghe Şincai, respectiv pe Corneli, Maior, Mihai David, Şincai, Alexe Aron de Bistra şi Constantin Fărcaş[1]. Ulterior episcopul, voind să aibă la Buda un subordonat al său, consiliază numirea lui Corneli. Acesta este şi numit, în mai 1807.

Intelectual cu o pregătire multilaterală şi temeinică, Ioan Corneli fusese bine ales. El însuşi nu era însă prea încîntat de perspectiva de a se stabili la Buda, poate şi pentru că nu ţinea să-l dizloce pe Şincai, care — am mai spus-o — ocupa interimar postul de revizor şi corector. Ezitările şi sarcinile sale mari pe tărîmul şcolii şi al bisericii îl hotărăsc pe Corneli să renunţe la numirea din mai 1807. Demisia angajează noi discuţii între Consiliul locumtenenţial şi Vulcan. Reîncepute în martie 1808, ele iau sfîrşit în septembrie, cînd Consiliul notifică lui Matei Marcovici, directorul Tipografiei de la Buda, şi episcopului Samuil Vulcan, numirea protei Gurghiului — „vir pro hoc officio plurimum commendabilis" — ca cenzor şi corector[2]. Un rol oarecare în luarea acestei decizii înţelepte a avut însuşi Maior, care în 11 iulie 1808 a înaintat Consiliului locumtenenţial, fără intermediari, un memoriu (vezi *anexa* III). Memoriul este un valoros document autobiografic. În cuprinsul lui, Maior îşi relevă poliglotismul (cunoaşte limbile română, latină, italiană, „ba chiar şi pe cea grecească"), studiile de filozofie, teologie şi de drept canonic, săvîrşite „cum laude" la Roma şi Viena, anii de profesorat la

---

[1] Răspunsul din 29 sept., în *anexa* II, iar celălalt, din 30 sept., apud I. Ardelean, *Documente comunicate din arhiva episcopiei grecocatolice din Oradea de...*, în „Unirea" **XI**, 1901, p. 43. Este vorba, credem, de *un singur* răspuns, în două variante. La Buda a ajuns numai documentul din *anexa* II.

[2] Vezi *anexele* I şi II; I. Ardelean, *Documente...*, p. 43; Ath. M. Marienescu, *Viaţa şi operele lui Petru Maior*, Bucureşti, 1883, p. 82—84.

Blaj, familiarizarea cu problemele teoretice, practica și terminologia economiei rurale, osîrdiile sale cărturărești și ardoarea cu care ar vrea să se consacre propășirii Tipografiei de la Buda, prin revizia competentă a cărților de imprimat aici și editarea unor opere alcătuite de el sau pe care le va scrie după obținerea postului de cenzor și corector.

O scrisoare din 29 septembrie 1808, trimisă de Vulcan, îi aducea lui Maior mult așteptata veste a numirii sale[3]. Fără să renunțe la parohie și la protopopiat, în iarna aceluiași an Maior pornește spre Buda, „ca mai mult să poată lucra cu peana pentru neamul românesc"[4]. Din pricina drumului lung și anevoios, Maior ajunge la destinație abia în 7 martie 1809. A doua zi semna o petiție, reclamînd plata spezelor de călătorie și un salariu anual de 500 florini renani[5]. Se deschidea, astfel, ultima și cea mai rodnică etapă din viața lui Petru Maior, „censor et corrector valachicus ad Tipographiam Universitatis Pestiensis".

ANEXE

I

[Direcția Tipografiei Universității din Buda către Consiliul locumtenențial]

Postul de cenzor și corector al cărților românești, devenit vacant prin moartea lui Samuil Micu, îl solicită Ioan Onișor și Gheorghe Șincai. Pentru că ambii sînt necorespunzători, cererile să nu li se aprobe. Să fie numit Petru Maior, recomandat „singulari cum laude", de Ioan Molnar-Piuariu.

Serenissime etc. Excelsum etc.

In obsequium Benignigratiosi decreti sub 27-a Maii a.c. et no. 9709 exarati, penes quod instantiae Ioannis Onisor et Georgii Sinkay, vacantem in Tipographiam hac Regia censoris et correctoris librorum valachicorum stationem sibi conferri supplicantium, fine depromendae opinionis transpositae sunt, Directio hac Tipographica humillime referendum habet.

Neutri horum recurrentium dictam stationem cum honore et utilitate Tipographiae conferri posse. Non Ioanni Onisor, quia ab officio correctoris, quod aliquamdiu gesserat, iam anno 1804, quemadmodum relatio Directionis Tipographiae sub 2-a Maii eodem anno, erga Benignumgratiosum decretum de dato 27 Decembris 1803, no. 26054 dimissum, praestita perhibet, removeri debuit. Georgio Sinkay ideo,

---

[3] A t h. M. M a r i e n e s c u, *op. cit.*, p. 85—96.

[4] *Răspunsul la cîrtirea carea s-au dat asupra personei (sic) lui Petru Maior autorului* I s t o r i e i c e i i p e n t r u î n c e p u t u l r o m â n i l o r î n D a c h i a. Retipărit și adnotat de G. B o g d a n-D u i c ă, Cluj, 1929, p. 8; o mărturisire asemănătoare, altfel formulată, la p. 7: „Ba știut lucru iaste... cum Petru Maior înainte de a porni cătră Buda, după primita milostiva rezoluție de la Înălțatul Împărat, după carea mult au asudat pînă o au căpătat, ca *mai mult să poată sluji neamului* întru acea stație,... au venit în Blaj, ca să ceară blagoslovenie de la vlădica de drum; cu care prilej chiar (= limpede) au arătat înaintea vlădichei, că el nici de parohia sa cea de la Reghin, nice de protopopiatul său, al Gurghiului, nu se lasă...".

[5] A t h. M. M a r i e n e s c u, *op. cit.*, p. 87—88.

quia ob provectionem aetatem [recte: provectam aetatis] adeo debili visu gaudet, ut minores tipi errores praeter videat, propter quos iam quadam via novem mille philerae ad maculatorium relegandae erant.

Verum adest vir tertius, longe meritissimus, Petrus Major, parochus graeco-catholicus Szász Régeniensis et archidiaconus districtus Görgéniensis in Transilvania, qui, pro eodem munere sibi Benignegratiose conferendo medio libelli, sub N [ota] B [ene], hicce advoluti, humillime recurrerat et per Ioannem Molnar, professorem morborum oculorum in Universitate Claudiopolitana, velut praecipuum linguae valachicae patronum et promotorem, ope scripti sub *A* adnexi, singulari cum laude commendatus fuerat, cuius merita quoniam multum conspicua sint in rem litterariam, sicque talis, qui in optima aetate constitutus, linguae valachicae perfectam habet notitiam et publicis iam philosophiae et theologiae professorum muniis defunctus, hoc etiam censoris et correctoris munus egregiae comitari poterit, is est quem Directio Tipographica Celsitudini Vestrae Regiae, Excelsoque Consilie Regio Locumtenentiali Hungarico prae omnibus aliis recurrentibus quam maxime commendare debet, preces suas humillimas interponendo, ut supplicans, Petrus Major, voti Benignegratiose compos reddatur.

In reliquo, penes restitutionem communicatarum instantiarum Benignitati altisque Gratiis quam impensissime, commendati perpetua cum submissione et profundissima veneratione emorimur.

Budae, die 30-a Iulii 1806

[Adresa:] Excelso Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico, Budae. (După Andr. Veress, *A budai egyetemi nyomda román kiadványai*, ms. 446, din Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae, p. 195—196. Originalele documentelor din anexele I — III, dactilografiate de Veress, la Arhivele Statului (Budapesta), iar în microfilm, la B.A.R. — Filiala Cluj)

II

[Capitlul grecocatolic din Oradea către Consiliul locumtenențial]

Provocat, prin adresa Consiliului Locumtenențial din 22 iulie 1806, să facă propuneri pentru postul de cenzor și corector, Capitlul îi recomandă, în 29 septembrie, pe Ioan Corneli, Petru Maior, Mihail David, Gheorghe Șincai, Alexe Aron de Bistra și Constantin Fărcaș. Sînt evidențiați Corneli și Maior, nu și Gheorghe Șincai. Dureros, Șincai era nedreptățit pînă și de vechiul său prieten, Samuil Vulcan.

Serenissime Princeps etc.

Siquidem per mortem Samuelis Klein penes Tipographiam Regiam Scientiarum Universitatis Pestiensis censoris et correctoris valachici munus vacaret et virtute Benignogratiosi Intimati sub dato 22-a Iulii a.c. no. 13. 886 editi, Regia Celsitudo Vestra et Excelsum Consilium Regium Capitulo huic Benignogratiose demandare dignetur, ut pro supplendo vacante hoc munere individua requisitis dotibus et scientiis instructa Regiae Celsitudini V-rae et Excelso Consilio Regio proponamus, non moramur Benignogratioso huic mandato praesentibus humillimum gerere morem.

In eius proinde obsequium humillime exhibemus propositionem individuorum, partim earum, qui penes transmissas per Regiam Celsitudinem V-ram et Excelsum Consilium Regium, partim qui ad Capitulum isthoc recurrerunt tabellariter efformatum [recte = efformatam].

Ioannes Corneli, dioecesis Varadinensis canonicus honorarius, vicepraefectus Seminarii episcopalis, emeritus praefectus scholarum nationalium valachicarum consistorialis, et comitatus bihoriensis Tabulae iudiciariae assessor, *Merita cum reflexionibus*, pro hoc officio praeferenter habilis: theologus enim bonus, literaturam vala-

chicam callet insigniter, callet insuper linguas, praeter maternam, etiam hungaricam et germanicam bene, atque graecam litteralem, quam etiam in Generali quondam Seminario agriensi docuit. Intelligit praeterea Gallicam et Italicam; dignus proinde qui praeferentur commendatur.

Petrus Major, dioecesis Fogarasiensis in Transilvania parochus Szasz-Régeniensis et archidiaconus Görgényensis. In *instantia sua. per* Excelsum Consilium Regium remissa sequentia eaque exponit merita: a. Quod linguam valachicam ita caleat, ut prouti phrases, et proverbia in eadem occurentia ita et idiotismos etiam intelligat et explanare per longioris temporis exercitium noverit; b. quod studia philosophica et theologica Romae, ius vero canonicum Vienae cum laude absolverit; c. quod Balazsfalvae philosophiam et teologiam docuerit; d. quod oeconomiam ruralem ita familiarem sibi rededderit ut occurentes in ea terminos probe intelligat; e. quod linguas, latinam, italicam et graecam calleat; vir pro hoc officio commendabilis[6].

Mihael David, dioecesis Varadiensis, parochus Genyetensis. Studia theologica in Lyceo episcopali Magno Varadiensi cum calculo eminentiae, uti informationes e testimoniis eratae perhiberent, absolvit; linguam valachicam et hungaricam callet optime, curam animarum tribus exercet annis.

Giorgius Sinkai, saecularis, tipi corrector. Quidquid in instantia pro sui commendatione adfert vera esse Capitulum recognoscit[7].

Alexius Aaron de Bistra, dioecesis Varadiensis, parochus Vertesiensis. Adnexis in copia attestata probant eum in Generali Seminario Leopoliensi universa sua studia theologica cum calculo a potiori eminentiae absolvisse; curam animarum 13 exercet annis, litteraturam valachicam ad hoc officium necessariam apprime sibi familiarem habet.

Constantinus Farcas, saecularis, emeritus iurista. In instantia sua per Excelsum Consilium Regium isthuc remissa enumerat penes adnexa attestata: a. quod non solum linguae, sed et litteraturae valachicae, scientiarum item philosophicarum, iudicarum, legum consuetudinumque utriusque Reipublicae cognitionem habeat; b. recenset quod propter calamitosum statum, velut parentibus orbatus, se graduari curare non possit, viaque ipsi hac ratione ad ineunda obiecta litteraria in defectu mediorum praecludatur: theologiae, quae alias ad hoc officium requisitur, expres est.

M. Varadini 29-a 7^{bris} 1806

Humillimi, obsequentissimi, obligatissimi.
Capitulum Graeci Ritus Catholicorum Magno-Varadiense

(După Andr. Veress, *op. cit.*, p. 208—210)

III

[Memoriul lui Petru Maior către Consiliul locumtenențial]

La 29 marite 1808, Ioan Corneli demisionează din postul de cenzor și corector, pe care îl resolicită *Petru Maior. În sprijinul cererii petiționarul citează:*

[6] Meritele enumerate aici revin și în *Memoriul* lui Maior (vezi *anexa* III). În versiunea din 30 sept.: „Vir pro hoc officio plurimum commendabilis". Textul privitor la Maior, copiat de Veress, a fost completat cu ajutorul celui tipărit de I. Ardelean, *Documente. . .*, p. 43.

[7] Petiția lui Șincai, la care se raportează Capitlul, în „Philologiai Közlöny" (Budapesta), **IX**, 1963, nr. 1—2, p. 184—199. Vezi și M. Tomuș, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, București, 1965, 174—179 și passim.

— perfecta cunoaştere a limbii române (i-a pătruns tainele alcătuind lucrări consacrate acestei limbi)

— studiile făcute la Roma şi Viena, anii de profesorat la Blaj, cunoştinţele întinse de economie rurală

— cunoaşterea, pe lîngă română, a încă trei limbi: latina, italiana şi greaca

— capacitatea de a revizui competent cărţile ce i se vor da spre cenzurare, contribuind astfel la creşterea prestigiului Tipografiei şi la sporirea veniturilor ei băneşti

— publicarea, tot cu scopul de a mări faima Tipografiei de la Buda, a unor lucrări proprii „de mare importanţă".

Excelentissime.. Princeps... Palatine, Excelsum item Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum etc.

Innotescente mihi eo quod praeexistens penes Caesareo-Regiam Budensem Tipographiam librorum valachicorum censor reverendus dominus Corneli in actualem venerabilis Capituli graeco-catholici Magno-Varadiensis canonicum derecenter promotus habeatur, siquidem hac ratione pareattactum censoris librorum valachicorum munus iterato in vacantiam reciderit, hinc fiduciali cum provocatione ad anteriores meas preces medio Directionis laudatae Universitatis eatenus effusas vacans hocce munus mihi conferendum paterne decerni iterato supplicare sustineo ex motivis:

1. Quod linguam valachicam quae praeprimis ad debite et parte ab una cum rei litterarie promotione, parte vero ab altera cum intento Regii Aerarii emolumento supportandum vergens in quae statione officium requiritur; perfecte et quidem ita calleam ut prouti phrases ac proverbia in eadem occurentia, ita idiotismos etiam haud mirari, sed adaequate ac genuine explanare, tanto magis noverim, quo eatenus, me exercitandi, tum quod a longo iam tempore in plagis transalpine, Moldaviae ac Valachiae, respective advicinis, fixam habuerim stationem, tum quod in nonnulis operibus pro cultura et ampliatione linguae valachicae deservientibus diu iam desudem, opportunam habuerim occasionem.

2. Quod imprimendi qualescunque libri valachici diiudicationi meae tanto tutius concredi posse speretur, quod sicut studia philosophica et theologica Romae, ius praeterea canonicum Vindobonae cum laude, ut habita desuper praemanibus attestata id evincunt, absolverim, moxque post emensum studiorum cursum professorem etiam philosophiae ac theologiae Balasfalvae egerim, ita imbibita oeconomiae etiam theoretica principia, per eandem oeconomiam, a tempore, quo parochum ac una archidiaconum ago, practice exercitam pro superabundanti consolidando, passim occurrentes, in ea terminos mihi familiares reddiderim.

3. Quod praeter perfectam linguae valachicae notitiam linguarum etiam Latinae et Italicae quae maximam habent cum lingua valachica affinitatem, imo Graecae etiam gnarus sim.

4. Quod obtenta censoris librorum nunc vacante sparta operam daturus sim, ut Regii Aerarii emolumentum non tantum per genuinam et adaequatam tipis concredendorum librorum revisionem, sed et per momentosorum operum in valachica lingua a me ipso etiam elucubratorum, ac dehinc elucubrandorum impressionem identidem parte ab una procuretur parte vero ab altera laudata Tipographia hac in parte celebrior semper reddatur. Et quia.

5. Mea ad supportandum censoris munus habilitas ac capacitas per hoc, quod anteriori candidationi pro restauratione huius officii interventae, in quantum mihi innotuit inseri promeruerim, aliunde recognita haberetur, ut adeo ad obti-

nendum demissi mei petiti effectum Celsitudinis V-rae Regiae et Excelsi Consilii Regii gratia ac clementia mihi firmiter etiam polliceri auderem profundissimo venerationis cultu emorior.

Celsitudinis Vestrae Regiae et Excelsi Consilii Regii infimus cliens,

Petrus Mayor mpr.

Parochus graeco-catholicus Szász-Régeniensis et archidiaconus districtus Görgenyiensis in Transilvania.

In dorso: Ad Numerum protocolli 168-vum, de 11-a Iunii 1808.

(După Andr. Veress, *op. cit.*, p. 180—182)

НАЗНАЧЕНИЕ ПЕТРУ МАЙОРА НА ДОЛЖНОСТЬ ЦЕНЗОРА И КОРРЕКТОРА ТИПОГРАФИИ В БУДЕ

(Резюме)

Вопрос, изложенный в заглавии статьи, был изучен Ат. М. Мариенеску, И. Арделяну, Якобом Раду, Г. Паску, Н. Йоргой и другими. Авторы настоящей статьи возобновляют изучение этого вопроса, пополняют уже известные данные новыми, извлечёнными из трёх неизданных документов, которые фигурируют в приложении и содержат краткую автобиографию Майора.

LA NOMINATION DE PETRU MAIOR À LA FONCTION DE CENSEUR ET CORRECTEUR DE L'IMPRIMERIE DE BUDA

(Résumé)

Le problème annoncé par le titre de l'article a été étudié par Ath. M. Marienescu, I. Ardelean, Iacob Radu, G. Pascu, N. Iorga et d'autres encore. I. Pervain et M. Protase le reprennent et complètent les données connues par d'autres, nouvellement découvertes et tirées de trois documents inédits, dont une succincte autobiographie de Maior, qui figurent dans *les annexes*.

FUNCŢIUNILE STILISTICE ALE CAZURILOR (I). Nominativul

de

E. CÂMPEANU

Continuînd firul unor preocupări mai vechi, cercetarea stilistică a părţilor de vorbire impune astăzi atenţiei noastre şi flexiunea, categoriile gramaticale ale cazului, numărului şi genului.

Obişnuit, noi izolăm cuvîntul semnificativ, autosemantemul, din nevoia de a-l analiza în structura şi conţinutul său propriu, făcînd de multe ori abstracţie de modul în care el apare întotdeauna în uzul viu. Limbajul cotidian îl cunoaşte încărcat de elemente semantice şi gramaticale, de morfeme: prefixe şi sufixe, desinenţe şi articole „pot fi chemate pentru a-i conferi cuvîntului o calitate"[1]. Dacă ochiul grăbit şi inexpert trece pe lîngă ele fără a le descompune şi fără a le adînci tîlcul, e satisfăcut doar cu intuiţia sensului, analiza gramaticală şi cea stilistică descoperă în cuvînt „un complex"[2], semnificativ şi expresiv în acelaşi timp.

Ceea ce deosebeşte substantivul de celelalte părţi de vorbire nu este existenţa acestor determinări sau actualizări pe care le cumulează — pentru că ele sînt implicate în orice act de vorbire —, ci multitudinea şi varietatea lor, cantitatea şi calitatea „lărgirilor nominale"[3]. Iată de ce, oprindu-ne acum asupra implicaţiilor stilistice ale cazurilor şi în mod special asupra nominativului, discuţia noastră se va referi mereu la substantiv, elementul fundamental şi definitoriu al flexiunii nominale.

Multe din corelaţiile paradigmatice ale substantivului vor constitui obiectul sintaxei afective — ne gîndim în special la determinările atributive ale substantivului, dar şi la celelalte funcţii sintactice ale sale, atît de numeroase, începînd cu subiectul şi sfîrşind cu circumstanţialul —, altele, în schimb, ne vor reţine în cadrele tradiţionale ale morfologiei,

---

[1] J. Marouzeau, *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, „Les belles lettres", 1935, pp. 108—109.

[2] *Ibidem*.

[3] A. Sauvageot, *Les procédés expressifs du français contemporain*, Paris, Librairie C. Klincksieck, [1957], p. 44.

deşi nu surprinde pe nimeni astăzi eticheta lor sintactică. Ne referim aici la categoriile gramaticale ale flexiunii: caz, număr etc., care „intră în joc numai la un nivel sintactic"[4], la aceste „molecule sintactice" alcătuite „dintr-un semantem şi dintr-unul sau mai multe semne gramaticale, actualizatoare sau legamente, necesare şi suficiente pentru ca el să poată funcţiona într-o frază"[5].

Uneori se încearcă scoaterea cuvîntului din încorsetarea strînsă a relaţiilor sintactice, diminuîndu-se astfel la minimum uneltele gramaticale. Aceasta se realizează însă numai în texte foarte scurte şi în circumstanţe care permit atît subînţelegerea cît şi stabilirea unor legături corespunzătoare, lipsite de echivoc, între cuvintele exprimate. Faptul este posibil deoarece „sensurile implică anumite relaţii, la fel precum relaţiile implică anumite sensuri". Aşa, de exemplu, din seria celor „patru semne lexicale: *pisică, canar, negru, a omorî*", se poate scoate un înţeles „oricare ar fi ordinea în care le aşez; aceasta pentru că sensul fiecăruia implică în mod necesar relaţiile care le unesc"[6], dar seria ar deveni echivocă dacă am înlocui *canar* cu *uliu: pisica omoară uliul* sau *uliul omoară pisica* — amîndouă relaţiile sînt posibile.

Stilul telegrafic şi cel al actelor comerciale recurg destul de frecvent la un astfel de expedient lingvistic. Profitul stilistic pe care-l trage din asemenea construcţii substantivul — căci prezenţa sa este aproape nelipsită — se concretizează, de regulă, în reţinerea atenţiei asupra elementelor esenţiale ale enunţului. Spunem de regulă deoarece, favorizaţi de caracterul hibrid al acestor construcţii, scriitorii pot să le utilizeze pentru a obţine şi alte efecte stilistice derivate din ambiguitatea lor voit provocată. Aşa proceda, de exemplu, I. L. Caragiale în formularea telegramelor repetate pe care fraţii Costăchel şi Iordăchel Gudurău le adresau autorităţilor: *A doua oară atacat* **palme** — reclamă Costăchel — **piaţa endependenţi** *acelaş* **bandit director** *scandalos însoţit* **sbiri. Situaţia** *devenit insuportabilă.* **Oraş stare asediu. Panica** *domneşte* **cetăţeni** *(Telegrame)*. E lesne de observat că echivocul, ca şi semnificaţia fundamentală a contextului de altfel, se polarizează în jurul substantivelor, al căror regim cazual se stabileşte cu oarecare dificultate şi nesiguranţă.

Limbajul se realizează, ca instrument de cunoaştere, printr-o dispunere succesivă, lineară a elementelor sale componente, spre deosebire de pictură, de exemplu, care-l pune pe privitor în situaţia de a putea percepe concomitent întregul conţinut al mesajului artistic. E o deosebire fundamentală din acest punct de vedere între propoziţia *omul ucide un*

---

[4] St. Ullmann, *La semantica*, Bologna, il Mulino, 1966, pp. 59—60.

[5] Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a 3-a, Berne, A. Franche S. A., 1950, pp. 288—289. Ch. Bally extinde termenul de „moleculă sintactică" de la o unitate morfologică propriu-zisă ca imperativul *marchons!* la situaţii în care ne găsim într-adevăr în domeniul sintaxei: *ce loup, un gros loup* etc.

[6] P. Guiraud, *La grammaire*, Paris, Presses Universitaires de France, 1964, p. 39.

urs și tabloul ce ar reprezenta scena respectivă. Cu fiecare element semantic și gramatical enunțat informația dobîndită devine mai bogată, incertitudinea se reduce prin „eliminarea anumitor posibilități"[8], propoziția se întregește, ideea se circumscrie.

Consecințele expresive ale acestui proces ce „se aplică la toate unitățile lingvistice, distinctive sau semnificative, atît la foneme cît și la moneme"[9], sînt apreciabile și ele devin mai ușor sesizabile în sintaxă, după cum vom vedea mai pe larg la rîndul său. Pe această bază psiholingvistică se realizează, de exemplu, elipsa sau suspensia, se produc efecte de sugerare, esențiale pentru imaginea artistică: anticiparea informației permite, într-o măsură mai mare sau mai mică, întregirea mintală imaginativă a ceea ce a fost deja exprimat, dar numai parțial, oral sau în scris.

Fenomenul poate fi observat chiar și într-o relație sintactică simplă, bimembră, cu care ne apropiem din nou de domeniul morfologiei. Astfel, alăturarea a două substantive anticipă raportul de genitiv: *cartea elev (-ului)*, la fel precum prepoziția sau articolul proclitic anticipă cazul: *pe masă* (nu *mesei*), dar *unor oameni* (nu *om*) etc. Această „predeterminare"[10] a cazului poate fi provocată și de sensul cuvintelor. Așa, de exemplu, dativul este așteptat după verbe ca *a da*[11], *a oferi, a împrumuta*, iar acuzativul după oricare din verbele tranzitive.

Cu cît o parte de vorbire este mai încărcată cu astfel de elemente informative, cu morfeme, cu atît ea are posibilități mai mari să fie utilizată variat în corelațiile contextuale, poate urmări mai bine „mișcarea psihologică"[12] a vorbitorului. Latina, spre deosebire de limbile neolatine, mai puțin libere în ordinea cuvintelor, remarcă Francesco Colagrosso, putea să dea „fiecărui personaj al dramei sintactice o fizionomie proprie cu ajutorul desinențelor cazurilor", „mișcarea gîndirii" și „mișcarea sintactică"[13] nefiind obligate să devină identice. Limbile moderne nu sînt pentru aceea lipsite de „dramatism", posibilitățile lor expresive sînt recreate și dezvoltate pe o bază gramaticală nouă.

---

[7] A. Martinet, *La considerazione funzionale del linguaggio*, Bologna, Il Mulino, 1965 (traducere din engleză), p. 47.

[8] *Ibidem*, p. 197. Atrăgînd atenția asupra faptului că informația nu este același lucru cu semnificația, A. Martinet exemplifică creșterea treptată a valorii informative a unui mesaj lingvstic în modul următor: cînd spun *a v*... și mă opresc deodată aici enunțul nu are semnificație, dar aduce o informație deoarece exclude posibilitatea de a spune *a dat, a zărit* etc.; la fel în *a vă*... *ă* aduce o informație suplimentară prin aceea că elimină pe *a vorbit, a visat* ș.a.m.d.

[9] *Ibidem*.

[10] *Ibidem*, p. 138.

[11] *Ibidem*.

[12] Fr. Colagrosso, *Studii stilistici*, Livorno, Raffaello Giusti, 1909, p. 197.

[13] *Ibidem*.

Substantivul întrunește cele mai numeroase, mai variate și mai pline de conținut morfeme[14]. Verbul însuși datorează o parte din categoriile sale gramaticale substantivului — categoria persoanei și a numărului implică acordul cu subiectul, care, prin definiție, este de factură nominală —, în timp ce celelalte părți de vorbire de-a dreptul își confundă flexiunea, ca o monedă care ar circula fără acoperire în aur, cu cea a substantivului. De aceea valorile logice și stilistice care decurg din întrebuințarea categoriilor gramaticale ale flexiunii nominale ajung toate, printr-un proces firesc de reintegrare, în inventariul spiritual al substantivului. Dacă într-un exemplu ca următorul: *copacii din pădure* și *copacii pădurii* schimbarea cazului, trecerea de la acuzativ la genitiv corespunde cu o modificare expresivă a construcției — în locul unui raport exterior, „circumstanțial", se stabilește o legătură intimă între cele două substantive, genitivul aducînd un element de personificare —, nu același lucru se poate spune despre schimbarea de caz a unui adjectiv, obligat să se pună mereu de acord cu substantivul determinat: *copacii din pădurea cea mare — copacii pădurii celei mari;* adjectivul alătură substantivului desinențele sale, sporind astfel numărul morfemelor cazuale și prelungind, ca un ecou, conștiința funcțiunii gramaticale și stilistice, cînd ea există, a substantivului respectiv.

Dar în afara rolului pe care îl au de a marca anumite raporturi între cuvinte, desinențele datorează o parte a valorii „formei lor însești, după cum sînt slabe sau greoaie, simple sau complexe, variate sau monotone"[15] etc. Această calitate fonetică și fonologică totodată a desinențelor, ce poate contribui la eufonia și expresivitatea frazei, devine un instrument deosebit de prețios pentru poeți în realizarea ritmului și, mai ales, a rimei. J. Marouzeau, aplecat mereu asupra textelor latinești, observa că „vechea finală a genitivului singular a primei declinări, cu întîlnirea celor două vocale lungi ale sale în hiat, este exploatată de Ennius pentru a da o impresie de sonoritate puternică" (*-ai* în loc de *-ae: aulai* în loc de *aulae*), iar „greoiul genitiv plural al aceleiași declinări îi servește lui Terentius pentru a da tonul unui protest"[16] (*-arum: caprarum*). Motive similare, izvorîte din forța de evocare a sonorei desinențe latinești îl determinau și pe Eminescu să recurgă la un asemenea expedient poetic în cunoscutele versuri din *Scrisoarea II: Cu murmurele lor blînde, un izvor de* **horum — harum** / *Cîștigînd cu clipoceală* **nervum rerum gerendarum.**

Uneori desinența oferă scriitorului, în afara a ceea ce îi permite să obțină prin preferința pentru o construcție sau alta, posibilitatea unei alegeri în funcție de vechimea morfemului, de semnul vîrstei sale. „Ve-

---

[14] Ies în afara preocupărilor noastre de acum situațiile în care deosebirile de flexiune comportă diferențe de sens; așa sînt fr. *aieul*: *aieux* („strămoși") — *aieuls* („bunici"), it. *muro: i muri* („pereții") — *le mura* („zidurile, orașelor și castelelor"), germ. *Licht: Lichte* („luminile") — *Lichter* („lumînările") — apud St. Ullmann, *op. cit.*, p. 271 — sau rom. *cap: capi — capuri — capete.*

[15] J. Marouzeau, *op. cit.*, p. 116.

[16] *Ibidem*, p. 117.

chimea îi conferă de obicei o valoare de lucru ales"[17], căutat, iar tonul arhaic al flexiunii creează efectul stilistic al unei evocări. *Muzeul limbei române* ar fi, din punctul de vedere al unei astfel de intenții stilistice, o formă expresivă în comparație cu genitivul actual *(limbii)*, lipsit de o asemenea coloratură. Pe seama caracterului arhaic și a fonetismului lor mai plin, și sugestiv uneori, trebuie să fie puse și forme flexionare ca: **inime** *(Cea ce poate să convie unei* **inime** *oneste — Scrisoarea II)*, **liniștei** *(E același cîntec vechiu, / Setea* **liniștei** *eterne care-mi sună în urechi — Scrisoarea IV)*, **murmururi** *(Ar atrage-n visu-i mîndru a izvoarelor* **murmururi** *— Scrisoarea V)* — pentru a ne limita doar la cîteva exemple de substantive întîlnite în poeziile lui Eminescu. Efectul expresiv al substantivelor respective este sporit și de faptul că accentul sintactic fundamental cade asupra lor, ele sînt cuvintele cele mai semnificative din vers. „În latină se conservă foarte mult timp flexiuni deja anulate la dată veche, pentru că ele păstrează scriitorilor, mai ales poeților, preocupați de expresivitate, dublete proprii pentru a conferi enunțului o valoare originală"[18].

Existența acestor dublete morfologice, ce face încă mai maleabil cuvîntul prin posibilitatea variației pe care i-o oferă scriitorului, este de aceeași esență cu bilingvismul, înțeles în sensul cel mai larg, care permite întrebuințarea „a două modeluri fonologice și morfologice diferite potrivit cu interlocutorul"[19] nostru, cu intențiile și măsura cunoștințelor noastre. De cîte ori nu am operat fiecare dintre noi o asemenea selecție nu numai a mijloacelor lexicale, ci și a celor gramaticale, de structură a frazei și de flexiune, cînd pașii noștri ne scoteau în cale cîte un țăran sfătos căruia vroiam să-i dovedim, pe lîngă bunăvoința de a-l asculta, și că există între noi o bază comună de înțelegere lingvistică și sufletească!

Lingviștii sînt înclinați să constate, de regulă, existența a numeroase cazuri în limbile flexionare. Așa, de exemplu, în limba franceză se poate distinge „un *illatif* (pătrundere în interiorul a), un *inessif* (localizare în interiorul a), un *élatif* (mișcare pentru a ieși din), un *sublatif*, un *translatif*, un *superessif*, un *délatif*, un *adessif*, un *terminatif*"[20] — și numărul lor ar merge pînă la 36. Maghiarei i se recunosc chiar mai mult de 24 de cazuri, iar unei limbi vorbite în Caucaz, tabasaranei, impresionanta cifră de 52[21]. Nu este în intenția noastră de a încerca și pentru limba română o multiplicare asemănătoare a cazurilor — ceea ce s-ar putea realiza luînd drept criteriu distinctiv nu numai schimbările de formă, ci și categoriile de sensuri ce apar ca rezultat al relațiilor substantivului cu sine însuși ori cu celelalte părți de vorbire — pentru că, deși din punct de vedere

---

[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem*, p. 118.
[19] A. Martinet, *op. cit.*, p. 158.
[20] P. Guiraud, *op. cit.*, pp. 34—35.
[21] C. Tagliavini, *Introduzione alla glottologia*, ed. a 5-a, vol. II, Bologna, Casa editrice prof. Riccardo Pàtron, 1963, p. 243. Celor „21 de cazuri de generală și largă aplicație" autorul le mai adaugă 3, fără a fi exclusă pentru aceea posibilitatea creșterii numărului lor.

stilistic s-ar putea obţine un oarecare profit, am ieşi mult din cadrul morfologiei; cercetarea ar intra în domeniul semanticii ori, cel puţin, în acela al sintaxei, supusă deseori unei astfel de contaminări prin însăşi natura ei. Vom reţine discuţia în jurul celor cinci cazuri ale limbii române, forme fundamentale ale flexiunii nominale, al căror caracter morfologic, chiar dacă ele solicită şi contribuţia sintaxei, nu poate fi pus nicicum la îndoială.

Valorile stilistice ale categoriei gramaticale a cazului au fost observate de cercetători, reţinînd mai îndelung atenţia acele forme cazuale al căror conţinut afectiv este mai pronunţat, vocativul în special. Evident, ele se diferenţiază şi în privinţa rolului stilistic pe care-l dobîndesc, dar, chiar dacă unele cazuri sînt mai puţin afective sau mai intelectuale decît altele, toate îşi dau concursul lor, nesubstituibil, la realizarea integrală a expresivităţii limbii.

Ideea a generat chiar interpretări dintre cele mai ingenioase. Aşa, de exemplu, într-un articol publicat în coloanele unui foarte cunoscut săptămînal[22], autorul transpune celebrul personaj al lui Nicolae Filimon pe ecranul zilelor noastre, încercînd să „descifreze în cele cinci cazuri multiplele implicaţii şi tîlcuri" pe care le conţine substantivul *dinupăturică,* devenit nume comun în intenţia autorului de a-i atribui o valoare calificativă, generică. Rînd pe rînd, această „parte de vorbire declinabilă" trece de la un caz la altul, ducînd cu sine destinul eroului său: Nominativul *dinupăturică* se caracterizează prin funcţia sa de subiect ce preferă verbul „a ajunge", este autorul unor serii întregi de acţiuni ce-l împing tot mai sus pe treptele parvenirii; la genitiv, *(a lui) dinupăturică* transformă substantivele pe care le subordonează, „referatele", „listele", „părerile sale", în tot atîtea avantaje; dativul îi aduce „toate privilegiile speciei sale", pentru că toate lui i se cuvin; acuzativul îl face obiectul laudei şi sprijinului celor pe care şi el i-a lăudat şi susţinut; în sfîrşit, la vocativ, *„dinulepăturică",* substantivul atrage protestul vehement al autorului, decis să intervină, alături de opinia publică, pentru stîrpirea unor asemenea exemplare din viaţa socială de azi. Nu intenţionăm să parodiem pe această temă; de aceea vom limita observaţiile privind valoarea stilistică a cazurilor la faptele lingvistice ce nu scapă de sub controlul sever al cercetătorului.

NOMINATIVUL. Caracteristica fundamentală a nominativului este marea sa autonomie, indepenedenţa sa, considerat în raport cu celelalte cazuri. El nu primeşte, ci impune relaţii, este un caz regent, dovadă aspectul său formal, şi numai în acest sens se poate vorbi de relativitatea independenţei sale.

Acest motiv explică facilitatea cu care nominativul scapă din strînsoarea raporturilor gramaticale contextuale atunci cînd este întrebuinţat în construcţii eliptice sau în fraze discontinue, cînd nominativul subiect

---

[22] C. Demetrescu, *Substantivul dinupăturică,* în „Contemporanul", 1967, nr. 1 (1056), 6 ianuarie.

este dislocat din topica sa directă. Iată un astfel de exemplu din B. Delavrancea, pe care Al. Niculescu îl remarca prin dizlocarea frazei în scopul reliefării momentelor naraţiunii şi al dinamizării ei[23]: *Gîndurile mele se rupseră d-un ululuit care ieşea de sub cearceaful moartei. Sării în picioare, mă plecai spre dînsa.* **Un zgomot** *de scînduri. Tresării.* Aşa apare textul în forma sa definitivă în ediţia din 1911 a *Trubadurului;* în prima variantă, din anul 1887, nominativul apare ca subiect: ... *şi în acea clipă* **un zgomot** *de scîndură care cade mă făcu să tresar,* comparaţie ce ne permite să stabilim cu precizie provenienţa nominativului în construcţia eliptică. Aceeaşi origine nominativală o au substantivele şi în următorul exemplu luat din nuvela amintită mai înainte: *Oamenii sînt fără inimă...* **Cîini!... Hoţi!... Stîrvuri!...**[24] ori în fragmentul dat de I. Coteanu pentru a ilustra discontinuitatea stilului: **O piaţă** *circulară.* **O statuie** *neagră, umedă, învelită parcă într-o pelerină de cauciuc.* **Simfonia** *muncii de la orele 18.* **Ciocane** *şi* **voci** *omeneşti*[25]. În toate exemplele amintite, valoarea lor stilistică trebuie raportată, în primul rînd, la caracterul independent al nominativului. Subordonîndu-şi celelalte elemente ale propoziţiei, nominativul se detaşează de acestea şi concentrează comunicarea într-un nucleu esenţial, reliefat.

Acest conţinut specific explică capacitatea nominativului de a îndeplini anumite funcţiuni sintactice: subiect, nume predicativ sau apoziţie. Stilistica nominativului este în esenţă stilistica acestor funcţiuni şi îndeosebi a subiectului, cu care ar putea fi asimilate, printr-un ciclu de echivalenţe formale ce sînt posibile pe baza autonomiei cazului în discuţie, şi celelalte două: *Ion este student* devine *Ion, studentul ...* şi apoi *(Ion) Studentul ...,* nominativul trecînd cu uşurinţă din funcţiunea de nume predicativ în cea de apoziţie şi apoi de subiect. Studiul pe care-l vom întreprinde în sintaxa afectivă a propoziţiei ne va obliga să revenim cu noi fapte şi comentarii pentru a întregi stilistica nominativului. Ne vom mărgini acum doar la cîteva exemple de nume predicative menite să ilustreze profitul pe care îl trage cercetarea stilistică a nominativului din studiul sintaxei.

„Prin conţinutul său, numele predicativ, ca şi atributul, *califică* sau *identifică* subiectul"[26], iar alteori îl *clasifică.* Lipsit de element actualizator, nearticulat sau articulat cu articolul nehotărît, un substantiv ca

---

[23] Vezi Al. Niculescu, *Evoluţia frazei în stilul lui Barbu Delavrancea,* în „Limba română", V, 1956, nr. 4, pp. 10—11.

[24] Barbu Delavrancea, *Opere,* vol. I, Bucureşti, E.P.L., 1965, p. 124.

[25] Vezi I. Coteanu, *„Discontinuitatea", un procedeu al stilului artistic actual,* în „Limba română", XI, 1962, nr. 1, p. 7. Exemplul dat de I. Coteanu îi aparţine lui Eugen Barbu, *Cît în 7 zile,* E.S.P.L.A., 1960, p. 143.

[26] *Gramatica limbii române,* ed. a 2-a, vol. II, Bucureşti, Editura Acad. R.S.R., 1963, p. 104. Acest „sau" nu trebuie înţeles ca disjunctiv, deoarece, prin faptul că numele „predicativ de identificare exprimă o noţiune singulară a cărei sferă logică se suprapune sferei subiectului" *(loc. cit.),* el realizează o operaţiune de caracterizare foarte asemănătoare calificării propriu-zise.

„orator este pe jumătate adjectiv în tipul *Paul este orator*“[27]; cu atît mai mult poate fi considerat astfel în *Paul este un orator,* unde valoarea calificativă a substantivului e posibil să fie remarcată sau subliniată și prin anumite inflexiuni ale vocii, ori în construcția negativă corespondentă *Paul nu este (un) orator,* cînd se neagă nu identitatea numelui predicativ cu subiectul, cum arată aspectul formal al propoziției, ci calitatea pozitivă ce trebuie să definească un atare substantiv: *Paul nu este un bun orator.* Dacă substantivul nume predicativ are un conținut adjectival mai pronunțat, atunci se creează „un paralelism absolut cu figura care ia substanța pentru calitate (metafora)“[28]: *X e un copil (țăran, mocan, domn, artist, om* etc.); e posibil chiar să fie comparate: *X e mai copil* (etc.) *decît am crezut,* și aceasta nu pentru că sînt substantive, căci „substantivul ca atare, ca tip pur“, „ceva ce are o existență autonomă“ „nu poate fi mai mult sau mai puțin decît e“[29], ci pentru valoarea lor adjectivală, calificativă.

Uneori numele predicativ reprezintă repetarea aceluiași termen, a subiectului: *Copiii sînt copii, Afacerile sînt afaceri, Un tată este întotdeauna un tată, Mama-i mamă* etc.; „întrebuințarea predicativă transfigurează în același timp substantivul în domeniul calității: *Un tată este întotdeauna un tată* [patern], *Afacerile sînt afaceri* [dure, nemiloase] etc.“[30]. Repetiția dublează deci procedeul cu „o figură semantică“[31]: realizarea formală a identității numelui predicativ cu subiectul adaugă la sentimentul de autenticitate și naturalețe ce însoțește comunicarea, la caracterul axiomatic al constatării, o calificare de natură adjectivală. Chiar și substantivul propriu inclus într-o asemenea repetiție sugerează ideea de calitate, o reafirmă: *Dunărea-i Dunăre, Ion e Ion* etc.

Așadar nominativul se situează în centrul atenției noastre. De la el pleacă comunicarea lingvistică și spre el se întoarce cu toate excrescențele sale. Reacția sau ecoul emotiv pe care-l trezește uneori este pe măsura însemnătății sale în propoziție, poartă această amprentă. Intrase în obiceiul unora dintre cronicarii noștri să facă deosebire de expresivitate între un titlu de capitol și altul după cum se alegea o exprimare la nominativ sau o altă formă cazuală. Așa, de exemplu, dacă o mare parte a titlurilor din *Letopisețul* lui Grigore Ureche încep printr-o prepoziție, obișnuit *de,* sau o conjuncție, obișnuit *cînd:* **De** *o oaste turcească,* **De** *mănăstirea Slatina și de Pîngărați.* **Cîndu** *s-au strînsu țara la Direptate,* **Cîndu** *au pierit Arbure hatmanul cu ficiorii lui* etc. autorul simte nevoia să redea sub forma nominativului faptele care au mișcat mai mult simțirea sa, la care a participat cu mai mare adeziune sufletească[32] sau pe

---

[27] Ch. Bally, *op. cit.,* p. 308.
[28] Idem, *Le langage et la vie,* ed. a 3-a, Genève — Lille, 1952, p. 92.
[29] Br. Snell, *La struttura del linguaggio,* Bologna, il Mulino, 1966, p. 121.
[30] H. Frei, *La grammaire des fautes,* Paris, Genève, Leipzig, 1929, p. 279.
[31] *Ibidem.*
[32] Cf. P. Dumitrașcu, *Curs special de limba română* (manuscris).

care le-a considerat de-o importanță sporită: *Războiul lui Bogdan vodă cu Ieșii, Războiul de la Rîmnic..., Predosloviia descălicării...* etc.

Această preferință subiectivă a cronicarului moldovean pentru un tip de construcție sau altul nu este însă singura explicație, deoarece în alte cronici, cum sînt cea a lui Ion Neculce sau Miron Costin, titlurile de capitole apar cu exclusivitate sub forma nominativului, deși nu e prea greu să constatăm atitudinea subiectivă a celor doi cronicari față de unele fapte cuprinse în narațiune, evenimente care schimbă optica aprecierii lor. Cea mai mare parte a titlurilor lui Gr. Ureche dovedesc și o anumită stîngăcie sau cel puțin și o lipsă de concordanță între forma prepozițională sau conjuncțională, deci subordonatoare, și gradul mare de independență al unui titlu, fie el chiar și numai de capitol, ceea ce nu înlătură însă elementul subiectiv despre care vorbeam ceva mai înainte. Explicația s-ar mai putea completa cu aceea că preferința pentru o exprimare nominală în locul uneia verbale (ex.: *Căderea Constantinopolului sub turci* în loc de *Cum a căzut Constantinopolul sub turci)* aparține uzului modern, frază adecvată stilului narativ și care remarcă totodată mult mai bine, semnatic și sintactic, ideea verbală. Eliminarea elementului relațional introductiv din text *(Constantinopolul a căzut sub turci)* ar duce la obținerea unui efec instantaneu, momentan, ceea ce nu era însă în intenția povestitorului.

În raport cu celelalte părți de vorbire, substantivul are un rol deosebit în formularea titlurilor de cărți, capitole, articole de ziar etc. E locul să adăugăm aici că plinătatea conținutului substantival al titlului, indiferent dacă numele este comun sau propriu, se realizează prin așezarea sa la nominativ, cazul care ne atrage cel mai mult atenția și curiozitatea prin independența sa. Nesubordonat altor elemente ale propoziției, nominativul, prin definiție întîiul membru al oricărei comunicări lingvistice, este impulsul inițial al unei întregiri ulterioare pe care noi o așteptăm sau o căutăm. Acest rol stimulator al său poate fi observat mai ușor dacă trecem un titlu de la nominativ la acuzativ: în timp ce *Războiul de la Rîmnic* se remarcă prin noutatea totală a faptului narat, *Despre războiul de la Rîmnic*[33] presupune cunoașterea sa mai dinainte, aducîndu-se în fața noastră doar pentru a fi completat cu unele date inedite sau comentarii.

Fiind autor al acțiunii, subiect al propoziției, nominativul activizează substantivul așezat la acest caz, îl animează, îl personifică în multe împrejurări. Constatarea o făcusem cînd, alcătuind o statistică a pronumelor în poeziile lui Eminescu[34], observam, printre altele, că poetul preferă subiectul persoanei a doua a pronumelui personal *(tu)* față de persoana întîi *(eu)*, care rămîne mai puțin activă, la fel masculinul persoanei a treia plural *(ei)*, mai personal decît femininul aceleiași persoane *(ele)*

---

[33] O asemenea transformare face P. Dumitrașcu, *loc. cit.*, cu titlul romanului lui M. Sadoveanu: *Mitrea Cocor* și *Despre Mitrea Cocor*, remarcînd funcțiunea stimulatoare a nominativului.

[34] Vezi E. Câmpeanu, *Statistica pronumelor în poeziile lui Eminescu*, în „Cercetări de lingvistică", VI, 1961, nr. 2, pp. 296, 307—308.

atras mai mult de acuzativ, ori pronumele nehotărît *nimeni*, folosit aproape exclusiv ca subiect, în timp ce corelativul „material" al său *(nimica)* își face mult simțită prezența și la acuzativ.

Exploatînd capacitatea de animare a nominativului, personificarea recurge mereu la ajutorul lui. Este suficient să alături unui verb pentru care nu pare făcut un subiect nume material și acesta simte îndată efectele personificării: *Munții... nu cedează nimic din măreața lor încruntare* (p. 58), *Și munții și norii își țin respirația* (p. 58), *Oltul ... cade pe gînduri* (p. 106), *Mii de brazi așteaptă afară, cu inima înghețată, să le vină și lor rîndul* (p. 119)[35].

Locul întîi în propoziție îi aparține de drept nominativului. Consecințele, ca și motivarea acestei topici, sînt în primul rînd de ordin logic și gramatical, derivă din necesitatea gîndirii și a expresiei lingvistice de a se constitui ca fenomene. Ca în atîtea alte împrejurări însă, faptul ce se impune atenției noastre prin conținutul său logic, gramatical, nu poate să nu genereze și reacții emoționale de o factură similară.

Conținutul stilistic specific al nominativului se realizează deci și prin topica sa caracteristică, directă. Exemplele ce ne stau la dispoziție sînt numeroase și semnificative. Reamintind doar cîteva dintre ele[36] o facem numai cu scopul de a ilustra, iar nu pentru a epuiza afirmația noastră. Astfel, în următorul exemplu: **Muscelele** *dorm sub zăpadă de trei palme.* **Pădurile** *în depărtare, cu tulpini fumurii, par cercelate cu flori de zarzări și de corcoduși.* **Vuiet** *surd să încovoaie pe după dealuri și să pierde în văi adînci.* **Cerul** *e ca leșia.* **Cîrduri** *de corbi, prididite de vînt, croncăie, căutînd spre păduri.* **Viscolul** *se întețește.* **Vîrtejele** *trec dintr-un colnic într-altul. Și* **amurgul** *sării se întinde ca un zăbranic sur* (B. Șt. Delavrancea, *Sultănica)*, subiectele în topică directă constituie punctele cardinale, fundamentale ale descrierii, ele orientează dezvoltarea întregului tablou.

Avantajul stilistic al procedeului este fructificat, pe aceeași scară largă ca în descrieri ori pasteluri, și în construcțiile antitetice: **Golătatea** *încunjură, iară* **foamea** *dă de-a dreptul* (I. Creangă, *Amintiri din copilărie)*, **O lume** *toată-nțelegea* / **Tu** *nu m-ai ințeles* (M. Eminescu, *Pe lîngă plopii fără soț...)* etc.; cu cît antiteza este mai adîncită, cu atît este mai necesară prezența subiectului la începutul propozițiilor contrastante. Iar cînd subiectul este dislocat din locul său obișnuit și împins spre sfîrșitul propoziției efectul stilistic obținut nu este identic oricărei inversiuni, ci poartă în sine marca semnificativă a nominativului. Așa, de exemplu, în poezia lui G. Coșbuc, *Moartea lui Gelu*, subiectul apare — ceea ce n-ar fi posibil să se întîmple cu alt caz — abia la sfîrșitul strofei a doua, după ce poetul a creat atmosfera, cadrul în care apare eroul și ne-a sporit curiozitatea: *Răzleț din oștirea bătută.* / *Fugind pe cîmpia tăcută,* / *Căzu de pe cal, de durere,* / .... *Iar* **Gelu** *prin noapte, stînd singur,* / *Vorbește cu calul.*

---

[35] Geo Bogza, *Scrieri în proză*, vol. III, [București], E.S.P.L.A., [1958].

[36] Vezi E. Câmpeanu, *Topică „obiectivă" cu valoare „subiectivă"*, în „Cercetări de lingvistică", II, 1957, pp. 219—238.

Fără să fim convinși că am epuizat toate faptele de limbă care aparțin inventarului stilistic al substantivului și, cu atît mai puțin, al cazurilor în general, nădăjduim totuși că, în încercarea noastră de a circumscrie capacitatea stilistică a acestei categorii gramaticale și a nominativului în special, am izbutit să convingem despre justețea principiilor noastre metodologice și teoretice. Potrivit acestora, funcțiunile stilistice ale cazurilor se dezvoltă și se explică prin conținutul lor gramatical specific, în același mod în care și nominativul își afirmă valorile sale stilistice în deplină corespondență cu importanța sa în propoziție, cu independența-i specifică.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ПАДЕЖЕЙ (I). Именительный падеж

(Резюме)

Открывая ряд статей о стилистических функциях падежей, автор делает сначала некоторые уточнения общего характера в связи с выразительным потенциалом падежной флексии. Отмечается таким образом особое значение имени существительного, пользующегося в самой большой и разнообразной степени расширениями, актуализациями или грамматическими и семантическими определениями. Поэтому, в приведённых примерах постоянно появляется имя существительное. Последовательное расположение составных элементов лингвистической коммуникации, включительно падежных морфем, осуществляет в выразительном плане эффекты предвосхищения и внушения. Падежные морфемы могут создавать выразительные эффекты и благодаря их фонетическим качествам, их давности, благодаря возможностям выбора, предоставляемым ими между существующими двойными или множественными формами, но, в первую очередь, благодаря содержанию соответствующей грамматической категории.

Именительный падеж определяется большой автономией, независимостью, тем фактом, что он является управляющим падежом, который навязывает соотношения, из которых исходит коммуникация. Стилистические значения, созданные этим падежом, носят отпечаток этого специфического содержания. Выразительный потенциал именительного падежа использован для выполнения своих синтаксических функций подлежащего, главным образом, именной части и приложения, в эллиптических конструкциях, в формулировании заглавий книг, глав, газетных статей и т.д., в олицетворениях, антитезах, в топике.

Таким образом, исследование иллюстрирует и подтверждает взгляд автора, согласно которому стилистические функции слов осуществляются и объясняются исходя из их специфического лексико-грамматического содержания.

LE FUNZIONI STILISTICHE DEI CASI (I). Il nominativo

(Riassunto)

Dando inizio ad una serie di articoli con riferimento alle funzioni stilistiche dei casi, l'autore fa per primo delle precisazioni generali sulla capacità espressiva della flessione casuale. Si rileva così l'importanza particolare del sostantivo, che tira i suoi piu grandi effetti dagli aumenti cui puo essere sottoposto, come pure dalle attuazioni e dalle determinazioni grammaticali e semantiche, motivo per cui, nelle illustrazioni fatte in questo articolo, si usa sempre il sostantivo. La collocazione successiva degli elementi componenti la comunicazione linguistica, morfemi casuali inclusi, realizza, sul piano espressivo, effetti anticipativi. I morfemi casuali possono ottenere effetti espressivi anche per le loro qualità fonetiche, per la loro antichità,

per la possibilità di scegliere fra forme esistenti, doppie o molteplici, e soprattutto per il contenuto stesso della rispettiva categoria grammaticale.

Il nominativo şi caracterizza per la sua grande autonomia e indipendenza, per il fatto che è un caso reggente e impone rapporti; è da lui che prende lo spunto la comunicazione. I valori stilistici di questo caso rifflettono il suo contenuto specifico. La capacità espressiva del nominativo viene utilizzata soprattutto nelle sue funzioni sintattiche di soggettto, come pure in quelle predicato nominale e di apposizione, nelle costruzioni ellittiche, nei titoli dei libri, dei capitoli, degli articoli di giornali ecc., nelle personificazioni, antitesi, nel ordine di collocamento nella proposizione.

La ricerca viene cosi ad illustrare ed attestare la concezione dell'autore, secondo il quale le funzioni stilistiche delle parole si realizzano e si spiegano a partire dal loro particolare contenuto lessico-grammaticale.

MICROSTRUCTURA Vm + V ÎN GRUPUL VERBO-ADVERBIAL

de

CORNEL SĂTEANU

1. Descrierea structurilor verbale cu componenți marginali[1] comportă și studiul structurilor *Vm+V* (verb modal[2]+verb) sub aspectul semnaticii sintactice, întrucît există situații în limba română actuală în care rămînem în imprecizie cînd vrem să determinăm la care din cele două verbe, din structura *verb + verb*, se referă un adverb, bunăoară, sau un alt termen care se găsește în relație cu acest grup verbal.

Grupul verbal, în cele mai multe lucrări de lingvistică din ultimul timp, este înțeles ca o microstructură, în interiorul căreia cuvintele se găsesc în relații ce se stabilesc de la cuvînt la cuvînt.

2. Conceptul de microstructură, în accepțiunea dată de Sorin Stati[3], „ca și teza că un enunț se divide în microstructuri, pleacă de la postulatul că relația sintactică elementară se stabilește de la functor la functor: fiecare functor e legat de unul sau de mai mulți functori separat și nu de un lanț de functori: De ex. în *merii din grădina noastră au înflorit*, vom raporta verbul *au înflorit* la *merii* și nu la complexul functorial *merii din grădina noastră*"[4].

Această interpretare este într-adevăr cea mai apropiată de a surprinde relațiile și funcția functorilor în aceste relații, dar nu este singura interpretare. Gleason[5], Arne Klum[6] și alții susțin o concepție destul de răspîndită că există cuvinte care determină o propoziție (de exemplu unele ad-

---

[1] Pentru categoria „componenți marginali" a se vedea Bernard Pottier, *Du très général au trop particulier en analyses linguistiques*, „Travaux de linguistique et de littérature", Strasbourg, 1963, p. 9—10.

[2] Înțelegem prin „verb modal" categoria de verbe ce sînt denumite „auxiliare de mod", „semiauxiliare de mod", „verbe de modalitate și aspect" în lucrările de specialitate din limba română. Cf. V. Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, „Studii de Gramatică", vol. I p. 59—81; *Gramatica limbii române*, Ed. Academiei R.S.R., ed. II, Buc. 1963, p. 98.

[3] Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, Edit. Acad. Buc., 1967, p. 106—132.

[4] Sorin Stati *op. cit.*, p. 111.

[5] *Linguistics and English Grammar*, New-York, 1965.

[6] *Verbe et adverbe*. Stockholm, 1961.

verbe) sau că o conjuncție face relație cu întreaga propoziție la care este subordonată propoziția pe care o introduce.

3. Într-o structură ca: *sînt lăudat* **acum**, *am fost lăudat* **acum** e puțin probabil că functorul *acum* e legat numai de functorul *lăudat*[7], sau că *acum* e legat doar succesiv de functorii *sînt* și *lăudat*. Aceasta în cazul că acceptăm teoria lui Sorin Stati că *sînt lăudat* este o microstructură cu doi functori. Dacă acceptăm situația că în cazul lui *sînt lăudat* e un singur functor, atunci referirea lui *acum* la ambele alolexeme *(sînt* și *lăudat)* este explicabilă. Noi însă sîntem de părere, ca și Sorin Stati, că aici avem doi functori, doar că functorul al treilea, care vine și se asociază, poate, în cazul dat, să se refere la ambii functori și nu numai la unul, sau la fiecare separat.

Dacă am avea: *Sînt lăudat* **acum**,
Am fost lăudat **ieri**,

am putea accepta și am fi chiar constrînși la aceasta de selectarea formei morfologice de prezent sau de trecut a functorilor *sînt* și *am fost* în prezența adverbelor *acum* și *ieri*. În cazul dintîi însă, adverbul *acum* intră în compatibilitate cu ambele forme morfologice din paradigma verbului *a fi*.

Se vădește aici un caz de structură ternară, unde dependența fiecărui functor de ceilalți este manifestată mai puțin prin variabilitatea morfologică selectivă, deoarece adverbul *acum* selectează atît prezentul cît și viitorul și chiar trecutul. Dacă, însă, în structura ternară intervine un adverb ca *ieri* sau *mîine*, dependența fiecărui functor de ceilalți se manifestă mai pregnant prin variabilitatea morfologică selectivă, deoarece *mîine* intră în incompatibilitate cu trecutul, iar *ieri* cu viitorul. Iată că în aceste structuri, adverbele sînt legate deopotrivă de cele două verbe, iar în cazul adverbelor *mîine* și *ieri* poate în mai mare măsură de formele finite ale verbelor.

Obiectul cercetării noastre fiind structurile verbo-adverbiale, iar în spațiul aci afectat studiul microstructurilor $Vm + V$ (verb modal + verb) în sensul solidarității lor semantice față de un al treilea functor, se impune delimitarea categorială a funcției functorilor[8] pe baza semanticii sintactice.

În acest scop vom proceda la găsirea conținutului categorial și a conținutului funcțional[9]. Astfel, se vor degaja valorile verbelor modale în microstructurile $V + V$, care vor evidenția potențialul lor de a primi, solidar, componenți marginali.

---

[7] Așa cum pare a fi interpretat cazul *este lăudat de prieteni* la Sorin Stati, *op. cit.*, p. 58.

[8] Vezi pentru aceasta Sorin Stati, *op. cit.* p. 150.

[9] Cf. S. Stati, *op. cit.*, p. 143.

Criteriul semantic se impune de la sine în această analiză, spre deosebire de indicația lui Harris[10] în sensul de a nu amesteca distribuția cu semnificația. Dat fiind că prin distribuție ajungem să sesizăm conținutul funcțional al acestor verbe, analiza distribuțională se reclamă și ea, uneori fiind aplicată în exclusivitate.

Diederichsen[11] ne pune însă în gardă contra tendinței de a nu accepta decît metoda distribuțională.

Cît privește semantica functorilor din structurile: *pot face, trebuie să fac, era să fac,* conținutul funcțional al acestor functori se degajă în microstructuri și în macrostructuri. Așa de pildă, în microstructuri *poate* intră în distribuție cu infinitivul, cu conjunctivul *(poate fi, poate să fie)* și își precizează semnificația virtuală. Segmentul *poate* are însă un sens al cuvîntului unic, „semnificația individuală"[12], care separă pe *poate,* de *trebuie,* de *era* etc.

În afară de aceasta, *poate, trebuie, era* au o semnificație colectivă, un conținut categorial comun, care face parte din macrostructură, în sensul că au distribuție identică în relație cu alți functori.

I

1. Cînd verbul *trebuie* are sensul modal de „e necesar", intră în aceeași categorie cu *poate* care are sensul „e în stare" și se comportă la fel în relație cu alt functor verbal, cerînd conjunctiv. Desigur că aceste verbe au și alte sensuri: „sînt util" (trebuiesc), „probabil" (poate), caz în care distribuția lor e alta, reliefîndu-se un nou conținut funcțional.

Avem aici variante semantice ale aceluiași lexem *(poate, trebuie),* care pot apărea în construcții diferite[13]. O variantă de sens impune verbului modal să fie însoțit de o anumită clasă de functori, tot așa cum altă variantă semantică (alt sens) impune o altă clasă de functori.

Așa de exemplu, sensul „e necesar" (nuanța modală de necesitate[14]) a verbului a *putea* cere verb la infinitiv sau conjunctiv.

Conținutul funcțional, sensul modal, aici, este realizat, iar sensul predicativ[15], caracterul verbal[16], în sintagma în care apare ca element ajutător (formant modal), este ipotetic. Ipoteza se adeverește aplicînd proba comutării, în situația dată, cu alte verbe, care ar fi de așteptat să pună în evidență indicii verbali predicativi. Efectuarea probei ne dovedește

---

[10] Z. S. Harris, *Distributional structure,* „Word", **10** (1954), p. 146—162.

[11] Diederichsen, *The importance of distribution versus other criteria in linguistics analysis,* „Report" Oslo, I, p. 42.

[12] Cf. Tatiana Slama Cazacu, *La structuration dinamique des significations* „Mélanges Linguistiques", Buc., 1957, p. 29, 113.

[13] Cf. Sorin Stati, *op. cit.,* p. 185.

[14] Cf. *Gramatica limbii române,* ed. a II-a, Buc. 1963, vol. I, p. 204—206; V. Guțu, *op. cit.,* p. 57—81.

[15] Înțelegem prin acest termen verbele care pot funcționa singure ca predicate (în accepțiunea tradițională), ele neavînd nuanțele semantice în discuție.

[16] Cf. V. Guțu, *op. cit.,* p. 193—194.

însă că nu sînt decît cîteva verbe care pot primi aceeaşi distribuţie, iar acelea sînt de asemenea auxiliare[17].

A. *Auxiliar de mod*	B. *Auxiliar propriu-zis*
poate (să facă)	voi; aş (face)
putem (face)	va; ar (face)
poate (face)	veţi; aţi (face)
trebuie (să facă)	vor; ar (face)
pot (face)	a (făcut), este (făcut)
are (să facă)	puteţi (face)
vei; ai (face)	pot (face)
poţi (face)	trebuie (făcut)
vom; am (face)	o (să facă)

Distribuţia nu se datoreşte identităţii acestor verbe, ci doar asemănării lor funcţionale în situaţiile date: *Vm* (verb auxiliar de mod)+*V* (verb predicativ „Vollverb"[18]) la participiu, infinitiv, conjunctiv ca şi *Va* (verb auxiliar) + *V* (verb predicativ „Vollverb") la aceleaşi moduri, fără supin şi gerunziu.

2. Spre deosebire de auxiliarele propriu-zise, care nu pot apărea decît în distribuţia temporală contractată (*am, ai, a* etc. apar numai la perfectul compus[19]), verbele modale pot apărea şi în alte relaţii temporale[20] (*trebuie făcut, trebuia făcut* etc.), dar nu pot intra, la rîndul lor, în distribuţie decît cu anumite moduri.

Distribuţia cu indicativul, imperativul, optativul este imposibilă. Ele exprimă, e adevărat, diverse nuanţe, uneori destul de îndepărtate. Aceasta însă nu anulează caracterul lor auxiliar, tot aşa cum nu e anulat nici în germană, unde de asemenea au mai multe valori. Dăm doar exemplul unui verb, *sollen* „a trebui", care exprimă obligaţia morală: *man soll arbeiten* „omul trebuie să muncească"; posibilitatea: *sollte er krank sein?* „să fie oare bolnav"?; destinaţia: *soll das mir gehören?* „să nu fie oare pentru mine?"; ideea de viitor: *er soll kommen* „trebuie să sosească".

3. Auxiliarele modale intră în relaţie şi cu un functor din categoria numelui, tot aşa ca şi auxiliarele propriu-zise. În acest caz, ele se grupează similar auxiliarelor, au forme distribuţionale diferite în cele două situaţii. În relaţie cu un nume însă se concretizează sensul „sînt util" şi devin predicative ca şi auxiliarele propriu-zise.

---

[17] Comutarea în aceste condiţii cu verbe ca *merge, scrie, lucrează,* nu e posibilă; *merg face* etc.

[18] Cf. Walter Jurg, *Kleine Grammatik der Deutschen Sprache,* Duden Redaktion, Leipzig, 1954, p. 37.

[19] Vezi pentru aceasta V. Guţu, *Forme verbale compuse,* in „Studii şi cercetări lingvistice", XIII (1962), nr. 2, p. 191—197, care se ocupă de auxiliarul perfectului compus din acest punct de vedere.

[20] Vezi V. Guţu, *Semiauxiliarele de mod,* „Studii de gramatică", vol. I, p. 80.

Așa de exemplu, verbul *a trebui* are chiar forme distribuționale distincte cînd realizează sensul „sînt util" față de situația în care apare cu sensul „e necesar", conținutul funcțional, deci, fiind diferit:

A. *Sens „e necesar"*	B. *Sens „sînt util"*
trebuie (să fac)	trebuiesc (cuiva)
„ (să faci)	trebuiești („)
„ (să facă)	trebuie(ște) („)
„ (să facem)	trebuim („)
„ (să faceți)	trebuiți („)
„ (să facă)	trebuie („)

Din cele șase forme ale paradigmei coincide numai una, cinci fiind distincte (neglijăm tendința unora de a folosi formele predicative ca auxiliarele: ***trebuiesc făcute, trebuim să facem*** etc. Vezi discuția de la p. 49).

Auxiliarul propriu-zis ne prezintă același tablou distribuțional: selectează verb (part.) cînd are sensul de auxiliar și selectează nume sau adverb cînd are sens predicativ.

A. *Sens de auxiliar*	B. *Sens predicativ*
să fi (făcut)	să fiu (undeva)
„ („)	să fii („)
„ („)	să fie („)
„ („)	să fim („)
„ („)	să fiți („)
„ („)	să fie („)

Din cele 6 forme, toate sînt distinctive, auxiliarul *a fi*, la perfect conjunctiv, avînd o singură formă, ca și *a trebui.*

Efectuînd aceeași probă cu *a avea,* vedem că acesta selectează de asemenea verb (part.) ori nume, potrivit variantelor semantice realizate. Are 3 forme distinctive și 3 identice:

A. *Sens de auxiliar*	B. *Sens predicativ*
am (făcut)	am (o carte)
ai („)	ai („)
a („)	are („)
am („)	avem („)
ați („)	aveți („)
au („)	au („)

Distribuție similară (cu *a trebui,* pe de o parte, și cu *a fi,* pe de altă parte) are și *a fi* cînd realizează varianta semnatică de modalitate.

A. *Sens de modalitate*	B. *Sens predicativ*
era (să cad)	eram (acasă)
„ (să cazi)	erai („)
„ (să cadă)	era („)
„ (să cădem)	eram („)
„ (să cădeți)	erați („)
„ (să cadă)	erau („)

4. La alte verbe, formele sînt identice în ambele situații (predicativ și auxiliar), nepermițînd o delimitare a distribuției. În această situație este verbul *a putea:*

A. *Auxiliar*	B. *Predicativ*
pot (face, să fac)	pot (multe)
poți (face, să faci)	poți („)
poate (face, să facă)	poate („)
putem (face, să facem)	putem („)
puteți (face, să faceți)	puteți („)
pot (face, să facă)	pot („)

tot așa ca și auxiliarul *a avea,* ca formant al viitorului:

A¹. *Auxiliar*	B¹. *Predicativ*
am (să cînt)	am (o carte)
ai (să cînți)	ai („)
are (să cînte)	are („)
avem (să cîntăm)	avem („)
aveți (să cîntați)	aveți („)
au (să cînte)	au („)

Paralelismul nu este însă perfect, deoarece dacă la auxiliarul de mod (A) e posibilă permutarea termenilor *(să fac pot),* la auxiliarul viitorului (A¹) nu e posibilă *(să plec am)*[21]. Dar, în același timp, la auxiliarul de mod nu e posibilă decît o singură comutare: *pot+pronume; pot+nume* nu e posibilă *(pot stilou* e structură incorectă)[22].

Dacă nu admitem posibilitatea *pot+pronume,* atunci se pare că avem de-a face cu un auxiliar de mod prin excelență, deoarece și ca predicativ va cere tot verb, sintagma realizabilă fiind $V+V$.

5. În construcțiile în care aceste verbe, realizînd varianta semantică de auxiliar de mod, apar în distribuție cu un participiu *(trebuie menționat),* se realizează o valoare de conjugare pasivă întocmai ca și în cazul cînd ar fi construite cu auxiliarul propriu-zis. Aici funcția auxiliarului propriu-zis *a fi,* de la diateza pasivă, este cumulată de auxiliarul de mod *trebuie*[23]. De aceea el apare cu aceeași distribuție ca și auxiliarul propriu-zis de la diateza activă:

trebuie *menționat,*
am *menționat.*

E de remarcat că există și o relație gramaticală între subiectul conjunctivului și cel al verbului modal[24] în cazul cînd *subiectul e personal:*

---

[21] Cf. V. Guțu, *Forme verbale compuse,* „Studii și cercetări lingvistice", XIII (1962), nr. 2, p. 197.

[22] Vezi pentru aceasta și V. Guțu, *Semiauxiliarele de mod,* în „Studii de gramatică", vol. I., p. 81, unde nu e admisă nici *pot + pronume.*

[23] Vezi și *Gramatica limbii române,* ed. II-a, vol. I., p. 230, § 220.

[24] Vezi în legătură cu această problemă și S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă,* București, 1967, p. 186.

(*eu trebuie să fac*), ceea ce se reflectă și în tendințele unor vorbitori de a supune formelor paradigmatice verbul *trebuie:*

eu trebuiesc să fac,
tu trebuiești să faci,
el trebuiește să facă,
noi trebuim să facem,
voi trebuiți să faceți,
ei trebuie(sc) să facă.

Acest procedeu nu e posibil atunci cînd *trebuie* selectează participiu:

(lucrul) **trebuie făcut.**

În această situație subiectul nu potae fi decît un nume de lucru.

6. În grupurile predicative în care se ivesc două verbe la conjunctiv, infinitiv sau participiu, coordonate între ele, auxiliarul de mod *(Vm)* apare o singură dată, în condiții distribuționale similare cu auxiliarele propriu-zise (va)[25]:

A. $Vm+V$ coord. V
B. $Va+V$ coord. V
A. *Puteau* să **cîștige** și să **plătească.**
B. *Aveau* să **cumpere** și să **închirieze.**

*

7. Din analiza făcută pînă aici se desprinde concluzia că aceste verbe (numite auxiliare de modalitate, semiauxiliare[26]) se caracterizează printr-o distribuție asemănătoare verbelor auxiliare, distribuție limitată și neidentică, dar distinctivă, relevantă în microstructura $V+V$.

Prin aceasta, în situațiile discutate, auxiliarele de mod, ca funcție, am putea spune că se însumează caracterului de formant și nu de plerem.

Dacă auxiliarului *am* din *am făcut* pare că i se recunoaște rolul de formant alături de plerem, care este reprezentat prin participiu[27], am putea considera și verbele auxiliare de mod ca formanți (în microstructura $V+V$), iar elementul pleremic să fie reprezentat prin participiu, infinitiv (eventual conjunctiv sinonim al infinitivului).

---

25 Pentru auxiliare vezi *Gramatica limbii române*, ed. II, vol. II, p. 98, 242.

26 Cf. *Gramatica limbii române*, Ed. Academiei R.S.R., ed. I., vol. I, p. 253; ed. II, vol. I, p. 204—206, vol. II, p. 98; I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 408, 563; V. Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, „Studii de gramatică", I, (1956), p. 17—81; și alții.

27 Cf. V. Guțu, *Forme verbale compuse*, S.C.L., XIII (1962), nr. 2, p. 125.

În favoarea acestei interpretări pledează și afirmațiile că valoarea semantică este adusă în relație de verbul la participiu, infinitiv etc.[28]. Pentru a le considera, în întregime, în acest sens, parțial constituie un obstacol faptul că din două cerințe de bază ale distribuției, numai una este satisfăcută de aceste verbe, și anume: auxiliarele de mod prezintă forme distincte în situația cînd realizează varianta semantică de „modalitate" de cea în care sînt verbe predicative, dar nu se limitează ca distribuție la o singură poziție.

De aceea considerăm, în ceea ce privește conținutul lor funcțional, că sînt functori limitați, care în situațiile discutate se comportă asemănător verbelor auxiliare „Hilfsverben" de categoria lui **am** *făcut* și că alcătuiesc o unitate semantică gramaticală strînsă în cadrul microstructurii $V+V$ cu indici distribuționali distinctivi. Astfel pot fi considerate caracteristici ale participiilor, infinitivelor etc., deoarece și ele (iar uneori numai ele) poartă indicația de persoană și număr.

II

1. Verbele modale, cînd intră în macrostructură cu același sens de „auxiliar de modalitate" alături de un nume (predicativ), cer obligatoriu prezența unui alt verb (copulativ), deoarece fără el nu poate lua naștere macrostructura respectivă, nu se poate realiza un enunț corect în limba română actuală.

Verbele modale nu pot intra în relație cu numele predicativ decît prin verbul copulativ.

A. *El poate student.*
El trebuie bun.
El are liniștit.

nu sînt enunțuri corecte, decît dacă va apărea un verb copulativ.

B. *El poate fi student.*
El trebuie să fie bun.
El are să fie liniștit.

2. Dacă la componenții verbali din structurile de mai sus, adăugăm încă un functor din seria verbelor copulative, observăm compatibilitatea functorilor *trebuie, poate, are* și în aceste macrostructuri:

El poate fi considerat inginer.
El trebuie să fie considerat inginer.
El are să fie considerat inginer.

Din acestea se desprinde același conținut funcțional care grupează functorii *trebuie, poate, are* în aceeași clasă de functori. În același timp însă, nu fiecare din cei trei functori face parte din aceeași clasă, dacă luăm ca mijloc de determinare verbul copulativ+participiul *considerat*.

---

[28] Cf. *Gramatica limbii române*, ed. II, vol. I, p. 204; vol. II, p. 98; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 408; V. Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, în „Studii de gramatică", I, 1956, p. 80, ș.a.

Vom observa că din cele trei verbe, unul, *trebuie*, va face o clasă aparte, dat fiind că, în prezența lui, copulativul *fi* e omisibil:

El trebuie considerat inginer.

În celelalte două situații, verbul *fi* este non-omisibil.

Putem conchide, deci, că functorii *trebuie*, *poate*, *are* sînt de același grad, au același conținut în contractarea relației cu *fi* (copulativ) într-o macrostructură, dar că sînt cu conținut funcțional diferit în relație cu *considerat*. Clasa de secvențe în care intră componenții *trebuie, poate, are*+**fi** aparțin unui conținut categorial[29], acela al verbelor copulative precedate de verbe modale, capabile să realizeze legătura dintre subiect și numele predicativ. Ele constituie o categorie mai corectă decît în macrostructura cu *considerat*, care e mai rară și cere o extensibilitate mai mare grupului verbal predicativ, fapt mai greoi pentru limba română.

3. Aceeași valoare se degajă și prin procedeul permutabilității, în sensul inversării functorilor[30]. Astfel grupul *poate*+*fi* nu se supune acestui procedeu: *el fi poate* este structură irealizabilă, incorectă în româna actuală. De asemenea, nici unul din termeni nu poate fi omis: *el poate inginer*, *el fi inginer* sînt structuri incorecte.

4. Auxiliarele de mod, alături de verbele copulative, au aceeași distribuție ca auxiliarele propriu-zise, ajutînd verbul copulativ să formeze predicatul nominal[31].

A. *El* a *fost inginer.*
El va *fi inginer.*
El **are** *să fie inginer.*

B. *El* **poate** *fi inginer.*
El pare *a fi inginer.*
El **trebuie** *să fie inginer.*

Cu aceeași valoare și în aceeași formă distribuțională ca mai înainte, apar și pe lîngă verbe care primesc un element predicativ suplimentar:

poate *fi considerat fruntaș,*
poate *fi făcut mai limpede,*
se **poate** *considera fruntaș,*
se **poate** *face mai limpede.*

---

[29] Par a face excepție unele verbe copulative, care au o nuanță de sens, ca acelea discutate de Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în „Studii de gramatică" vol. II, p. 112—120. Autoarea consideră că aceste verbe alcătuiesc predicat *nominal-verbal*. Unele din acestea au fost înglobate în Gramatica Academiei la copulative *(am să ies învățat)*, altele la elementul predicativ suplimentar ca verb-predicat, regent al elementului predicativ suplimentar.

[30] Cf. Sorin Stati, *op. cit.*, p. 55.

[31] Cf. și V. Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, în „Studii de gramatică", vol. I., p. 79, 81.

Dacă comutăm auxiliarele de mod cu auxiliarul propriu-zis, observăm o identitate perfectă în comportarea celor două feluri de auxiliare (de mod şi propriu-zise) în structurile amintite:

va *fi considerat fruntaş,*
va *fi făcut mai limpede,*
se va *considera fruntaş,*
se va *face mai limpede.*

6. Din analiza distribuţiei auxiliarelor de mod în construcţii cu nume predicativ (NP), se desprinde concluzia că ele nu pot fi elemente verbale într-un predicat nominal, deoarece indicii din planul conţinutului lor neagă posibilitatea de distribuţie în sintagma *vm+NP*. Ele apar doar în corelaţie cu verbul copulativ (vc), relaţie ce se înscrie în microstructura *V+V* (verb+verb), obţinînd macrostructurale:
vm+vc+NP
vm+va+vc+NP

Limitarea distribuţiei auxiliarelor de mod la sintagma *vm+vc* (în cazul discutat) şi *V+V* (în general), se datoreşte conţinutului lor funcţional modal, care se relevă în oricare structură: auxiliarul *poate* în structura oricărei sintagme se distinge prin indicele posibilităţii, *trebuie* prin acela al necesităţii ş.a.m.d., tot aşa cum *am, ai, a; voi, vei, va; aş, ai,* distribuindu-se în *perfect compus, viitor, optativ,* datorită caracteristicilor de *trecut, viitor, optativ,* participă totdeauna ca formanţi ai acestor caracteristici.

În structura *V+NP* e necesar ca constituienţii din planul semnatic al verbelor să fie nedistinctivi, verbele să intre în formulă golite de indici semantici, tocmai pentru a fi capabile de a transmite conţinutul semantic al numelui predicativ (NP) subiectului (NS), sub formă de calificare sau indentificare. Deci să nu contribuie la caracteristicile unui plerem (în cazul de faţă NP) ca format, ci ca punte de trecere între cele două plereme (NS, NP) obţinînd formula NS+vc+NP.

Acele verbe care sînt apte de a intra în această distribuţie formează un grup verbo-nominal (predicativ), iar care nu, rămîn ca elemente formante ale verbelor sau copulativelor, constituind grupuri verbale (predicative).

III

În urma degajării semanticii functorilor pe baza analizei distribuţionale, putem spune că, în cazul dat, auxiliarele de modalitate alcătuiesc, împreună cu verbele copulatice, o secvenţă unitară, o microstructură verbală, în care verbul modal este prezent, nu numai cu semnificaţia sa colectivă (conţinut categorial comun) ci şi cu semnificaţia sa individuală[32] (semantica lexemului însuşi), ceea ce face incompatibilă distribu-

[32] Cf. T. Sl. Cazacu, *La strucuration dinamique des significations,* „Mélanges linguistiques", Buc. 1957, p. 113; S. Stati, *op. cit.*, p. 106—132, 172—182.

ția cu nume predicativ, fără verb copulativ (*pot inginer, trebuie atent* etc. nu pot comuta cu *pot fi inginer, trebuie să fiu atent*).

Coerența functorilor determină primirea de către ambii a componenților marginali.

Încercînd o grupare a acestor structuri din punctul de vedere al extensiunii lor, obținem grupuri structurale cu extensiune maximă de cinci termeni.

Grupul verbal.

A.a) *vm+V*[33]

Nilă nu înțelegea pentru ce toate acestea trebuiau făcute *pornind de la furtul oilor și cailor familiei* (M. Preda, M., 195).

Pentru întîia oară Moromete nu putea scăpa *de un sentiment de nevinovăție* . . . (M. Preda, *M.*, 160).

Chiar mai odinioară l-am văzut umblînd prin tîrg cu cotul subsuoară după cumpărat sumani, cum î-i negustoria, și trebuie să fie pe *aici undeva* (Creangă, *Amintiri*).

. . . *întrebă moale Paraschiv apucînd și el lingura într-un anumit fel,* vrînd să spună că vrea să mănînce *mai repede* (M. Preda, *M.*, 19).

Cînd fu a se înfățișa *la boierul . . . fie-sa spuse* (Ispirescu, *L.*, 177).

Duceți-vă în pădure pe unde are a trece *el și faceți precum v-am spus* (Ispirescu, *L.*, 117).

Ascultă Constandine . . . eu am a-ți spune *ceva* (Sadoveanu, *O.*, III, 226).

Corabia era să se înece *la Sulina.*

A.b) *vm+LV*

Ea trebui de el în somn aminte să-și aducă (Eminescu, *Poezii,* 125).

Era să-și piardă capul.

B.a) *vm+va+V*

Se împrumutase la Aristide cu o sumă neobișnuit de mare și nu știa Achim — nu presupunea — că acest împrumut. . . trebuia să fie acoperit *tocmai de el, de Achim* (M. Preda, *M.*, 182).

Angajatul poate fi detașat *de acela care angajează, pe cel mult 6 luni* (*Codul muncii,* 10).

Niculaie intră și el în casă și sări în dreptul geamului unde se piti să poată auzi, fără să poată fi văzut (M. Preda, *M.*, 89).

B.b) *vm+va+LV*

Era să fie dat afară.

Vrea să fie tras la răspundere.

---

[33] vm=verb, modal, va=verb auxiliar, V=verb predicativ, vc=verb copulativ, LV = locuțiune verbală, N = nume predicativ, LN = locuțiune nominală.

C.a) *vm+va+va+V*
Putea să fi fost avut mai mult.
Trebuie să fi fost ajuns de atunci.
Voia să fi fost menționat *măcar o dată.*

C.b) *vm+va+va+LV*
Putea să fi fost tras la răspundere.
Era să fi fost luat în rîs („Magazin", XIII, Nr. 601).

C.c) *va+va+vm+V*

Ca s-ajungă la marginea pămîntului, ar fi avînd a păși *o prăpastie afundă peste care nu se poate trece fără pod* (Sadoveanu, *O.*, III, 262).

Grupul verbo-nominal.

D.a) *vm+vc+N*
Tu pari a fi un înger
Ori un nour vagabond (Eminescu, *Poezii,* 230).
Cu toate acestea, în balada „Vînătorul Carpaților" sînt *imagini care* se văd a fi fotografiate *de la natură* (Odobescu, *Pseudok.*, 195).
Trebuie să fii corect.
Pot fi inginer.

D.b) *vm+vc+LN*

Nu-ți pare a fi lucru de șagă (Creangă, *Amintiri*).
Poate fi un pierde-vară.

E.a) *vm+va+vc+N*

Trebuie să fi fost medic, *altfel nu-mi ușura durerea ca prin minune.*
Poate fi considerat înger *deja.*
Putea să fi devenit profesor.

E.b) *vm+va+vc+LN*

Trebuie să fi fost un coate-goale.
Poate fi considerat fluieră-vînt.

F.a) *vm+va+vc+N*

Trebuie să fi fost ajuns inginer.
Trebuie să fi fost considerat nebun.

F.b) *v+va+va+vc+LN*

Putea fi fost născut isteț.
Era să fi fost ajuns pierde-vară.

МИКРОСТРУКТУРА Vm+V В ГЛАГОЛЬНО-НАРЕЧНОЙ ГРУППЕ

(Резюме)

На основе дистрибутивного анализа автор устанавливает семантику функторов модальный глагол + предикативный глагол в глагольно-наречной группе. Вспомогательные глаголы модальности составляют вместе с глаголом-связкой единый кадр, микроструктуру, в которой модальный глагол присутствует не только с его коллективным, но и с его индивидуальным значением, что делает невозможной дистрибуцию этих глаголов с именной частью без глагола-связки. Связность функторов определяет включение и краевых компонентов.

После подробного анализа, из которого выделяется функциональное и категориальное содержание этих функторов, проводится группировка структур, в которых появляются эти модальные глаголы, и получаются структурные группы с максимальным расширением до пяти терминов.

LA MICROSTRUCTURE Vm + V DANS LE GROUPE VERBO-ADVERBIAL

(Résumé)

En employant l'analyse distributionnelle, l'auteur réussit à établir une sémantique des foncteurs verbe modal + verbe prédicatif dans le groupe verbo-adverbial. Les auxiliaires de modalité constituent avec les verbes copulatifs une séquence unique, une microstructure, dans laquelle le verbe modal est présent avec sa signification non seulement collective mais aussi individuelle, ce qui rend impossible la distribution de ces verbes avec des noms prédicatifs sans verbe copulatif. La cohérence des foncteurs les détermine tous deux à accepter les composants marginaux.

Après une analyse détaillée d'où se dégagent les contenus fonctionnel et catégoriel de ces foncteurs, on procède à un groupement des structures dans lesquelles ces verbes modaux apparaissent et l'on obtient des groupes structuraux avec une extension à cinq termes au maximum.

ACTUALITATEA ROMANULUI TURGHENIEVIAN

de

ADRIAN GHIJIŢCHI

Circulaţia operelor lui Turgheniev, diminuată o vreme, din momentul intrării în competiţie a creaţiei lui Tolstoi şi Dostoievski, cunoaşte în ultimile decenii o sensibilă intensificare. Copleşit de vastitatea vieţii ruseşti cuprinse în *Război şi pace*, înfiorat de enigmele straturilor abisale ale psihicului uman în *Amintiri din casa morţii* sau în *Fraţii Karamazov*, cititorul occidental a operat cu termeni de comparaţie care, fireşte, l-au dezavantajat pe Turgheniev. În urma acestei confruntări arta lui s-a părut lacunară, realitatea zugrăvită în opera sa — de dimensiuni restrînse, analiza psihologică — schematică, stilul — prea şlefuit. Totuşi, nici atunci romanul turghenievian nu a fost dat uitării. Dacă a scăzut numărul cititorilor, în schimb el a ocupat în continuare un loc de prim rang în cercetările istoricilor literari, ale teoreticienilor care au consacrat studii celebre esteticii romanului, influenţei literaturii asupra profilului moral şi intelectual al tinerelor generaţii, a modelării gustului pentru frumos — studii semnate de nume prestigioase ca Hippolyte Taine, Paul Bourget, Albert Thibaudet ş.a. —, fixînd locul pe care-l merită de drept creaţia lui Turgheniev în partea superioară a romanului din literatura universală. Dar, după cum ştim, istoricii literari nu pot permanentiza în atenţia marelui consumator de artă, a publicului, anumite opere. Cauzele rezistenţei lor la efectul coroziv al timpului rezidă în ele însele, în disponibilitatea lor de a oferi noi straturi de semnificaţii valabile, de a fi consonante sensibilităţii cititorului din epocile respective. Contemporanii noştri — o atestă statisticile întreprinse în ţările anglo-saxone — manifestă un interes susţinut pentru romancierul rus, ceea ce denotă că opera lui n-a intrat încă în categoria acelora care nu pot fi frecventate decît cu un cicerone, „dans un silence respectueux et avec une admiration un peu morne", cum ironizează Nathalie Sarraute în eseul *L'ère du soupçon* creaţia lui Anatole France sau Joyce.

Indicele bibliografic *Turgenev in English*, apărut în 1962 la New-York sub îngrijirea Rissei Yachnin şi a lui David Stam, cu un studiu introductiv al slavistului Marc Slonim, pe baza datelor furnizate de *National*

Union Catalog, de acelea ale Bibliotecii publice din New-York și al Bibliotecii Congresului de la Washington, cît și al acelei de la British Museum, cuprinde 582 de titluri (308 traduceri și 274 lucrări bio-bibliografice). Peste o treime din acestea au văzut lumina tiparului în perioada postbelică. Explicînd fenomenul, Marc Slonim invocă „tonul liniștit al lui Turgheniev", „claritatea sporită a compoziției", „umanismul", „naturalețea vibrației emoționale și libertatea în zugrăvirea evenimentelor" — trăsături care-l deosebesc de „șabloanele convenționale anglo-saxone și de formalismul logic francez în crearea așa numitului „wel-made novel" (a romanului bine închegat)[1].

Reviviscența interesului pentru scriitorul rus în ultimul pătrar de veac are, evident, și alte cauze.

Spre deosebire de romanele dostoievschiene, lipsite de o arhitectonică riguroasă, sau de acelea ale lui Tolstoi, în care evenimentele istorice și sociale, într-o rostogolire năvalnică de adevărată forță a naturii, sparg orice zăgazuri, orice norme consacrate în compoziție; spre deosebire de Goncearov, care, după propria-i mărturie, nu părăsește obiectul descris pînă cînd nu-l întoarce pe toate fațetele și pînă nu zăbovește și asupra legăturii, la prima vedere insesizabilă, între obiectul respectiv și forul interior al personajului din ambianța căruia face parte, ceea ce duce însă la o curgere lentă a narațiunii și la dilatarea excesivă și, în consecință, obositoare a episoadelor, — romanul lui Turgheniev este construit cu maximă economie și rigoare, tinzînd spre armonie, echilibru perfect al părților. Aversiunea declarată față de divagațiile abundente din romanele hugoliene sau balzaciene este binecunoscută din corespondența și discuțiile sale cu Flaubert, Zola, Daudet și alți scriitori, consemnate în *Jurnalul* fraților Goncourt și în alte lucrări memorialistice[2]. Orice digresiune ce urmărea să facă simțită prezența, uneori, în mod ostentativ, și erudiția romancierului, dar care totodată impieta asupra dinamicii subiectului, a fost evitată cu consecvență de către Turgheniev, ducînd la o concentrare, în timp și spațiu, rar întîlnită a acțiunii și la o dispunere convergentă a „secțiunilor în fluxul vieții", cum le spune Albert Thibaudet episoadelor. Și nu întîmplător același exeget, în *Estetica romanului*, citează *Colomba* lui Prosper Mérimée, *Doamna Bovary* a lui Flaubert și *Părinți și copii*, relevînd că aceste opere, la aproape un secol de la apariție, nu au pete de rugină, „au rămas neatinse de timp, fără frunze uscate și fără ramuri caduce"[3]. Simțul artistic, acest „ultim dar al zeilor oferit omului" (Turgheniev), a prezidat nu numai la organizarea episoadelor, dar l-a condus pe Turgheniev, concomitent și în strînsă colaborare cu prietenul său Flaubert, la introducerea unor numeroase procedee care au îmbogățit arta romanului. Bunăoară, prezența autorului, cu inevitabila ei consecință: vorbăria, umplutura —

---

1 *Turgenev in English*. New-York, The New-York Public Library, 1962.

2 Cf. Edmond et Jules de Goncourt, *Journal. Mémoires de la vie littéraire*, vol. VI—VII.

3 Albert Thibaudet, *Fiziologia criticii*, ELU, Buc., 1966, p. 159.

considerată în epoca lui Hugo și Balzac, Pușkin și Gogol drept principiu de bază în roman — a fost substituită prin încorporarea într-unul din personaje a concepțiilor și sentimentelor romancierului, personaj care este plasat „într-un anumit punct de echilibru" și-l impune „ca locțiitor al autorului" (Thibaudet), răspunzînd cerinței formulate încă de H. Taine față de romanul autentic ca între operă și creatorul ei cordonul ombilical să fie bine tăiat. Cerința obiectivării quasitotale se impunea atît de imperios, încît însuși H. Taine a renunțat la roman, deoarece se vedea prea limpede îndărătul eroilor săi care, datorită acestui fapt, nu dădeau impresia că „există ca obiecte concrete", ca individualități de sine stătătoare. De aceea încorporarea viziunii romancierului într-unul din personaje a fost, pe bună dreptate, ea însăși socotită drept „o operă de artă" (Thibaudet). S-a creat astfel, prin strădania cîtorva scriitori europeni de primă mărime — Flaubert, Turgheniev, Maupassant — ceea ce se numește în mod curent forma impersonală a romanului. Însă în limitele acestei formule nu era exclusă varietatea, fiind adesea prezente chiar și elemente de subiectivism pregnant. Sub acest ultim aspect, între Flaubert și Turgheniev există similitudini evidente: amîndoi au fost lirici temperamental și clasicizanți în creație. Cunoscuta precizare a romancierului francez: „Madame Bovary sînt eu" a dat multă bătaie de cap adepților formei impersonale a romanului, deoarece, măcar în parte, ea submina, dacă nu anula chiar, eșafodajul teoriilor construite ad-hoc de către ei. Pe de altă parte, trebuie să amintim că eticheta de roman impersonal aplicată operei lui Flaubert n-a întrunit unanimitatea criticii literare. Turgheniev, la rîndul său atît în peisagistică, dar mai cu seamă în tonul narațiunii s-a manifestat ca un liric prin excelență. „Scriitorul nu întruchipează în imagini idei preconcepute; totul se naște din sufletul lui"[4] — consemnează el în corespondență, mărturie ce coincide, în esență, cu declarația lui Flaubert amintită mai sus.

Printre primii scriitori ai secolului al XIX-lea Turgheniev cultivă detaliul „de atmosferă". Faptul uman și anecdotic este secondat parcă de un acompaniament muzical, abia perceptibil alcătuit din sensibilitatea autorului, culoarea și atmosfera locurilor. Romanul *Un cuib de nobili* este revelator în acest sens. El stăruie în memoria fiecăruia din cei ce l-au citit nu atît prin povestea dramatică a iubirii între Lavrețki și Liza Kalitina, cît prin atmosfera plină de vrajă, de gingășie, evocată nostalgic cu o incomparabilă forță. Această operă a generat o literatură întreagă consacrată „cuibului de nobili", pînă pe la începutul veacului nostru. „Peisaj turghenievian", „roman turghenievian" etc., expresii intrate demult în terminologia istoricilor literari, nu au în vedere altceva decît maniera singulară, timbrul specific, *canto*-ul personal, cum ar zice R. -M. Albérès[5], după care recunoaștem fără dificultate creația lui Turgheniev.

---

[4] I. S. Turgheniev, *Pisma*, vol. 12, partea II, p. 351.

[5] Cf. R.-M. Albérès, *Istoria romanului modern*, E.L.U., Buc., 1968.

Acțiunea romanelor sale este foarte restrînsă în spațiu[6]. Aceasta s-a repercutat în primul rînd asupra cuprinderii evenimentelor, care, de altfel, nu-l pasionează de loc, deoarece, după propriile-i cuvinte, în artă „interesează numai tipurile"[7]. Tentația balzaciană a totalității, a zugrăvirii vieții sociale multiforme, incomensurabile, într-un „roman-sumă" ce presupune planuri interferente, o derulare în durată a faptelor cît și o intrigă complicată, Turgheniev n-a cunoscut-o. Acțiunea romanelor lui se consumă de obicei în cadrul unuia sau a cîtorva conace boierești, arareori este plasată, pentru un răstimp scurt, în vreun orășel provincial, dar nici într-un caz în saloanele moscovite sau petersburgheze. Restrîngerea cadrului acțiunii a adus după sine limitarea timpului și polarizarea atenției în jurul protagonistului (în romanul *Rudin* pivotul central este eroul omonim, *Părinți și copii* este romanul nihilistului Bazarov, iar *În ajun* al entuziastei Elena Stahova). Descrierea raporturilor eroului principal cu personajele de plan secund îi oferă scriitorului prilejul de a-i creiona profilul intelectual și etic și totodată de a-și releva, discret, simpatia sau de a dezavua, cu un zîmbet condescendent, concepțiile vreunui protagonist într-un moment dat. Eroul turghenievian apare, din primele pagini ale romanului ca un om necunoscut celorlalte personaje, într-un mediu cu relații demult statornicite. Apariția sa neașteptată incită curiozitatea, modifică relațiile lor cotidiene. Se iscă înfruntări deschise sau abia voalate între membrii aceleiași comunități ori între ei și noul venit. Necesitatea delimitării și clarificării pozițiilor se impune stringent, căci viața rutinată și-a întrerupt cursul obișnuit. Cu atît mai mult cu cît protagonistul este întotdeauna un om adult, format definitiv, o individualitate ieșită din comun, protestatar și agitator, ca Dmitri Rudin sau iconoclast, ca Bazarov. În această împrejurare detaliile de ordin biografic, procesul formării caracterului rămîn în afara cadrului operei, și numai în rare cazuri și cu extremă parcimonie i se oferă cititorului crîmpeie din adolescența eroului, prin care doar se sugerează unele valențe noi ale figurii centrale. Ideile și sentimentele, faptele săvîrșite de erou decurg firesc din structura lui psihică și viziunea asupra lumii și îl încadrează într-o tipologie socială determinată. Turgheniev mărturisea că „s-a străduit, pe cît l-au ajutat puterile și priceperea, să reflecte conștiincios și să întruchipeze în tipuri corespunzătoare atît ceea ce numea Shakespeare: „the body and pressure of time" (pecetea și presiunea vremii), cît și fizionomia inconstantă a oamenilor ruși din pătura cultă"[8], care i-a servit drept obiect al observației asidue de romancier. De aceea principalele orientări ideologice, științifice și artistice care au frămîntat în secolul trecut societatea rusă de-a lungul a patru decenii s-au reflectat pregnant în romanele lui. Or, se știe că aceasta a fost o epocă de studiu intens al filozofiei și al doctri-

---

[6] Cf. *Istoria russkogo romana, v dvuh tomah*, Izd. A.N.S.S.S.R., M.—L., I, 1962.
[7] I. S. Turgheniev, *Sbornik pod red. N. L. Brodskogo*, Orel, 1940, p. 87.
[8] I. S. Turgheniev, *Sobranie socinenii*, Goslitizdat, M., 1956, vol. XI, p. 403.

nelor social-politice occidentale (în cercurile lui Herzen, Bielinski, Bakunin, Petrașevski etc.), de revizuire și adaptare la realitățile ruse. Se produceau, concomitent, modificări adînci în structura socială: pe arena social-politică se impune o nouă forță, „raznocinți“, reprezentanți ai micii burghezii. Tocmai această schimbare rapidă a fizionomiei ideologice și sociale în rîndurile intelectualității este urmărită îndeaproape de către Turgheniev în principalele sale romane. Și nu întîmplător criticul Dobroliubov, unul din cei mai străluciți purtători de cuvînt ai „raznocinților“, releva sensibilitatea scriitorului la suflul torid al vremii, capacitatea de a sesiza și întruchipa cu promptitudine în imagini artistice cele mai noi fenomene ale contemporaneității, fără a rămîne în expectativă, așteptînd statornicirea lucrurilor, perspectiva istorică necesară, chipurile, unui artist, cum teoretiza atunci Goncearov. În consecință pe Turgheniev nu l-a atras descrierea eternului „suflet slav“, despre care s-a scris atîta, nu l-a interesat factura spirituală generală a intelectualului rus, ci profilul lui specific într-o perioadă scurtă, precis determinată; de aici și alegerea unui conflict acut, limitat doar la cele mai relevante și definitorii momente, de aici și restrîngerea cadrului spațial al acțiunii, a numărului acelora ce se aliniază de o parte și de cealaltă a baricadei; de aici și laconismul excesiv în analiza psihologică, deoarece în romanele lui evenimentele se precipită vertiginos, necesitatea adoptării unei atitudini clare este prea presantă și nu acordă răgaz pentru îndoieli, pentru drămuirea alternativelor (Hamletizarea nu ar fi avut alt efect decît trenarea acțiunii și, evident, romancierul n-a acceptat-o). Analiza psihologică minuțioasă este substituită prin crochiul nervos, prins din cîteva trăsături, alese însă fără greș; maniera gogoliană de aglomerare a detaliilor din ambianța înconjurătoare, pentru a dezvălui substanța caracterului, sau aceea dintr-una din nuvelele lui Tolstoi de descriere pe zece pagini a unui singur gest al eroinei sînt repudiate categoric de către Turgheniev. Portretul fizic este schițat sumar, iar cel intelectual se închează succesiv din aprinse dezbateri ideologice, din frînturile ecoului lor trezit în mintea și inima personajelor secundare.

Rezultanta firească a procedeelor amintite s-a concretizat în reducerea volumului romanelor turghenieviene (150—250 pagini), situarea unora din ele în categoria povestirii. Din acest punct de vedere s-au declanșat, la timpul lor, polemici susținute, atunci cînd *Asea, Ape de primăvară* sau *Rudin* au trebuit să fie încadrate într-o specie definită a prozei, și Turgheniev însuși a oferit motive pentru încrucișarea spadelor subintitulîndu-și, bunăoară, romanul *Rudin* „povestire“. Condensarea maximă a impus un ritm alert în succesiunea secvențelor, menținerea aproape continuă a eroului principal în prim plan și, prin aceasta, mijlocirea unui contact direct și imediat între cititori și un personaj sintetic, identificabil fără dificultate. Evitînd contururile vagi, vălurile enigmatice de factură romantică, Turgheniev „izolează o criză“. El a intuit, parcă, ideea că orice roman trebuie să constituie un întreg, un ansamblu arhitectonic ireproșabil sudat, episoadele să fie legate de un singur subiect, de o situație principală care să producă o intrigă, să

constituie focarul spre care să graviteze preocupările personajelor, iar ideile lor să devină coerente. Virtuțile enumerate aici stabilesc punți de legătură cu cea mai răspîndită și accesibilă artă a secolului nostru, cu cinematografia, și, credem, au contribuit în mare măsură la reviviscența interesului pentru romanul turghenievian.

Firește, operele lui Turgheniev, ca și ale altor scriitori proeminenți din veacul trecut, sînt dependente, după cum am văzut, de condiții temporale precise, particulare, și de aceea unor istorici literari li se pare temerară tentativa de a vorbi despre actualitatea sau, dacă vreți, modernitatea lor. În pofida asertiunilor unor sceptici, creația romancierului rus cucerește tot mai mulți cititori, ceea ce denotă, fără putință de tăgadă, că ea este purtătoarea unor sensuri permanente, îngăduie, prin umanismul ei profund, relații multiple cu experiența și unele aspirații contemporane, îngăduie posibilitatea de a stabili anumite asociații cu realitatea zilelor noastre. Dar mai presus de toate, creația turgheneviană demonstrează că ea nu se află într-un raport de adversitate cu unele teme și procedee ale literaturii realiste din secolul nostru, pentru că, așa cum remarca scriitorul însuși într-un articol închinat lui Prosper Mérimée, „în literatură a prețuit adevărul și a tins către el, a repudiat excesele realismului (se referă la exagerările naturaliste, A.G.) și a pretins selecție, măsură, desăvîrșire antică a formei“[9], — cerințe fundamentale ale artei autentice din totdeauna, cerințe care au constituit substanța crezului său estetic.

Multiplele experimentări, adesea derutante, soldate cu pulverizarea individualității umane și plasarea acțiunii într-o așa-numită „infrarealitate“, nu au putut determina romanul modern, în evoluția sa precipitată, să abdice total de la cuceririle artei „bătrînilor“ sau „blajinilor“ prozatori din secolul al XIX-lea. Experimentatorii cei mai temerari s-au trezit în situația oarecum neplăcută de a studia, cu sau fără „cicerone“, „gramatica narațiunii“, descrierea, portretul, dialogul, analiza după operele înaintașilor. Romancierii epocii noastre, cum precizează R.-M. Albérès, vor „avea totdeauna nevoie să recurgă“ la procedeele statornicite acum un veac. Printre scriitorii care au contribuit la descoperirea și perfecționarea acestor procedee ni se pare că un merit de seamă îi revine lui Turgheniev. Evocarea directă și sobră, reticența în analiza psihologică, renunțarea la o biografie circumstanțială și polarizarea atenției cititorilor asupra unei „crize“, a unui moment crucial al unui destin, intuirea necesității de a menține cît mai mult pe erou într-un „prezent continuu“ — toate aceste procedee, cultivate constant de clasicul rus, se pot regăsi, evident, într-un dozaj diferit, îndeosebi în romanul american al „conduitei“, sau comportamentului, ori în alte varietăți ale acestei specii proteice. Identificarea cu eroul, modul de prezentare directă a împrejurărilor în care acționează, „durata trăită cu interpolări“ (Albérès), și, prin aceasta, crearea impresiei de prezență vizuală, detaliul

---

[9] I. S. Thurgheniev, *Polnoie sobranie socinenii*, M.—L., „Nauka“, 1967, vol. XIX, p. 213.

de atmosferă, lirismul învăluitor sînt ușor identificabile în „romanul intim“, cu pregnante virtuți cinematografice. În sfîrșit, creația romanescă turgheneviană, prin umanismul ei profund, prin apoteoza individului angajat în luptă cu prejudecățile milenare, pentru libertate și echitate socială, și-a găsit, credem, continuatori în ariile noilor civilizații, unde rămîne, ca și în Europa de acum un secol, un instrument de trezire a conștiinței sociale.

Așadar, creația lui Turgheniev, născută la confluența dintre romantism și realism, a îmbrățișat realitatea rusă în concretul ei, dar a și depășit-o prin însăși forța marii literaturi, deschisă mereu către o lume de semnificații permanente, a anticipat cîteva cuceriri de seamă ale artei romanului modern și, de aceea, se menține în actualitate.

АКТУАЛЬНОСТЬ ТУРГЕНЕВСКОГО РОМАНА

(Р е з ю м е)

Исходя из библиографического указателя *Turgenev in English*, опубликованного в Нью—Йорке в 1962 г., автор проводит краткий анализ тургеневского искусства романа. Он показывает, что посредством определённых приёмов, как, например, непосредственного истрогого описания, лаконизма анализа, отказа от подробностей биографического порядка, лиризма, деталей атмосферы, выбора решающего момента в судьбе героя, сохранения его в так называемом „непрерывном настоящем времени'' и т.д. — приёмов, которые считаются преимущественно современными, роман русского классика частично предшествовал реализму ХХ-го века и поэтому продолжает быть современным.

THE NOVELTY OF TURGHENEV

(S u m m a r y)

Starting from the bibliographical index „Turghenev in English“ published in New-York, in 1962, the author makes a brief analysis of Turghenev's art as a novelist, showing that through certain devices as, for instance, direct and sober evocation, laconism in analysis, renunciation to biographical details, lyricism, details of atmosphere, selection of a decisive moment in the hero's destiny and maintaining him in the so called“ continuous present“ etc., devices considered pre-eminently modern, the novel of the Russian classic preceded, partially, 20th century realism, thus having preserved its novelty up to the present days.

GENITIVUL ȘI ACUZATIVUL DUPĂ VERBELE TRANZITIVE CU NEGAȚIE ÎN LIMBA RUSĂ (II). Întrebuințarea acuzativului

de

ANDREI MIȘAN

Una din particularitățile limbii ruse o constituie posibilitatea verbelor tranzitive precedate de negație de a se construi atît cu genitivul, cît și cu acuzativul pentru exprimarea complementului direct.

În prima parte a articolului[1], consacrată analizei construcțiilor cu genitivul, am văzut că ele au caracter negativ în absolut toate situațiile. Spre deosebire de acestea, construcțiile cu acuzativul nu au întotdeauna caracter negativ, deși conțin una sau chiar două negații. Unele construcții cu acuzativul au caracter afirmativ. Acest caracter este specific în general unor tipuri de propoziții negative rusești[2], din categoria cărora fac parte și cîteva construcții cu acuzativul.

În construcție cu verbele tranzitive negate acuzativul se folosește în următoarele situații:

1. *Cînd negația este dublă sau repetată*[3]. Repetarea negației (a particulei negative НЕ) este specifică propoziției negative în limba rusă contemporană. În asemenea situații întreaga comunicare capătă sens afirmativ[4], datorită cărui fapt în construcțiile de acest tip se folosește nu genitivul, ci acuzativul. Trebuie să remarcăm faptul că o asemenea situație este

---

[1] Vezi *Genitivul și acuzativul după verbele tranzitive cu negație în limba rusă*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, Series Philologia, fasc. 2, 1969.

[2] *Sovremennyj russkij jazyk*, č. II, *Morfologija. Sintaksis*, sub red. prof. E. M. Galkina-Fedoruk, Ed. Universității din Moscova, 1964, p. 293.

[3] Cu privire la *negația dublă (dubla negație* sau *negația repetată)* și *negația întărită* vezi K. V. Samatova, *K voprosu o „dvojnom otricanii“ v sovremennom russkom jazyke*, în „Vestnik Moscovskogo Universiteta“, 1959, Nr. 3, p. 153—166; I. Rizescu, *Cu privire la dubla negație în limba română*, SCL, 1963, 4, p. 471—477; A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis v naučnom osveščenii*, ed. a VII-a, Moscova, 1956, p. 389.

[4] Vezi A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis*. . ., p. 389; *Sovremennyj russkij jazyk*, č. II, red. Galkina-Fedoruk, p. 293.

cunoscută nu numai în limba rusă, ci şi în alte limbi, printre care şi în limba română. Să se compare, de exemplu, propoziţiile următoare: *Не* могу *не* сказать *несколько слов* об охоте (Turgheniev) „Nu pot să nu spun cîteva cuvinte despre vînătoare"; Не могу не признать вашу *правоту* „Nu pot să nu recunosc justeţea dumneavoastră", „recunosc..."; Нельзя не любить *искусство* „Nu se poate să nu iubeşti arta, „Nu poţi să nu iubeşti arta" etc.

2. *În propoziţiile interogative-exclamative,* la care vorbitorul aşteaptă răspuns afirmativ, considerînd că acesta corespunde realităţii, sau se exprimă dorinţa ca acţiunea să se realizeze. Alteori aceste propoziţii au un caracter mai general, exprimînd o presupunere, o îndoială etc. Şi aceste propoziţii, deşi conţin particula negativă, au sens afirmativ: Куда только я не забрасывал свою вторую металлическую *приманку*, вооружённую острыми крючками? (G. Fedoseev); Что ж вы *огонь* не зажгёте? (M. Gorki).

În cadrul propoziţiilor interogative un loc deosebit îl ocupă *întrebarea retorică*, la care nu se aşteaptă răspuns. Ea este pusă astfel, încît răspunsul decurge din întrebarea însăşi. Prin caracterul lor întrebările retorice sînt de două feluri: a) întrebarea este exprimată într-o formă afirmativă: Идём старик! И-дём. Бог с ними! Не говори, не кричи! Кто нас услышит? (M. Gorki). În acest caz se are în vedere un răspuns negativ: Никто нас не услышит; b) întrebarea este exprimată într-o formă negativă: Кто не проклинал станционных смотрителей, кто с ними не бранивался? (Puşkin). Spre deosebire de primul caz, aici răspunsul este gîndit ca fiind pozitiv, afirmativ. Pe noi ne interesează, în cazul de faţă, al doilea tip de întrebare retorică, deoarece numai aici complementul verbului precedat de negaţie stă în acuzativ: Кому из вас, ребята, не запомнился *день* первого сентября, день начала учебного года?

În întrebările retorice se întîlneşte adesea şi cuvîntul negativ НЕТ: Бригадир-мартеновец Лучко, оказывается, голубей держит. Каких только у него нет *красавцев*! (Kočetov).

În propoziţiile interogative şi exclamative particula НЕ se referă la pronume, adverbe şi particule, formînd împreună cu ele îmbinări (sintagme) de tipul: как не, кто не, кто только не, где не, где только не, чем не, чего не, чего только не[5] ş.a.: Кто в детстве не осаждал старинные замки, не погибал на корабле с изодранными в клочья парусами у берегов Магелланова пролива или Новой Земли, не мчался в тачанке вместе с Чапаевым по зауральским степям, не искал *сокровища*, так ловко спрятанные Стивенсоном на таинственном острове, не слышал шума знамён в Бородинском бою или не помогал Маугли в непролазных дебрях Индостана? (Paustovski).

Pronumele interogative în întrebarea retorică stau, de obicei, la cazul genitiv[6]: Чего бы он не дал, чтобы нравиться им (Turgheniev) Чего бы я не дал, чтобы узнать, что у неё на сердце, кого она любит (Gogol).

---

[5] *Pravila russkoj orfografii i punktuacii,* Moscova, 1956, paragr. 48, pct. 1 b.
[6] V. F. Ivanova, *Trudnyje slučai upotreblenija i pravopisanija častic ne i ni*, Moscova, 1962, p. 15.

3. *Acuzativul este utilizat prin excelenţă cînd avem de-a face cu o negaţie slabă, puţin accentuată sau parţială:* Теперь было всё равно: ехать или не ехать в Воздвиженское, получить или не получить от мужа развод (L. Tolstoi); А я — хочу и не хочу *курицу* (M. Gorki). În aceste cazuri unirea a două propoziţii tautologice, din care una este afirmativă, iar cealaltă negativă, duce la slăbirea negaţiei[7]: давал не давал = не совсем давал.

Cînd în propoziţie există pe lîngă verbul-predicat adverbe[8] cu sens delimitativ (şi nu alte particule[9]), care folosite împreună cu negaţia НЕ limitează, restrîng sensul negativ al propoziţiei: едва не, чуть не, почти не, не очень, не часто ş.a.: Раз он даже шикал, за что *чуть* было *не* потерял *место* (Cehov); Однажды я *чуть не про*пускал *лекцию*. Observăm că în asemenea construcţii negaţia НЕ se referă nu la verb, ci la adverb, astfel că propoziţia are sens afirmativ: Ученик *не вполне* усвоил урок.

Cînd propoziţia are predicat verbal compus, situaţie în care complementul direct aparţine nu de verbul ajutător precedat de negaţie, ci de verbul la infinitiv, care la rîndul său este subordonat verbului cu negaţie. În asemenea situaţii ideea de negaţie slăbeşte, ceea ce face posibilă întrebuinţarea acuzativului. Asupra acestei chestiuni a atras atenţia încă Puşkin, care spunea: „Să luăm, de exemplu, propoziţia: Я не могу вам позволить начать писать ... стихи şi nu стихов. Nu cumva forţa electrică a particulei negative trebuie să străpungă întregul lanţ al verbelor şi să se reflecte (repercuteze) asupra substantivului? Nu cred"[10]. Alte exemple: Я не чувствую, что мне трудно, и не могу представить *жизнь* лучше, интереснее этой... (M. Gorki); Не стану поисывать *Оренбургскую осаду* (Puşkin); Он честно написал ей..., что не решился сообщить матери и Оле *правду* о своём несчастье (B. Polevoi). Dar în situaţiile de tipul acestora se pot înregistra şi unele oscilaţii, în sensul că alături de acuzativ se întrebuinţează şi genitivul, mai ales după verbe de tipul: не мог, не умел etc: Человек такое дивное существо, что никогда не можно исчислить вдруг всех *достоинств*, и чем более в него всматриваешься, тем более является новых особенностей, и описание их было бы бесконечно (Gogol); Но вот в чём главная беда: он и вообще *жизни* не умел осмыслить для себя (Dobroliubov).

4. *Acuzativul se întrebuinţează în majoritatea situaţiilor cînd complementul urmează unui verb negat la imperativ,* adică în propoziţiile negative imperative: Когда вы наносите удар, то не бейте и не рубите *предмет*, а режьте его (Kuprin); Не забудь *адрес* (M. Gorki). Dacă complementul direct este nume propriu sau substantiv concret, obiect cunoscut, atunci folo-

---

[7] Vezi A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis*..., p. 390.

[8] *Sovremennyj russkij jazyk*, č. II, red. Galkina-Fedoruk, p. 374.

[9] L. A. Deribas, *Prjamoje depolnenije pri perechodnych glagolach s otricanijem*, „Russkij jazyk v škole", 1956, 2, p. 24.

[10] A. S. Puškin, *Polnoje sobranije sočinenij v desjati tomach*, vol. VII, 1949, p. 173.

sirea acuzativului este aproape generală. Se pare că predominarea acuzativului în asemenea situaţii se datoreşte, în primul rînd, sferei de întrebuinţare a propoziţiilor imperative, şi anume în vorbirea populară vie, căreia îi este caracteristică folosirea acuzativului. În al doilea rînd, aceasta se mai datoreşte şi faptului că vorbitorul, atunci cînd exprimă o poruncă, se străduieşte să o facă cît mai clar, să evite posibilitatea interpretării echivoce a formelor omonime (vezi mai jos), iar acest lucru este posibil numai folosind acuzativul. La aceasta se mai poate adăuga faptul că acţiunea verbului la imperativ se răsfrînge, în mod obişnuit, asupra obiectului concret, care, în majoritatea covîrşitoare a situaţiilor, stă tot în acuzativ. Cu toate acestea însă, folosirea acuzativului nu este generală în asemenea situaţii. Faptele nu confirmă spusele lui L. A. Deribas, după care „în propoziţiile imperative... complementul direct... se exprimă întotdeauna prin cazul acuzativ"[11]. Există exemple în care complementul este exprimat prin substantiv în cazul genitiv: Не помни *бурь*, не помни *слёз*, не помни ревности *угроз* (Nekrasov); Не обращайте *внимания* — сказала Лидия Ивановна и лёгким движением подвинула стул Алексею Александровичу (L. Tolstoi); Ты не болтай *пустяков*, а прямо говори (M. Gorki).

5. *Acuzativul exprimă obiectul concret, definit.* a) Complementul stă în acuzativ atunci cînd denumeşte obiecte concrete, cunoscute, sau despre care s-a vorbit mai înainte, spre deosebire de genitiv, care se foloseşte atunci cînd substantivele sînt abstracte (vezi partea I, pct. 5): Я ещё не прочитал *газету*; Я не видел ещё ваш новый *аппарат*; Почему ты не выпил *молоко*, которое я тебе оставила?; Так ваш *рассказ* вы не прислали мне, — судить о достоинствах или недостатках его я, разумеется, не могу (M. Gorki). Pentru concretizarea obiectului se folosesc adesea atribute-adjective sau pronume: demonstrative, negative, nehotărîte, posesive etc.: этот, тот, наш, ваш, свой, весь etc. Asemenea construcţii se dezvoltă şi-şi lărgesc tot mai mult sfera de întrebuinţare sub influenţa limbii vorbite. Cu toate acestea sînt cunoscute şi exemple de folosire a genitivului, între cele două cazuri neexistînd nici un fel de deosebire[12]: Не люблю я этого дома (Cehov); Я ещё не слышал вашей сонаты. Dar se pare totuşi că acest genitiv este pe cale de dispariţie în construcţiile de mai sus, el fiind înlocuit de acuzativ. Privitor la această chestiune A. N. Gvozdev spune: „... sună neobişnuit fraza din „Ceaika" de Cehov: Твой отец не даст мне *лошади* (genitiv); de obicei se spune: Твой отец не даст мне *лошадь*. Se pare că genitivul în aceste situaţii iese din întrebuinţare o dată cu dispariţia genitivului în sensul de folosire temporară a obiectului după verbe fără negaţie: Дай ножичка"[13].

---

[11] L. A. Deribas, *Prjamoje dopolnenije...*, p. 24.

[12] L. Dončeva-Mareva, *Vytesnenije roditel'nogo padeža vinitel'nym pri perechodnych glagolach s otricanijem*, în „Materijaly III-go Meždunarodnogo metodičeskogo seminara prepodavatelej russkogo jazyka stran socijalizma", iunie, 1960, Ed. Universităţii din Moscova, 1962, p. 97.

[13] A. N. Gvozdev, *Očerki po stilistike russkogo jazyka*, ed. a II-a, Moscova, 1955, p. 154.

În construcţiile care se întrebuinţează şi cu negaţie şi fără ea, posibilitatea înlocuirii genitivului cu acuzativul depinde de sensul pe care îl exprimă: definit sau nedefinit:

читаю книгу: < не читаю книги (gen. nedefinit), не читаю книгу (acuz. definit).

пишу письмо: < не пишу письма (gen. nedefinit), не пишу письмо (acuz. definit)

b) Acuzativul se foloseşte cu precădere cînd complementul denumeşte nume de persoane, nume proprii. Ex.: Трагедия пьесы не в том, что её главный герой заболел, а в том, что условия жизни нестерпимы и требуют коренной реформы. Дайте на эту роль актёра с огромной внутренней силой, — и вы не узнаете *Чехова*, или, вернее впервые узнаете его таким, каким он должен быть (Stanislavski) ; А то, на что смотрел Алёша, нисколько не напоминало *Неву* (Fedin). Complementul-nume de persoane poate să stea uneori şi în genitiv, dar trebuie să observăm că substantivele proprii de genul feminin se întîlnesc foarte rar în acest caz.

6. *Cînd complementul stă înaintea verbului negat:* А море я и не люблю (Sofronov) ; *осень* и *зиму* Павел не любил (N. Ostrovski). Explicaţia acestui fapt constă în aceea că, în momentul cînd vorbitorul pronunţă substantivul, el nu are încă în vedere (în minte) influenţa negaţiei, care urmează abia după aceea[14]. Complementul poate să stea şi în genitiv, atunci cînd acesta are caracter partitiv sau este exprimat prin substantiv abstract: Из одного зёрнышка *каши* не сваришь (Proverb).

7. *Complementul stă în acuzativ datorită tendinţei de evitare a omonimiei gramaticale,* adică a formelor cauzale identice ale genitivului singular şi ale acuzativului plural. În limba rusă contemporană este larg răspîndită această omonimie în sistemul formelor cauzale ale substantivului atunci cînd lipsesc prepoziţiile. În asemenea situaţii este dificil, uneori imposibil de stabilit cazul substantivului şi numai contextul ne ajută la înlăturarea echivocului. Ex. Сегодня я ещё не читал *газеты*. Forma газеты a genitivului singular coincide cu cea de nominativ-acuzativ plural. Он (Степан) долго не снимал *руки с* её плеча... Сожённая загаром и работой, рука угольно чернела на Аксиньиной кофточке (Solohov). Aici substantivul руки, formă de genitiv singular, coincide cu forma de nominativ-acuzativ plural. Numai propoziţia următoare ne lămureşte că este vorba de singular, şi nu de plural. Această dorinţă de evitare a omonimiei formelor cauzale constituie o altă cauză care contribuie la răspîndirea formelor de acuzativ după verbele tranzitive cu negaţie în dauna genitivului.

8. *Dacă în propoziţie există un cuvînt sau o construcţie care se referă în acelaşi timp şi la predicat şi la complement,* acesta din urmă stă în mod obişnuit în acuzativ: Упрекают нас, русских, что много разговариваем,

---

[14] A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis*..., p. 297.

ну я как раз не считаю *это грехом* (Gorki); Не нахожу ваш *рассказ интересным*; Не считаю ваши *доводы убедительными*. Aceste cuvinte şi construcţii au stat cîndva tot în acuzativ, astfel că aici avem de-a face de fapt cu două acuzative la origine[15].

9. *Acuzativul se mai întîlneşte şi în unele expresii frazeologice, în proverbe şi zicători*: Отрезанный *ломоть* к хлебу не приставишь (Prov.); Сегодняшний *гнев* не храни до завтра (Prov;) Яйца *курицу* не учат (Prov.); не потерять *голову*; не заговаривать *зубы*; не вставлять *палки* в колёса; не покончить *счёты* с жизнью; не хранить *молчание*; не оказать *честь* ş.a.

10. *Folosirea acuzativului este determinată uneori şi de factori stilistici*. Dacă în propoziţie avem mai multe genitive, atunci preferăm acuzativul pentru a nu se îngreuna înţelegerea sensului propoziţiei: Во всяком случае никто не ограничивал повестку (acuz.) дня (gen.) совещания (gen.).

Acuzativul se mai foloseşte şi atunci cînd complementul este lămurit de mai multe atribute: Софья Ивановна только мрачно покашливала, слушая Левочку, и не узнавала в ней тихую, безропотно молчащую и ко всему равнодушную *дочь* (Pavlenko).

Concluzii. Prima concluzie care se impune este că problema discutată are un caracter complex şi că întrebuinţarea celor două cazuri, genitivul sau acuzativul după verbele tranzitive cu negaţie depinde de mai mulţi factori, printre care trebuie să amintim: construcţia şi caracterul propoziţiei, particularităţile lexico-gramaticale ale verbului şi ale substantivului regizat de el, caracterul şi tăria negaţiei, topica complementului direct, caracterul idiomatic al unor expresii, factori de ordin stilistic ş.a.

1. În general, în propoziţiile negative ale limbii ruse contemporane predomină întrebuinţarea genitivului, care este obligatoriu în numeroase situaţii, cînd acuzativul nu poate fi folosit, cum sînt: propoziţiile negative impersonale, propoziţiile al căror predicat este exprimat prin cuvîntul negativ НЕТ, НИ, propoziţiile negative impersonale infinitivale, etc.

2. Construcţiile cu acuzativul sînt în permanentă creştere şi, aşa după cum o arată faptele, au tendinţa de a înlocui treptat pe cele cu genitivul. Dacă într-o etapă mai veche, conform normelor limbii literare, a fost recomandat şi întrebuinţat numai genitivul, acuzativul fiind considerat ca o abatere de la regulă, în prezent raportul dintre ele este cu totul altul. Tradiţia s-a schimbat, iar acuzativul a ajuns ca în unele situaţii nu numai să fie întrebuinţat alături de genitiv, ci să predomine faţă de acesta, ca în propoziţiile negative imperative, în propoziţiile interogativ-exclamative (în întrebarea retorică), în subordonatele finale, temporale şi condiţionale[16]. Acuzativul este mai frecvent în stilul oral al limbii, spre deosebire de genitiv, care se foloseşte mai ales în stilul ştiinţific.

---

[15] L. A. Deribas, *Prjamoje dopolnenije*..., p. 24.

[16] L. Dončeva-Mareva, *Vyteşnenije raditel'nogo padeža vinitel'nym*... p. 67.

3. Genitivul se foloseşte în exclusivitate după negaţia întărită (puternică), care constituie una din particularităţile limbii ruse. Dimpotrivă, acuzativul se foloseşte cînd negaţia este dublă (repetată, dar nu întărită), care conferă propoziţiei sens afirmativ, după negaţia slabă, puţin accentuată sau parţială.

4. Complementul stă în genitiv dacă acesta exprimă o cantitate nedeterminată, nedefinită, cînd obiectul este cuprins numai parţial de către acţiunea verbului tranzitiv. Acuzativul subliniază caracterul definit al obiectului cuprins în întregimea sa de către acţiunea verbului.

5. Uneori cazul complementului direct depinde de sensul concret sau abstract al substantivului. În principiu, genitivul se foloseşte cînd substantivul exprimă noţiuni abstracte, iar acuzativul — cînd se subliniază caracterul concret al obiectului, cînd acesta este cunoscut dinainte sau denumeşte nume de fiinţe şi nume proprii, situaţii în care genitivul este pe cale de dispariţie.

6. În alte situaţii sensul lexical al verbului influenţează folosirea unuia din cele două cazuri: verbele care exprimă acte perceptive, de voinţă, o dorinţă, o aşteptare etc. se construiesc de obicei cu genitivul.

7. Genitivul se întîlneşte în foarte multe expresii frazeologice, care sînt cunoscute şi întrebuinţate în limbă numai cu particula negativă НЕ.

8. Cînd în funcţiunea de complement apar cuvinte ca это, то, такой etc., acestea stau aproape exclusiv în genitiv.

9. Genitivul este mai răspîndit şi în propoziţiile în care complementul urmează unui participiu sau gerunziu precedate de negaţie.

10. Accentuarea complementului direct şi punerea lui în faţa verbului negat face ca, de obicei, să se folosească acuzativul.

11. Acuzativul este preferat în foarte multe situaţii pentru evitarea omonimiei formelor cazuale ale substantivelor.

12. Frecvenţa mai mare a formelor de acuzativ în multe situaţii este determinată de factori stilistici: necesitatea de a se evita supraîncărcarea propoziţiei cu prea multe forme de genitiv. Tot din aceste considerente se preferă acuzativul şi atunci cînd complementul este determinat de mai multe atribute.

13. Categoriile gramaticale ale aspectului şi timpului nu influenţează asupra întrebuinţării unui caz sau a celuilalt. În schimb, după verbele la modul imperativ predomină acuzativul, iar după verbele impersonale predomină genitivul.

14. Formelor ruseşti de genitiv şi acuzativ după verbele tranzitive cu negaţie le corespunde în limba română o singură formă, aceea de acuzativ cu sau fără prepoziţie, nearticulată sau articulată cu articolul hotărît.

РОДИТЕЛЬНЫЙ И ВИНИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖИ ПОСЛЕ ПЕРЕХОДНЫХ ГЛАГОЛОВ С ОТРИЦАНИЕМ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ (II).

Употребление винителного падежа

(Резюме)

Винительный падеж употребляется после переходных глаголов с отрицанием в следующих ситуациях: когда отрицание двойное или повторяющееся; когда отрицание слабое, мало подчёркнутое или частичное, в вопросительно-восклицательных предложениях и в риторическом вопросе; в повелительных отрицательных предложениях; когда имя существительное обозначает конкретные, определённые, известные предметы и т.д.; когда имя существительное находится перед глаголом с отрицанием или когда в предложении существует слово, относящееся одновременно и к глаголу-сказуемому и к дополнению, а также в некоторых фразеологических оборотах. Употребление винительного падежа часто обусловлено необходимостью избегать грамматическую омонимию, а в определённых положениях оно обусловлено стилистическими факторами.

В отличие от конструкций с родительным падежом, конструкции с винительным падежом, несмотря на то, что они содержат одно или даже два отрицания, не всегда имеют отрицательный характер. Таковы конструкции с двойным или с повторным отрицанием, вопросительно-восклицательные предложения, риторический вопрос, который предполагает утвердительный ответ.

Винительный падеж всё больше расширяет свой круг употребления в конструкции с отрицательными переходными глаголами. В современном русском языке отмечается явная тенденция к постепенному вытеснению форм родительного падежа формами винительного падежа.

THE GENITIVE AND THE ACCUSATIVE AFTER TRANSITIVE VERBS WITH NEGATION IN RUSSIAN (II)

Usage of the accusative

(Summary)

The Accusative is used after transitive verbs with negation in the following instances: when the negation is double or repeated; when the negation is weak, little stressed or partial; in interrogative — exclamatory sentences and in rhetorical questions; in negative imperative sentences; when the noun denominates concrete objects, defined, known etc.; when the noun is placed before the negated verb or when in the sentence there is a word referring both to the predicate and the object, and in certain phraseologic expressions. The use of Accusative is often caused by the necessity of avoiding gramatical homonymy and, in certain circumstances, by stylistic factors.

In contrast to constructions with Genitive those with Accusative, though containing one or even two negations, have not always a negative character. Such are constructions with double or repeated negation, interogative — exclamatory sentences, rethorical questions implying an affirmative answer.

The Accusative becomes more and more used in constructions with negated transitive verbs. In contemporary Russian a distinct tendency is observed of gradually replacing the Genitive forms with Accusative ones.

A LEXIKOLÓGIA NÉHÁNY MÓDSZERTANI KÉRDÉSE ÉS A MAGYAR SZAKSZÓKINCS-KUTATÁS*

PÉNTEK JÁNOS

1. Többször fölmerült már a magyar szakirodalomban az az igény, hogy a népiszókincs-gyűjtések anyagát nyelvi szempontból a korábbinál alaposabban kell elemezni. Az e téren mutatkozó lemaradás azzal is magyarázható, hogy átfogó szókincstanulmányokhoz nem áll rendelkezésünkre elegendő anyag (vö. Végh József: MNyj. IX, 34). Tudvalévő azonban, hogy a harmincas évektől jó néhány olyan mintaszerű tanulmány jelent meg, amelyeknek szerzői teljességre törekvően mutatják be egy-egy népi foglalkozás szókincsét. Joggal hiányolható, hogy ezekben a dolgozatokban — bár az anyag gazdagsága lehetővé tette volna — a legtöbb esetben nem került sor alapos nyelvi elemzésre. Erre mutat rá Márton Gyula *A zilahi fazekasmesterség szakszókincse* (A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem. 1945—1955. Kolozsvár, 1956) című tanulmányában: „Különösen keveset tettünk a szakmák szókincsének tanulmányozása terén. A legtöbb gyűjtő megelégedett az összegyűjtött anyag szótári feldolgozásával, nem helyezett kellő súlyt az anyag nyelvészeti elemzésére" (i.m. 393). Az azóta eltelt időszakban több, figyelemre méltó eredmény született ezen a területen, és ez az előrelépés, amelyre a továbbiakban még utalunk, összefüggésben van az idézett tanulmány módszertani alapvetésével.

Magam is feladatomnak tekintem, hogy készülő szakszókincs-dolgozatomban, amelynek témája a kalotaszegi népi hímzés szókincse, az összegyűjtött anyagot nyelvi, elsősorban lexikológiai szempontból elemezzem. Ebben a tanulmányban éppen arra való tekintettel vizsgálom meg a lexikológia néhány módszertani kérdését, hogy mennyiben hasznosíthatók a népi foglalkozások szókincsének vizsgálatában. A következőkben szóba

---

* A dolgozat első változatát 1969. április 12-én a magyar nyelvészeti tanszék ülésén olvastam föl. Köszönettel tartozom irányító professzoromnak, Márton Gyulának, aki tanácsaival munkámat állandóan segítette, valamint a tanszék többi tagjainak is, akik észrevételeikkel szintén hozzájárultak az itt kifejtett szempontok kialakításához.

kerülő eljárások természetesen nem ismeretlenek a magyar szakirodalomban. Sőt a „szavak és dolgok" módszere például hagyományosnak tekinthető, de a szakszókincs-vizsgálat szempontjából további lehetőségeket tartogat. Nem mondható még általánosnak, de máris biztató eredményekhez vezetett az onomasziológiai típusú módszerek alkalmazása: maga az onomasziológia, a fogalmi rendszerezés, a jelentésmező-elmélet és különösen a szóföldrajz. Ismertek, de talán nem eléggé kiaknázottak a szóstatisztika lehetőségei, és van néhány újabb, figyelemre méltó eredménye a szójelentéstannak is, amelyet szintén nem árt szemügyre venni. Ezek azok a főbb kérdések, amelyekkel a továbbiakban foglalkozunk.

2. Ma már általánosan elfogadott elve a lexikológiának, hogy a szavak nem vizsgálhatók a fogalmak, illetőleg a tárgyak ismerete nélkül. Ennek az álláspontnak a programszerű kidolgozása és ma már fogalommá vált elnevezése (**„Wörter und Sachen", „szavak és dolgok"**) a századforduló és a századelő nyelvtudományának az eredménye[1], de előzményei — amint azt például Gáldi László is említi Gyarmathi Sámuellel kapcsolatban (l. I.OK. XII, 142) — legalább száz évvel korábbra nyúlnak vissza. Tudománytörténeti szempontból a „szavak és dolgok" elve előzményének tekinthetők mindazok a felfogások, amelyek nyelvtörténet és művelődéstörténet, nyelv és szellemi élet, néprajz és nyelvtudomány szoros összefüggését, kapcsolatát vallják. Huszadik századi hatása is szélesebb körű és számottevőbb, mint általában hangoztatni szokás (vö. I. Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie, curente, metode*. Bucureşti, 1962. 107 kk.), de az alapelv általános, a szókincsvizsgálaton messze túlmutató érvényesítése mellett elsősorban a lexikológia sajátos módszereként kell számon tartanunk a „Wörter und Sachen"-t[2].

Magyar vonatkozásban a szótörténeti, etimológiai kutatások és éppen a szakszókincs-monográfiák tükrözik leginkább ennek a módszernek az alkalmazását. Mivel a néprajzi leírás kérdésével itt részletesen nem foglalkozom, a több hasonló típusú tanulmány közül példaként csak Nagy Jenőnek *A kendermunka műszókincse Magyarvalkón* (Debrecen, 1938) című dolgozatát említem meg. A tanulmány első része a kendermunka néprajzi leírását tartalmazza, a második pedig a betűrendbe szedett műszavak jegyzékét, — tehát már maga a szerkezet is a „szavak és dolgok"

[1] A „Wörter und Sachen"-ről egyik megalapítója, R. Meringer így nyilatkozik: „Die Sachwissenschaften, von denen der Sprachforscher für seine Zwecke zunächst am meisten lernen kann, sind Volkskunde und Völkerkunde" (Germanisch—romanische Monatschrift I <1909>, 597). A módszer történetére és eredményeire vonatkozólag l. I. Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie. curente, metode*, Bucureşti, 1962. 70—9.

[2] A legújabb nyelvtudomány-történeti kézikönyvek rendszerint ilyen értelemben beszélnek a „Wörter und Sachen"-ról. Nem érdektelen B. Malmberget idézni: „Le slogan „Wörter und Sachen"... est devenu le symbole d'une méthode spéciale qui a rallié entre les deux guerres, surtout parmi les germanistes et les romanistes, de nombreux adeptes... Un nouveau type d'études se développe: la description linguistico-ethnographique, appliquée soit à l'inventaire d'un parler local..., soit à l'étude d'une activité ou d'un mode de vie..., soit à l'étude de *realia* techniques" (*Les nouvelles tendances de la linguistique*. Paris, 1966. 102).

alapelvet tükrözi. Az ábrák és fényképek szintén a tárgyi leírást teszik pontosabbá.

A módszer fontosságára nemcsak a népnyelvkutatók, hanem a néprajz vizsgálói is nyomatékosan rámutattak, illetőleg tanulmányaikban nem egyszer éppen a nyelvi anyag beható tanulmányozásával sikerült előbbre vinniük a kutatást. *A magyar népviselet kutatása* (Különny. a Magyar Népkutatás Kézikönyvéből. Bp., 1948) című munkájában Palotay Gertrud a következőket írja: „Igen sok, a tárgy és az elnevezés kapcsolatának tisztázását célzó, nyelvész és néprajzos összefogását igénylő, a Wörter und Sachen-irányzat munkamódját kívánó feladat áll még előttünk" (i.m. 6)[3].

A „Wörter und Sachen" elvének megvalósítása kettős feladatot ró a kutatóra: egyrészt a gyűjtés során arra készteti, hogy a legapróbb részletkérdés néprajzi vonatkozásait is tisztázza, másrészt magát a feldolgozást kell úgy elvégezni, hogy a nyelvi anyag néprajzi leírását, illetőleg szemléltetését is megvalósítsa[4]. Ez a követelmény fokozattan érvényes azokra, akik a szakszókincset vizsgálják, de senki sem tekinthet el tőle, aki a népi szókincset tanulmányozza, így a tájnyelvi atlaszok és szótárak anyagának gyűjtői sem (vö. Bárczi Géza: I.OK. VI, 64; Uő., *A magyar nyelvatlasz munkamódszere*. Bp., 1955. 43—4).

A további munka szempontjából megfontolandó az is, amit T. Slama-Cazacu mond a „szavak és dolgok" módszerének megújítására vonatkozólag. Javaslatának az a lényege, hogy a hagyományos, szerinte túlságosan merev, statikus szemléletet a munkafolyamat *közvetlen megfigyelése* alapján leírt szavak és dolgok módszerével kell felváltani, ezáltal mintegy dinamikussá kell tenni. A nyelvi és tárgyi tényeket ajánlatos tehát természetes környezetükben, lehetőleg munka közben megfigyelni és leírni (l. tőle: *Introducere în psiholingvistică*. București, 1968. 124, 187). Ez a módszertani észrevétel természetesen elsősorban a kérdőíves gyűjtésre vonatkozik. A magyar szakszókincs-kutatás esetében nem jelent mást, mint arra való figyelmeztetést, hogy a Csűry-féle iskolának a néprajzi leírásban követett igényességét és módszerességét kell folytatni.

3. A lexikológiai vizsgálat módszerét tekintve két irányú lehet. Ha a szóból indulunk ki, és a hozzákapcsolódó jelentést vizsgáljuk, jelentéstani elemzést végzünk, ha eljárásunk ezzel ellentétes irányú, **onomasziológiait, jelöléstanit.** A jelentéstani vizsgálat elsősorban a hallgató szempontjának felel meg, a jelöléstani — a fogalomból kiinduló — a beszélőének (vö. U. Ricken, *Observații asupra onomasiologiei*. LR. IX, 4). E módszer kialakulása a „szavak és dolgok" módszerének köszön-

---

[3] Az újabb néprajzi irodalomból több művet idézhetnénk a módszer eredményes használatára. Csak példaként emeljük ki a következőket: Balassa Iván, *A magyar kukorica*, Bp., 1960; Gunda Béla, *Ethnographica Carpathica*. Bp., 1966; ifj. Kós Károly, *A kalotaszegi muszuj*. MűvHagy. VI, 153—80. stb.

[4] Arra is van példa, hogy a szemléltető anyag külön kötetbe kerül. Ilyen pl. O. Reichmann, *Der Wortschatz der Siegerländer Landwirtschaft und Haubergswirtschaft* I—II, Marburg, 1966.

hető[5], és bár elméleti megalapozása a szó — fogalom — jelentés viszonyának vitatott volta miatt még mindig hiányos, empirikus alapra épülő eredményei így is jelentősek (l. U. Ricken i.m. 10, 19). Mint módszer arra szolgál, hogy segítségével földerítsük, melyek azok a tényezők, amelyek egy szónak a nyelvben elfoglalt helyét meghatározzák[6]. Az elemzés kétféleképpen valósulhat meg: 1. a történeti interpretálás az adatok (megnevezések) időrendjét igyekszik föltárni, és tisztázza az új megnevezések megjelenésének okait is; 2. a pszichológiai elemzés az egyes megnevezések lélektani indítékait kutatja (vö. i.m. 8).

Az onomasziológiai tanulmányok közül példaként kettőt említünk, amelyeknek a témája hasonló, de az egyik a legelső ebben a „műfajban" (E. Tappolet, *Die romanischen Verwandtschaftsnamen*. Strassburg, 1895), a másik pedig időben egészen közel áll hozzánk (V. Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*. Bucureşti, 1966). Már a két cím is mutatja, hogy a kutatás hatósugara eltérő lehet. Kiterjedhet egész nyelvcsaládra, egyetlen nyelvre, de szorítkozhatik egyetlen nyelvjárásterületre vagy nyelvjárásra is. Témáját tekintve a két említett dolgozat közül egyik sem mondható tipikusnak, mivel a jelöléstani tanulmányok rendszerint konkrét fogalmakat vizsgálnak (vö. U. Ricken i.m. 7).

Az onomasziológiai kutatás számára kétségtelenül a nyelvföldrajzi alapon való elemzés a legkézenfekvőbb és legtanulságosabb. Mivel a továbbiakban a szóföldrajzról bővebben lesz szó, itt csak megemlítem, hogy a magyar jelöléstani vizsgálódások hiánya valószínűleg a nyelvföldrajz viszonylagos elmaradottságával függ össze. Néhány régebbi és újabb szótörténeti tanulmányon, valamint Kovács Ferenc nagyobb lélegzetű monográfiáján kívül (*A magyar jogi terminológia kialakulása*. Bp., 1964) éppen a romániai magyar nyelvtudomány érte el az első olyan eredményeket, amelyek sikerrel érvényesítik a jelöléstani szempontot a népi terminológia vizsgálatában (l. Gálffy Mózes, *Kolozsvár és vidéke szóföldrajzához*. StUBB. Phil., fasc. 2, 1962. 35—42+4 térképlap; Márton Gyula, *A kézimalom 'Handmühle' neve a székely nyelvjárásban*. NyIrK. XI, 215—24; Uő., *Székely nyelvjárási csáklyázik: gilicsezik 'korcsolyázik'*. StUBB. Phil., fasc. 2, 1968. 51—8; Murádin László, *Adalékok a „szent heverdelnap" nyelvjárási elnevezéseinek ismeretéhez*. NyIrK. XI, 275—80; Vöő István, *A fazekaskorong és alkatrészei*. NyIrK. IX, 107—23; Zsemlyei János, *Gomolya, karika, rög*. StUBB. Phil., fasc. 1, 1969. 71—82).

---

[5] L. V. R. Zvegincev, *A jelentéstan helye a nyelvészeti diszciplinák sorában*. NyIK. VI/3—4, 272. A műszó A. Zaunertól való: *Die romanischen Namen der Körperteile*. 1903. A módszer alapelveinek első kifejtését l. K. Jaberg: *Sprache als Äusserung und Sprache als Mitteilung. Grundfragen der Onomasiologie*. 1917. Újabb elméleti összefoglalása: B. Quadri, *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung. Eine entwicklungeschichtliche Darstellung*. Bern, 1952. Értékelésére l. még: L. Hakulinen: I.OK. X, 343—5; St. Ullmann, *The Principles of Semantics*. Oxford, 1959. 161—2.

[6] Vö. B. Quadri i.m. 175.

4. Az előbbiek során említettük a jelöléstan és a **szóföldrajz** összefüggését. Nemcsak abban az értelemben beszélhetünk erről a kapcsolatról, hogy a nyelvföldrajz nyújtja a legkényelmesebben földolgozható anyagot az onomasziológiának, hanem abban a vonatkozásban is, hogy a szóföldrajz maga is jelöléstani szempontú, hiszen a fogalmat kifejező nevek földrajzi elterjedését vizsgálja. A nyelvföldrajz legnagyobb teljesítménye éppen a lexikológia területére esik, és Gilliéron atlaszának megjelenése óta egyre nagyobb szerepe van a szóföldrajznak[7]. Ebből a szempontból kiemelkedik K. Jaberg és J. Jud atlasza, amelynek leglényegesebb újítása éppen az, hogy szerzői a szókészlet vizsgálatának nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint a hangtani vonatkozásoknak[8].

A magyar nyelvtudományban is van hagyománya a szóföldrajznak, bár az úttörés nem a dialektológusok érdeme. Melich Jánosnak *Szláv jövevényszavaink* (Bp., 1903—1905) című munkájára utalva Bárczi Géza a következőket írja: „A szóföldrajz nyelvtörténeti fontosságára már jókor, szinte a fogalom megszületése előtt nyomatékosan rámutatott Melich János, messzevágó nyelvtörténeti következtetéseket vonva le egy-egy szó földrajzi elterjedéséből" (*A magyar nyelvatlasz munkamódszere*. 15).

A népi szakszókincs szóföldrajzi vizsgálatának lehetősége egyelőre még korlátozott. Az eddig megjelent nyelvtérképek és *A Magyar Nyelvjárások Atlasza*[9], valamint a készülő tájnyelvi atlaszok elsősorban a hagyományos paraszti gazdálkodás szóföldrajzáról nyújtanak majd képet. A többi, csak egyes vidékeken élő népi foglalkozás szókincsét csak akkor lehet majd nyelvföldrajzi szempontból vizsgálni, ha a nyelvterület másmás részeiről rendelkezésünkre áll az illető mesterség leírása (pl. ma már ilyennek számítható a népi kendermunka), vagy ha a teljességre törekvő kutatómunka révén több pontról gyűjtik össze egy mesterség szókincsét (ilyen példamutató gyűjtés eredményeként került össze a hazai fazekasmesterség magyar szókincse).

Felvetődik a kérdés, hogy milyen célja lehet a mai korszerű szókincskutatásban a szóföldrajz alkalmazásának. Úgy tűnik, már az eddigi kutatások megingatták a Gilliéron tanítása nyomán elterjedt tételt, hogy a szavak a nyelv magányos vándorai. A fogalmilag szorosabban összefüggő szókészlet tanulmányozása azt bizonyítja — és ezt a további kutatások részleteiben is igazolják majd —, hogy a szavak földrajzi elterjedésében is van rendszer, összefüggés. Talán éppen az egyes vidékek sajátos népi foglalkozásainak szókincsét vizsgálva nyerhetünk majd értékes adalékokat elsősorban a nyelvjárások belső tagolódására, de egymástól

---

[7] L. I. Iordan i.m. 162 kk.; Milka Ivić, *Trends in Linguistics*. 1965. 79; B. Malberg i.m. 93 kk.

[8] Atlaszuknak ebből a szempontból való értékelésére I. Iordant idézzük: „Cea mai importantă inovație este predominarea lexicului asupra foneticii. Pe autori i-au interesat, în primul rînd, cuvintele graiurilor populare... Căci cunoașterea expresiilor de tot felul cu care țăranul, meseriașul ș.a. numesc obiectele și noțiunile curente înseamnă totodată și cunoașterea culturii respective" (i.m. 260).

[9] Az atlasz anyagának szóföldrajzi tanulságaira már az I. kötet egyik ismertetője, Papp László is felhívja a figyelmet (vö. MNy. LXV, 131 kk.).

való elhatárolódására is (vö. Kálmán Béla: MNyj. VIII, 8—9). Az olyan típusú elemzések tanulságaira gondolunk, mint Szabó T. Attilának a *cibóka* tájszóról megjelent tanulmánya (MNyj. VIII, 121—7), vagy Gálffy Mózesnek a Kolozsvár és vidéke szóföldrajzát néhány találóan megválasztott szó vizsgálatával felvázoló dolgozata (StUBB. Phil., fasc. 2, 1962; l. még: Gálffy Mózes — Márton Gyula — Szabó T. Attila, *Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé"-ből.* Kolozsvár, 1944. 34—9).

5. Mintegy az onomasziológiai szempont szintézisének, az egyes szűk fogalmi csoportok összefoglalásának tekinthetjük a **fogalmi rendszerezést.** Találóan állapítja meg Dezső László — utalva ezzel a fogalmi rendszerezésnek a jelöléstannal és az ún. jelentésmező-elmélettel való kapcsolatára —, hogy: „A tárgyköri osztályozás alsóbb osztályaiban gyakran olyan egységeket kapunk, amelyek ... megfelelnek a szemantikai mezőknek vagy a szinonim soroknak" (*A szemantika és a lexikológia néhány kérdése.* ÁltNyT. IV, 47). Az újabban kidolgozott fogalmi rendszerezések[10] olyan általános rendezési elvet próbálnak adni, amely aztán lehetővé teszi különböző nyelvek, más-más nyelvjárások, időben egymástól messze eső történelmi korok lexikális anyagának összevetését[11]. Ilyen alapon tulajdonképpen a tipológiának is eszköze akar lenni a fogalmi rendszerezés.

6. Kiindulópontját tekintve az onomasziológiával függ össze J. Trier jelentésmező-elmélete is. A **mező-elmélet** csírái ugyan Gunter Ipsennél is megvannak már (vö. *Festschrift für Wilhelm Streiberg.* Heidelberg, 1924. 225), de végső formában való kidolgozása és a gyakorlati elemzés révén való igazolása J. Trier nevéhez fűződik (l. tőle: *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes.* Heidelberg, 1931). Az elmélet lényege az, hogy a szó és a vele fogalmi szempontból összefüggő szavak egységet alkotnak, a nyelvi jel mezejét. A mezőkben a szavak kölcsönösen feltételezik egymást, mindegyik csak a többi függvényében kapja meg a maga jelentését. Az egyes szavak jelentése mozaikszerűen kapcsolódik egymáshoz, és összességükben tökéletesen fedik az adott jelentésmezőt. Bármilyen kis mértékben változik meg egy-egy szó jelentése, módosul a mozaik elrendeződése, a változás hatással van a többi szó jelentésére is. Az ezen az elméleti felismerésen alapuló módszer első-

---

[10] L. F. Dornseiff, *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*[6]. 1965; R. Hallig und W. v. Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexicographie. Versuch eines Ordnungschemas.* Berlin, 1963. Értékelésüket l. W. Runkewitz, *Kritische Betrachtungen zum Begriffssystem von Hallig/v. Wartburg im Zusammenhang mit den Arbeiten am altgasconischen Wörterbuch:* Forschungen und Fortschritte. Januar 1959. 19; F. de Tollenaere. *Lexicographie alphabétique ou idéologique?* Cahiers de lexicologie II (1960), 19—29; I. Coteanu, *În legătură cu sistemul vocabularului:* Probl. de lingv. gen. II(1960), 40—1.

[11] R. Hallig program-cikkében utal ezekre a célkitűzésekre. L. tőle: *Zum Aufbau eines Ordnungsschemas für Wortschatzdarstellungen.* ZRPh. LXX (1954), 194 kk.; l. még: St. Ullmann hozzászólása: Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists. Oslo, 1958. 681—2.

sorban elvont fogalmak nyelvi kifejezéseinek vizsgálatára alkalmas[12]. Lehetővé teszi a szókészlet bizonyos területeinek szinkrón metszetekben való vizsgálatát, ezen az alapon pedig a szókészlet szerkezeti változásainak nyomon követése is megvalósitható[13].

Az elmélet bírálói főleg azt kifogásolják, hogy Trier következtetései túlzottak: hiba volna egyetlen szűk fogalmi kör vizsgálatából tökéletesen strukturálódó nyelvi mezőkre következtetni. Az elemzés menete sem kifogástalan, ugyanis Trier csupán a lexikális jelentés alapján határozza meg a szónak a mezőben elfoglalt helyét, figyelmen kívül hagyja a szociológiai tényezőket és az affektivitást[14].

Az újabb magyar szakirodalomból Károly Sándor *A magyar szókincs struktúrájának (részrendszereinek) vizsgálata történeti szempontból (A magyar nyelv története és rendszere*. Bp., 1967. 115—21) című tanulmányát kell említenünk ebben a vonatkozásban, amely a 'büszke, gőgös' fogalom nyelvi mezejének változását, kialakulását vizsgálja nyelvtörténeti alapon.

7. A szakszókincs vizsgálata nem nélkülözheti a **statisztikai** módszert sem. Az anyaggyűjtés és az elemzendő nyelvi adatok sajátos jellegénél fogva jóelőre tisztáznunk kell, milyen kérdésekre adhat választ a statisztika[15].

A szavak egy részét éppen azon az alapon minősíthetjük szakszónak, hogy előrefordulása jóval gyakoribb a szakmabeliek nyelvhasználatában, mint a köznyelvben. A gyakoriság meghatározását mégsem végezhetjük statisztikai alapon, illetőleg az intuitív megállapításokat csak részben tudjuk számszerű adatokkal igazolni, mivel az anyagnak csak egy része szövegfelvétel, másik része kérdőíves gyűjtés eredménye.

Számunkra nagyobb szerepe van a statisztikának a szókincs szerkezetének felvázolásában. Legutóbb Benkő Loránd mutatta be igen

---

[12] U. Ricken — Vosslerrel, J. Trierrel, St. Ullmann-nal és B. Quadrival ellentétben — nem tartja indokoltnak ezt a megszorítást. Szerinte a szellemi élet szókincsét is vizsgálhatja az onomasziológia. Ezzel lényegében méginkább elmossa a határt a két módszer között (vö. i.m. 12).

[13] L. St. Ullmann, *Historical Semantics and the Structure of the Vocabulary:* Miscelánea Homenaje a André Martinet „Estructuralismo e Historia" I. Canarias. 295—7; Uő., *Language and Style*. Oxford, 1964, 12—3.

[14] L. W. v. Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*. Paris, 1964. 142; St. Ullmann, *The Principles of Semantics*. 144—62; O. Sz. Ahmanova, *Ocserki po obscsej i russzkoj lekszikologij*. Moszkva, 1957; W. Bahner, *Observaţii asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului*. LR. X(1961). 199—203; P. Guiraud, *La sémantique*. Paris, 1966. 77 kk.; K. Gabka, *Theorien zur Darstellung eines Wortschatzes. Mit einer Kritik der Wortfeldtheorie*. Halle, 1967.

[15] A statisztikai módszerre nézve l. G. K. Zipf, *The Psychobiology of Language. An Introduction to Dynamic Philology*. Cambridge, Mass. 1965 (első kiadás: 1935); P. Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*. Paris, 1954: Uő., *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*. Paris, 1959; St. Ullmann, *The Principles of Semantics*. 307; Uő., *Language and Style*. 6—8; Petőfi János, *A nyelvstatisztikai vizsgálatok néhány kérdése:* Nyelvfeldolgozás és dokumentáció. Bp., 1967. 117—40; Kelemen József, *Magyar szövegek statisztikai feldolgozásának problémái:* i.m. 61—73.

érdekes tanulmányban, hogyan lehet a szókincs változását is megragadni statisztikai alapon (l. tőle: *Adatok a magyar szókincs szerkezetének változásához.* NyK. LXIV, 115—36). Elvben elképzelhető, hogy a kutatás későbbi szakaszában, a mostaninál jóval gazdagabb anyag birtokában a különböző népi mesterségek szókincse is összevethető lesz, éppen mint a más-más korból való szövegek szókincse. Lényegében tehát ehhez a későbbi összehasonlításhoz is alapot teremtünk a statisztikai elemzéssel. A köznyelv szókincsével való összevetés már most is elvégezhető, tekintve, hogy a köznyelvre vonatkozó adatok jó része rendelkezésünkre II (l. Vermes Stefánia: NyK. LI, 435; Papp Ferenc, *Néhány fontosabb adat szókincsünk szófaj (ezen belül hosszúság és jelentésszám) szerinti megoszlásáról. Nyelvfeldolgozás és dokumentáció.* Bp., 1967. 104—16).

A következő adatok számszerű meghatározására gondolok. A) Meg kell állapítani az eredeti, a magyar nyelv külön életében keletkezett és a jövevény elemek arányát. B) Alakrendszer szempontjából statisztikailag vizsgálandó a szókincs összetétele a szavak 1. hangterjedelme, 2. szótagszáma, és 3. a szóelemek száma szempontjából. C) Jelentéstani szempontból a szavaknak a jelentésük száma szerinti arányát kell kimutatni. D) A szófajiság statisztikai vizsgálata is sokatmondó lehet a szakszókincs egésze szempontjából, hiszen ennek adatai is jellemzőek lehetnek egy-egy szakmára. Vannak tipikusan olyan foglalkozások, amelyekben maga a munkafolyamat nem bonyolult, ezért szókincsében viszonylag kevesebb az ige, de több a munkaeszköz vagy nagyon sok a mintanév, ami a főnevek csoportját gazdagítja. A népművészeti jellegű foglalkozásoknak nyilván a minőséget kifejező szókészlete, tehát a melléknév-állománya is gazdagabb.

Egyébként a fenti elgondolások közül az A, B és C pont alattiak egyben a szavak motiváltságára is választ akarnak adni. Az utóbbi időben —Saussure tanításának visszhangjaként (l. tőle: *Bevezetés az általános nyelvészetbe.* Bp., 1967. 164—6) — egyre több szó esik a szakirodalomban arról, hogy fokozatokat lehet megállapítani a szavak motiváltsága szerint[16]. Nyilvánvalónak tűnik, de számszerűleg is igazolni kell, hogy az egyes foglalkozások szókincsében — a különböző nyelvek szókészletéhez hasonlóan — más az etimológiailag, alaktanilag vagy jelentéstanilag motivált szavak aránya, eltérően jelentkeznek a motiváltság vagy a motiválatlanság tendenciái. Az ipari jellegű szakmák szókincse idegen eredetű szavakban, összetételekben bővelkedik (tehát az etimológiai motiváltság gyakoribb). A népi mesterségek szókészletében sok a képzett szó, a köznyelvhez viszonyított jelentésbeli eltérés, nagy szerepet játszik az alak-

---

[16] L. W. v. Wartburg i.m. 118; P. Guiraud, *La sémantique.* 23 kk. A motiváltság különböző fokozatainak megállapítására érdekes kísérlet: W. A. Coates, *Meaning in Morphemes and Compound Lexical Units*: Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists. 1046—8. A tipológiai hasznosításra nézve l. St. Ullmann, *Semantic Universals*: Universals of Language. Cambridge Mass. 1963. 172—219. A magyar szakirodalomból l. Martinkó András: I. OK. VI, 152; Károly Sándor i.m.

tani és jelentéstani motiváltság. Mindezeket a kérdéseket a fentebb említett statisztikai vizsgálatnak kell tisztáznia.

8. A szakszókincs elemzésének jónéhány jelentéstani vonatkozása is van (vö. Márton i.m. 394—5). Ez feltétlenül szükségessé teszi, hogy vizsgálatainkban a **szójelentéstan** újabb megállapításait, eredményeit is hasznosítsuk.

A szónak a nyelvi rendszerben elfoglalt központi helye[17] határozza meg azokat a szempontokat, amelyeket a szakszavaknak mint nyelvi jeleknek az értékeire vonatkozó elemzésünkben érvényesítenünk kell. A nyelvi jelnek a közlési funkció betöltéséhez szükséges értékeit Balázs János a következőkben jelöli meg. Mindenekelőtt *alaki* értékének kell lennie, amit a hangterjedelem, a szótagszám és a szóelemek száma határoz meg. A *jelölési* értékek száma annak függvénye, hogy hány designatumra vonatkoztatható a jel aktualizált formájában. Hasonlóképpen figyelembe kell venni a *szófaji* értéket is. Ami pedig a szakszókincs szempontjából lényeges, föltétlenül tisztázni kell a *helyi* értéket, azt tehát, hogy a szót csak a szakmabeliek használják-e és ők is csak a foglalkozásra vonatkozó nyelvi közlésben vagy azon kívül eső jelentésben is. Lényegében azt kell körvonalazni, hogy mennyire periférikus eleme a vizsgált szó a köznyelv, illetőleg a nyelvjárás szókészletének. A szópárokként használt szakszók (pl. *férgez : beölt : nagyol* 'vagdalásos hímzésnél a kivágandó szálak végét levarrja', *tetves : ritkán varrott* stb.) bizonyítják, hogy nem hanyagolható el a szavak *stílus* értékének vizsgálata sem (vö. Balázs János, *Szintagmatizálódás és lexikalizálódás. Szótártani tanulmányok.* Bp., 1966. 84—8). Az utóbbi két szempontnak, azaz a használati érték megállapításának, valamint a stílusrétegekbe való besorolásnak a fontosságára korábban már Bárczi Géza is rámutatott (vö. I.OK. VI, 68).

Ezzel összefüggésben a több jelölési értékkel bíró szavak esetében fölvetődik a mikrostruktúra, az ugyanahhoz a szóhoz tartozó lexikális jelentések rendszerének kérdése is[18]. Különösen fontos a főjelentés megállapítása, mert a szaknyelvi jelentések hierarchiája eltér a köznyelvitől: ami a köznyelvben mellékjelentés, az a szaknyelvben főjelentés és fordítva. Például a *föld* szónak az 'alapszín' jelentése a köznyelvben mellékjelentés, a népi hímzés nyelvében központi helyzetű. Vagy a *tetves* szónak a 'szegényes, ritkán varrott' másodlagos, lekicsinylő jelentése a hímzés szókészletében szintén központinak tekinthető. A többértelmű szavak jelentéseinek rangsorolását illetően egyet kell értenünk D. Chițoran nal, aki ezt a jelentés felidézéséhez szükséges szövegösszefüggéstől teszi függővé. A főjelentés felidéséhez kevés szövegösszefüggésre van szükség, ennek van ugyanis a legnagyobb kapcsolódási lehetősége. A kapcsolódási lehetőségek csökkenéséből következtethetünk a jelentések rangsorára (l.

[17] Erre nézve l. E. Benveniste, *Les niveaux de l'analyse linguistique*: Proceedings of the Ninth... 266—15; J. Krámsky, *Postaveni slova v systému jazyka.* Slova a slovesnost XXVIII (1967), 369—73.

[18] L. E. Wüster hozzászólása: Proceedings of the Eighth... 673—4; A. Bidu, *Observații asupra structurii vocabularului.* LR. XVI (1967), 7.

tőle: *Colocație și sens. O contribuție la studiul elementelor lexicale*. SCL. XVI, 665).

9. Látható tehát, hogy a jelentések megállapítása,, valamint a fő- és mellékjelentések elkülönítése és rangsorolása szempontjából fontos szerepe van a szövegösszefüggésnek. Most eltekintünk a kontextus szerepének megítélésében kialakult, egymásnak ellentmondó nézetek bemutatásától[19]. A magunk részéről azt az álláspontot tartjuk elfogadhatónak, amely szerint minden szónak van a kontextustól független alapjelentése, de ennek realizálódása szövegösszefüggésben valósul meg[20]. Éppen ezért a szónak mint nyelvi jelnek a fentebb vázolt értékei csak a kontextus alapján tisztázhatók.

A magyar nyelvjárások kutatói többször felhívták a figyelmet arra, hogy elengedhetetlen fontosságú mind a nyelvi össszefüggésnek, mind a beszédhelyzetnek a rögzítése. „Minden szó — írja Bárczi Géza — voltaképpen elszigetelve csak jelentéslehetőségek hordozója, a jelentéslehetőségek közül egy-egy a megfelelő nyelvbeli összefüggésben válik csak valósággá. Nos ezt a valóságot csak a szöveg adja meg" (vö. I.OK. VI, 164). A Magyar Nyelvjárások Atlasza gyűjtési tapasztalataiból pedig Kálmán Béla említ egy olyan esetet, hogy ugyanannak a szónak a többszöri lejegyzése során a diftongus jellege állandó ingadozást mutatott nem is elsősorban a szövegösszefüggéstől, hanem a beszédhelyzettől függően (l. *A magyar nyelvatlasz munkamódszere*. 106).

Újabban T. Slama-Cazacu éppen e vonatkozásban is fontosnak tartja megújítani a lexikológia és a dialektológia módszereit. Szerinte az eddigi, a nyelv dinamikáját kevésbé rögzítő anyaggyűjtést azáltal lehetne korszerűbbé tenni, hogy mind kérdőíves, mind pedig hangfelvételes gyűjtés során a lehető legteljesebben rögzítse a kutató a beszédhelyzetet is. „A tényeket nem elszigetelten, a szövegösszefüggésből kiragadva kell rögzíteni, hanem a valóságos helyzettel együtt, amelyben majd tanulmányozzuk őket, *lejegyezve tehát az adott helyzet minden részletét* (a beszédhelyzetet és a szövegösszefüggést egyaránt)" (kiemelés a szerzőtől; — i.m. 123).

10. A következőkben arra a kérdésre szeretnék válaszolni, hogy a bemutatott módszerek hogyan hasznosíthatók a kalotaszegi népi hímzés szókincsének vizsgálatában.

a) A „szavak és dolgok" módszerének megfelelően nemcsak a nyelvi tények rögzítését tartom fontosnak, hanem a néprajzi leírást, valamint az ábrákkal, fényképekkel való szemléltetést is. Az anyaggyűjtés során azt a szempontot is érvényesítettem, amelyet T. Slama-Cazacu ajánl. Így a főbb kutatópontokon nemcsak elmondottam, hanem lehetőség szerint végig is néztem a munkafolyamatot, illetőleg a munka egyes szakaszait.

---

[19] L. T. Slama-Cazacu, *Langage et contexte*. 1961; St. Ullmann, *The Principles of Semantics*. 60—4; Antal László, *A jelentés kérdései*. NyK. LXVIII, 302—11; R. L. Miller, *The Word and its Meaning*. Linguistics XXVIII (1966). 90—1.

[20] L. W. Schmidt, *Lexikalische und aktuelle Bedeutung*. Berlin, 1966.

Ez az eljárás, ha következetesen alkalmazzuk, valóban biztosítja, hogy csak teljesen megbízható, eredményesen feldolgozható anyagot gyűjtsünk.

b) Az onomasziológiai módszert a hazai magyar nyelvészeti szakirodalomban megjelent tanulmányok alapján, valamint a román és a külföldi eredmények figyelembevételével alkalmazom. A kalotaszegi népi hímzés szókincsének vizsgálatában különösen a minták változatos elnevezéseinek tanulmányozásában hasznosítható a jelöléstani szempont. Tekintve, hogy jelenkori anyag vizsgálatáról van szó, elsősorban a névváltozatok egymáshoz való viszonyát, megjelenésük néprajzi és lélektani indítékait kell föltárni.

c) A szóföldrajzi vizsgálat is feladata lesz a dolgozatnak, mivel szándékomban áll minden olyan kalotaszegi faluban gyűjteni, ahol a népi hímzés valamilyen formában él. A már megjelent szóföldrajzi tanulmányok példáját követve a népi hímzés műszókincsében is minden bizonnyal találunk majd olyan szavakat, amelyeknek vizsgálata a nyelvjárás egészének ismerete szempontjából tanulságos lesz. Az összeállítandó térképlapoknak a szóföldrajzi tanulságokon túlmenően tárgyföldrajzi szempontból is hasznosíthatóknak kell lenniük. Azt is mondhatjuk, hogy a nyelvtérkép és a néprajzi térkép funkcióját egyaránt be kell tölteniük.

d) Az eddigi szakszókincs-tanulmányok is igyekeztek eleget tenni annak az igénynek, hogy a néprajzi leírás megfeleljen a fogalmi rendszerezés követelményeinek. Ez azt jelenti, hogy a leírásnak az általánostól az egyedi fogalmak felé kell haladnia, kerülnie kell az ismétléseket, utalnia kell az összefüggésekre. A szakszótárat továbbra is betűrendes formájában kell megtartanunk, mert a szókincs külön fogalmi rendszerezése fölösleges ismétlésekkel terhelné a dolgozatot. A mintanevek fogalomkörök szerinti vizsgálata viszont nagyon fontos, hiszen a néprajztudományt különösen érdekli, hogy a külső világ milyen tárgyait, jelenségeit tükrözik a minták.

e) A jelentésmező-elméletből az a követelmény adódik, hogy bizonyos, szűkebb fogalmi körhöz tartozó szavak, a mi esetünkben például a színnevek, jelentéstani szempontból csak egymással összefüggésben vizsgálhatók. A teljes anyaggyűjtés befejezése után derül majd ki, hogy pontosan melyek azok az elvont fogalmi csoportok, amelyeknek a tagjai szorosan összefüggő mezőt alkotnak.

f) A statisztikai és a jelentéstani vizsgálat egyes kérdéseit a gyakorlati munka szempontjából igyekeztem fölvetni, ezért nem látom szükségét annak, hogy újból összefoglaljam. Figyelembe véve a szövegösszefüggés fontosságáról mondottakat, meg kell említenem, hogy minden kutatóponton készítek szövegfelvételt is ,amely rendszerint a szakszókincs legfontosabb elemeit rögzíti valóságos nyelvi környezetükben. A legtipikusabb, a jelentés megállapítása szempontjából fontosaknak ítélt mondatok, szövegrészletek a szócikkekbe is bekerülnek majd. De arra is gondolni lehet, hogy mellékletként több összefüggő szövegmutatvány is helyet kapjon a dolgozatban.

Ezek azok a módszertani kérdések, amelyek különösen fontosak dolgozatom megírása szempontjából. Ez a tanulmány nem nyújthatott átfogó,

de még vázlatos képet sem a lexikológiáról, amelynek elméleti megalapozása és módszertani megújítása most van folyamatban. Szándékosan nem érintettem például G. Matoré szociológiai módszerét, amely a diakronikus szemléletű szókincsvizsgálatra, valamint egy-egy író szókészletének tanulmányozására alkalmazható elsődlegesen[21]. Azokra az eredményekre voltam figyelemmel, amelyek a szakszókincs-vizsgálat gyakorlati munkájában hasznosíthatók, és amelyeknek alkalmazására föltétlenül szükség van.

CÎTEVA PROBLEME METODOLOGICE ALE LEXICOLOGIEI ȘI STUDIEREA TERMINOLOGIEI POPULARE MAGHIARE

(Rezumat)

În lingvistica maghiară devine o sarcină tot mai urgentă analiza lexicologică aprofundată a terminologiei tehnice populare, deoarece foarte mulți dintre cercetători s-au mulțumit pînă în prezent cu înregistrarea materialului și prezentarea lui sub formă de glosar. Autorul acestui articol intenționează să prelucreze monografic terminologia populară maghiară a brodăritului din ținutul Călatei. Avînd în vedere acest scop, analizează principalele metode lexicologice din punctul de vedere al posibilității utilizării lor în cercetarea terminologiei populare. Pe baza studierii acestor metode ajunge la următoarele concluzii: Trebuie aplicată acea variantă mai nouă a metodei „Wörter und Sachen" care solicită studierea „cuvintelor și lucrurilor" în procesul muncii. Dintre metodele de tip onomasiologic (onomasiologia, sistemul noțiunilor, teoria cîmpului semantic și studierea lexicului din punctul de vedere al geografiei lingvistice) în primul rînd însăși onomasiologia și urmărirea răspîndirii geografice a anumitor elemente lexicale trebuie să stea în atenția cercetătorului. Sistemul noțiunilor și teoria cîmpului semantic pot fi utilizate doar în anumite sfere naționale restrînse, cum ar fi denumirea culorilor ș.a.m.d. Datele statistice referitoare la lexic trebuie să urmărească nu în primul rînd frecvența anumitor elemente lexicale, ci structura etimologică, morfologică și semantică a terminologiei studiate. Analiza semantică poate stabili pe baza contextului și microstructura elementelor polisemantice.

НЕКОТОРЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ЛЕКСИКОЛОГИИ И ИЗУЧЕНИЕ ВЕНГЕРСКОЙ НАРОДНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

(Резюме)

В венгерском языкознании углублённый лексикологический анализ народной технической терминологии становится неотложной задачей, так как до сих пор многочисленные исследователи довольствовались записью материала и его представлением в виде глоссария. Автор настоящей статьи намеревается переработать с монографической точки зрения венгерскую народную терминологию вышивания в краю Кэлаты. Имея в виду эту цель, он анализирует важнейшие лексикологические методы с точки зрения возможности их использования в исследовании народной терминологии. На основе изучения этих методов автор приходит к следующим выводам: надо использовать более новый

[21] L. tőle: *La méthode en lexicologie. Domaine français.* Paris, 1953.

вариант метода „Wörter und Sachen", который требует изучения „слов и вещей" в процессе труда. Из методов ономасиологического типа (ономасиология, система понятий, теория семантического поля и изучение лексики с точки зрения лингвистической географии) в первую очередь сама ономасиология и прослеживание географического распространения определённых лексических элементов должны стоять во внимании исследователя. Систему понятий и теорию семантического поля можно использовать лишь в определённых ограниченных понятийных сферах, как, напр., название красок и т.д. Статистические данные о лексике не должны преследовать в первую очередъ частотность определённых лексических элементов, а этимологическую, морфологическую и семантическую структуру изучаемой терминологии. Семантический анализ может установить на основе контекста и микроструктуру полисемантических элементов.

SOME METHODOLOGICAL PROBLEMS OF LEXICOLOGY AND STUDY OF THE HUNGARIAN POPULAR TERMINOLOGY

(Summary)

An elaborate lexicological analysis of the popular technical terminology is an urgent task in the Hungarian linguistics because of the fact that up to the present many researchers confined themselves to recording the material and presenting it in a glossary form. The author of this paper intends to discuss the Hungarian popular terminology concerning embroidering in Calata district monographically. Having this view in mind, he analyses the main lexicological methods considering the possibility of using them in researching the popular terminology. Based on these methods he reaches the following conclusions: The new variant of the „Wörter und Sachen" method should be applied, a method requiring the study of „words and things" in the process of work. From the methods of onomasiological type (onomasiology being the system of notions, the semantic field theory and the lexic study from the point of view of linguistic geography) firstly the onomasiology itself and the study of the geographical spreading of certain lexical elements must keep the researcher's attention. The system of notions and the semantic field theory can be used only in certain restricted notional spheres like the denomination of colours etc. The statistic data refering to lexic should concern not so much the frequency of certain lexical elements as the etymological, morphological and semantic structure of the studied terminology. Based on the context, the semantic analysis can also establish the microstructure of the polysemantic elements.

OBSERVAȚII ASUPRA NUMELOR DE PERSOANĂ DIN *CRAII DE CURTEA-VECHE*

de

AL. CRISTUREANU

Pitorescul și bogăția lexicului lui Matei I. Caragiale au fost adesea remarcate de către cercetătorii operei sale. Autorul *Crailor de Curtea-Veche* a realizat o inimitabilă și originală sinteză în vocabularul operei sale cu toate că acesta este alcătuit din atîtea elemente de proveniență semantică și etimologică eterogenă. Limbajul acestei opere îmbină: turcisme și grecisme parțial ieșite din uz sau aflate la periferia domeniului nostru lexical; elemente dialectale preluate cu precădere din graiurile sudice daco-române; cuvinte argotice, uneori triviale, alături de care se află în paginile cărții neologisme pretențioase, etalate în unele cazuri chiar ca prețiozități sau rarități în vocabularul românesc. Au fost remarcate de asemenea de către unii exegeți ai operei originalitatea stilului său, nuanțele sale bogate; sobrietatea îmbinată cu scînteietoare imagini plastice expresive; notații incisive alăturate în context pasajelor pline de lirism etc.

Față de mulțimea studiilor consacrate analizei strict literare, în domeniul studierii limbii și stilului său, cu toată relevarea unor probleme interesante, mai rămîn încă de elucidat în amănunt multe aspecte[1].

Pornind de la premisele enunțate, în lucrarea de față analizăm un aspect de detaliu al limbii și stilului *Crailor de Curtea-Veche* necercetat

---

[1] Aproape în fiecare dintre studiile și articolele de critică literară scrise de la apariția cărții au fost relevate, uneori doar tangențial, diferite aspecte adesea interesante ale stilului și limbii lui Matei I. Caragiale. Studierii exclusive a limbii și a stilului său îi sînt dedicate: capitolul din *Arta prozatorilor români* de Tudor Vianu, București, 1941, p. 358—365 (reeditată în 1967); Oscar Lemnaru, *Un desăvîrșit artist al stilului: Mateiu I. Caragiale*, în „Viața românească", nr. 10, octombrie, anul IX (1965), p. 244—248; Ecaterina Teodorescu, *Mateiu I. Caragiale, un artist al contrastelor*, în „Studii și cercetări științifice" (Iași), VIII, (1957), p. 143—151.

aparte pînă acum: *numele proprii*[2]. Cunoscînd migala cu care scriitorul şi-a şlefuit opera, efectuăm studierea numelor proprii sub raport etimologic şi semantic, descifrînd desigur concomitent, sincronic, felurite aspecte simbolice ale lor din contextul estetic al operei. În linii mari numele de persoane din roman se divizează în două mari grupuri: unul format din *numele personajelor*, iar altul cuprinzînd *nume de factură livrescă cu valoare evocativă.*

*

N u m e l e   p e r s o n a j e l o r reuşesc în majoritatea cazurilor să contureze caracterizarea acestora sintetic, rezumativ, relevînd încă o notă aparte în cadrul reuşitelor portretizări din opera lui M. Caragiale. De pildă, analizînd numele lui *Paşadia Măgureanu*, ca şi al lui *Pantazi*, nume încetăţenite în atroponimia noastră veche şi actuală (cunoscînd caracterizarea personajelor), constatăm că şi prin ele se reflectă sintetic tot ceea ce caracterizează mai pregnant aceste personaje.

Numele *Paşadia* are ca etimon cuvîntul de origine turcă: *paşă*[3]. Personajul provine într-adevăr din strămoşi fugiţi „de undeva de prin părţile turceşti"[4]. Dar precizarea aceasta oarecum documentară asupra provenienţei locale sau eventual etnice, sugerînd probabil şi obîrşia aristocratică, rămîne relativ în umbră faţă de valoarea simbolică, rezumativă, prin care numele *Paşadia* contribuie la caracterizarea şi portretizarea personajului. Dicţionarele[5], comentînd sensul cuvîntului *paşă*, dau şi expresia:

---

[2] Ca studii dedicate exclusiv valorii stilistice şi lexicale a numelor proprii din operele diferiţilor scriitori au apărut: G. I b r ă i l e a n u, *Numele proprii în opera comică a lui Caragiale*, în „Studii literare", 1930, p. 72—90; L i d i a Ş e r d e a n u *Numele de persoane în „Ţiganiada" lui I. Budai-Deleanu*, în „Limba română", V, (1956), nr. 1, p. 52—58; A l e x a n d r u C r i s t u r e a n u *Contribuţii la studierea onomasticii operei lui George Coşbuc*, în „Studii despre Coşbuc", Cluj, 1966, p. 277—293 şi V. I a n c u, *Nume proprii în poezia lui Coşbuc*, în „Studii şi materiale de onomastică", Bucureşti, 1969, p. 45—50. Referiri la numele proprii, uneori exclusiv incidentale, aflăm şi prin tratatele de istorie literară sau studii consacrate limbii şi stilului. La G. I. T o h ă n e a n u în „Studii de stilistică eminesciană", Bucureşti, 1965, la pag. 113—115, se află un capitol despre „Numele proprii".

[3] Vezi N. A. C o n s t a n t i n e s c u, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963, p. 343, unde dă ca probabilă etimologie a numelui *paşa + Dii*, ca în expresia „paşa de la Dii (Vidin)". Numele *Paşadia* apare prima dată în documente la un postelnic al Ţării Româneşti, în 1488, fiind atestat apoi prin Muntenia şi Oltenia.

[4] Citatele cu valoare ilustrativă, argumentativă sînt date după M a t e i u I. C a r a g i a l e, *Opere*, ediţie definitivă îngrijită de Perpessicius, Bucureşti, 1936, confruntată cu M a t e i u I. C a r a g i a l e, *Craii de Curtea-Veche*, Bucureşti, 1957 (ediţie tipărită la E.S.P.L.A.) şi M a t e i I. C a r a g i a l e, *Pajere, Remember, Craii de Curtea-Veche, Sub peceta tainei*, ediţie îngrijită şi prefaţată de Perpessicius, Bucureşti, 1965.

[5] Dintre dicţionare am utilizat cu precădere TDRG, CADE, DLRLC, DM, apelînd însă şi la alte surse lexicografice cînd se impuneau precizări sau nu aflam cuvîntul comentat în sursele menţionate mai sus. Pentru comentarea numelor am utilizat N. A. C o n s t a n t i n e s c u, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963, Şt. P a ş c a, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936 şi Al. G r a u r, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965.

A se purta ca pașa, sau *ca un pașă,* adică „aspru, crud". Altă semnificație, datorită expresiei: *A trăi ca un pașă,* definește pe „cel care trăiește îmbelșugat, boierește". Caracterizarea personajului respectiv își găsește adecvatata reflectare în numele său, Pașadia, acesta fiind, în timpul cînd abandonează preocupările sale savante pe tărîm istoric, un despot, care face paradă de lux, dar și „domnul cel trufaș", „omul atît de țîfnos" sau „un snob feroce" ori „jugănar cumplit dar cu mănuși". Totodată el se consideră personajul prim al micului grup de noctambuli, alcătuit din Pantazi, Pirgu și povestitor. Numele *Măgureanu* datorat moșiei *Măgura* primită ca „danie domnească" de strămoșul fugar, protejat și boierit prin intervenția domniței Ralu Caragea, are la bază substantivul comun *măgură,* căruia lingviștii îi atribuie o mare vechime în limbă[6].

Alăturat de *Pașadia* numele *Măgureanu* conturează tocmai procesul de împămîntenire a respectivei familii, prin juxtapunerea vechii denumiri de origine turcă cu alta provenită dintr-un vechi cuvînt românesc.

În schimb lui *Pantazi* i se atribuie acest nume abia după reîntoarcerea la București din fabuloasa călătorie în jurul globului. Etimologia numelui, preluat de români din greacă, nu interesează numai prin corespondența cu originea etnică atribuită strămoșilor personajului, ci în primul rînd prin faptul că în limba de bază etimonul onomastic grecesc φαντασωι (Phantasion)[7] provine din substantivul φαντασια (phantasia), intrat ca neologism în limba noastră inițial cu forma *fantazie,* iar în terminologia contemporană și prin intermediul francez cu varianta *fantezie.* Rezonanțele stilistice ale numelui, chiar dacă nu se dezvăluie pentru cititor în resorturile originale, considerăm că au fost desigur clare pentru eruditul autor, acesta documentîndu-se minuțios asupra semnificației lui. Caracterizările lui Pantazi de tipul: „Se înserase de mult cînd, fără grabă *visătorul*[8] se îndura însfîrșit să plece" sau „omul care privea cu ochi duioși cerul, copacii, copiii", ori intențiile atribuite personajului atunci cînd se leapădă de trecut: „de acum stăpîni aveau să-mi fie numai *fantezia* și *capriciul*", considerăm că adeveresc afirmația precedentă. Tot în sprijinul acestei ipoteze se pot adăuga și alte citate despre Pantazi care, datorită istorisirilor sale, îl transpune pe povestitorul-personaj „în lumea visărilor".

Pantazi, ca un fabulos nabab, are o locuință împodobită cu abanos, mătăsării, catifele, oglinzi fără ramă, flori. Tot comportamentul personajului ne confirmă toate semnificațiile cuvîntului *fantezie:* „imaginație, reverie; gust, capriciu; plăsmuire, himeră", Ingeniozitatea scriitorului constă însă și în faptul că aceste nume de mai sus, sînt obișnuite în repertoriul onomasticii românești vechi sau actuale, cu precădere prin sudul țării.

---

[6] În DM se indică la etimologia lui *măgură* „comp. alb. *magulle*".

[7] Vezi etimologia dată de St. Pașca, *op. cit.,* p. 37, cf. și N. A. Constantinescu, *op. cit.,* p. 342. După Al. Graur, *op. cit.,* p. 49, *Pantazis* „care trăiește mult".

[8] Sublinierile aparțin autorului acestui studiu.

Am insistat mai amănunţit asupra numelor acestor două personaje datorită şi locului lor central în operă[9].

Aceeaşi valoare expresionistă, pitorească, cu o nuanţă de straniu, o etalează numele fiicelor acelei „domniţe a alintărilor", căimăcăneasa *Păuna*. Acea trinitate de graţii poartă numele: *Balaşa, Zamfira* şi *Smaranda*, sugerînd imediat cuvintele: *balaş, zamfir* var. a lui *safir* şi *smarald*, bijuterii de culoare roşie, albastră şi verde. Botezîndu-le astfel, mama lor „o hărăzise pe fiecare pietrei scumpe ce-i alesese de naşă, legînd-o cu jurămînt ca toată viaţa alta să nu poarte şi să se îmbrace numai în culoarea acelei pietre" preţioase. Policromia expresionistă considerăm că îşi trage seva, în cazurile date, din estetica simboliştilor, admiratori asidui ai bijuteriilor, florilor şi culorilor. Dacă numele *Păuna* evocă infatuarea aristocratică, în schimb din alte pasaje ale textului reiese şi delicateţea ei[10]. Felul în care sînt numite fetele reînvie totodată atmosfera de rafinament intelectual şi lux nemărginit a boierimii vremurilor fanariote. Cam aceloraşi timpuri le aparţine *Sultana Arnoteanu* „falnica amazoană ce, în puţini ani, izbutise, şi nu era pe atunci tocmai lesne, să înspăimînte cu luxuria principatele încă neunite". Prenumele *Sultana* poate fi asociat, atît ca etimologie din turcă cît şi prin unele rezonanţe stilistice, cu cel al lui *Paşadia*. Numele de familie al *Arnotenilor*, provenit din cel al mănăstirii A r n o t a, relevă ca atare o ascendenţă nobiliară prefanariotă.

Prin firescul şi simplitatea comportării se caracterizează însă *Anicuţa*, mama lui Pantazi, care lepădînd ifosele boiereşti este prietenă cu „cocoşneţe[11] de mahala" şi „femei de rînd". Copilăria lui Pantazi a fost vegheată şi de *Pulcheriţa* şi „buna mamă *Siia*". În aceeaşi tipologie onomastică se înglobează şi denumirea delicatei *Ilinca Arnoteanu*, cu prenumele său frecvent odinioară în pătura boierească şi la domniţe, apreciat apoi în onomastica populară românească mai veche[12]. Numele *Ilincăi*, arhaizant şi popular, poate fi opus celor purtate de *Mima şi Tita*[13], denumite cu nişte hipocoristice orăşeneşti relativ banale. Denumirile *Anicuţa, Pulcheriţa* şi *Ilinca*, derivate cu un sufix diminutival, alintător, sînt preluate de scriitor din domeniul celor destul de frecvente şi persistente prin unele regiuni chiar azi. Aceste nume se încadrează firesc în context, oarecum anonim, ca şi personajele ce le poartă. Ele fac parte dintr-un sector onomastic ce s-ar circumscrie limbajului familiar, nepretenţios.

Trecînd la numele din aceeaşi tipologie ale unor personaje nearistocratice, care stîrnesc aprinse pasiuni unor tineri nobili, constatăm prezenţa aceluiaşi procedeu sugestiv. Excepţia psihologică, bizarul biografic

---

[9] Denumirea lui *Pîrgu* este comentată în alt pasaj.

[10] Păunul este simbolul infatuării, dar şi al eleganţei.

[11] *cocoşneaţă* = cucoană (cu sens depreciativ). Nu mai dăm explicarea altor cuvinte din citate.

[12] Numele *Ilinca* mai circulă şi azi, prin unele ţinuturi, în onomastica populară, dar frecvenţa lui e în descreştere.

[13] A se compara şi cu hipocoristicele actuale *Mimi* şi *Titi*, relativ frecvente şi prin urmare cam banalizate.

se relevă și prin nume aparte, de pildă cel al *Penei Corcodușa* „floarea de maidan", iubita unui prinț. Numele *Pena* are o origine balcanică, provenind din limbile slave sudice[14], fără a putea exclude completamente o probabilă asociere cu cuvîntul *peană* (variantă dialectală a lui *pană)* avînd și sensul „floare, buchet de flori", broderie în formă de floare" sau „penaj". Denumirea *Corcodușa*, avînd rezonanță de poreclă, indică clar cunoscutul fruct sălbatic din flora campestră, astfel că numele, printr-un transfer metaforic al sensului, ar putea simboliza onomastic singurătatea acelei femei. Ca și episodica apariție a personajului, asociația onomastică *Pena Corcodușa* este neîndoielnic stranie. Tînăra care i-a răvășit lui Pantazi sufletul înșelîndu-l, poloneză prin ascendență, se numește *Wanda*. După o ipoteză a noastră, parțial hazardată, considerăm că acest nume a fost atribuit și datorită posibilei analogii fonetice cu *vandalism*. Același rol de „femei fatale", seducătoare fără scrupule, îl aflăm în literatura epocii prin personajul *Wanda Serafim* din *Gaițele* lui Al. Kirițescu sau *Wanda Podolskaia* din *Babylon* de Radu Cosmin etc. În unele filme cu temă erotică, prezente pe ecranele noastre în epoca de gestație a cărții, era la modă termenul *vampă* cu același sens menționat anterior. Deși asociația prin sonoritate pare hazardată, nu putem exclude posibilitatea unei eventuale asociații, printr-un joc de cuvinte, a cuvîntului *vampă* cu numele *Wanda*.

*

Un grup aparte în cadrul numelor de personaje este cel al cetelor de papugii și parlagii, amici ai lui Pirgu. Numele lor înglobează o întreagă gamă de la sensul ironic, depreciativ, pînă la cuvîntul trivial, pitoresc din argoul fostelor periferii ale capitalei.

Numelui *Pirgu* nu i s-a putut stabili o etimologie pe deplin plauzibilă. Ar putea fi însă asociat cu substantivul *pir*, derivat cu sufixul — *gu* varianta lui — *cu*, ori, ținînd seama de senzualitatea vulgară a personajului, poate fi asociat semantic și cu cuvîntul *pîrci*. Totodată în pronunțare față de numele melodioase ale lui *Pașadia*, și *Pantazi*, bazate pe repetarea celei mai sonore vocale *(a)* și prezența palatalei închise *(i)*, numele lui *Pirgu*, care începe cu aceeași consoană, aduce o notă de duritate prin îngemănarea pronunțării vibrantei sonore *r* cu velara sonoră *g* și parțial prin finalul cu vocala velară închisă *u*. Credem că și forma *Gore*, diminutivată: *Gorică*, banalizată prin circulația ei intensă, indica în intenția autorului individul cu totul comun. Caracterizarea lui Pirgu este efectuată pe plan lexical și stilistic de multe ori prin covîrșirea lui cu cele mai injurioase epitete.

---

[14] Vezi N. A. Constantinescu, *op. cit*, p. 345, articolul *Peană*. Vezi pentru etimologia acestui nume și bulgărescul *Pena*. Ca prenume de origine sîrbă *Penița* este atestat în I. Popovici, *Rumänische Dialekte, I. Die Dialekte der Munteni und Pădureni*, Halle, 1905, p. 32, 63, iar după *„Chestionarul IV. Nume de loc și nume de persoană*, 1930, al „Muzeului limbii române" din Cluj este atestat la Stejar și Baia, jud. Arad. După datele aceluiași chestionar, în 1870, *Pena* apare la Talpa-Ogrăzile, jud. Teleorman.

Societatea de teapa lui Pirgu este caracterizată mai pregnant în cazul cîtorva personaje secundare prin numele lor, care suplinesc astfel, parțial, o portretizare mai nuanțată. Tripourile, cîrciumele și casele deochiate sînt frecventate de femei ca: *Frosa Bojogescu, Papura Jilava* și *Masinca Drîngeanu.*

Alcătuite șarjat, nu este greu să ghicim la originea numelor date cuvintele: *bojogar* „hoț de lucruri mărunte, borfaș, găinar", sau *papură jilavă,* precum și regionalismele: *drîng* „drîmbă" ori *a drîngăni* „a scoate sunete nearmonioase". Patronimicul *Tinculinei Gaiduri* își are originea în cuvîntul rar de origine neogreacă sau albaneză *gajdhur* „măgar"[15] sau poate în subst. românesc *gaidă* „cimpoi", însemnînd la plural și „picioare prea lungi". Această lume interlopă, atunci cînd apare în operă prin masivele episoade cu caracter de frescă a corupției, nici nu mai este individualizată prin nume. Masei indivizilor de acest soi autorul le dă exclusiv denumiri preluate din argou sau limbajul comun, incluzînd un vast repertoriu din care nu lipsește nici cuvîntul trivial. Aceștia sînt „toți stricații, toate lichelele Bucureștilor" sau „deochiații și deșuchiații timpului" ori „jegul, lepra și trînjii societății" etc.

Însoțitoarele acestora sînt: „geamale, baldîre, balcîze" sau „otrăvuri", „rable de pripas", „teleleici" etc. Această „nebunime slobodă" frecventează desigur localuri de felul lui: „*Covaci* (<covaci „fierar"); *Proțăpeasca* (< a proțăpi) sau *Pepi Șmarot* (< subst. germ. *Schmarotzer* „lingău parazit" sau vb. *schmarotzen* „a trăi ca parazit". Un pederast al acestei lumi deșuchiate este numit *Poponel.*

O situație oarecum aparte prin proveniența socială o are familia Arnotenilor, boieri decăzuți pînă în lumea lui Pirgu. Fiul *Sultanei* și al lui *Barbu Arnoteanu* apare fără nume, exclusiv cu numirea familiară: *Maiorică* sau *Maiorelul,* căruia soția și fiicele îi dau și triviala poreclă: *pîrciu.* Fetele acestuia, *Mima* și *Tita,* sînt coborîte prin nume din cadrele istorice boierești în forfota anonimatului capitalei. De la *Sultana* pînă la *Maiorică* și nepoatele *Mima* și *Tita* numele rezumă și sintetizează, simbolic, decăderea socială vertiginoasă a „adevăraților Arnoteni". Denumirea *Mimei,* datorită mobilității comportamentului ei, poate fi însă atașată ca rezonanță semantică și cuvintelor *mim* sau *mimetism,* reieșind din caracterizarea autorului că este „schimbăcioasă". Pentru Pirgu, printr-o trivializantă aliterație, *Mima* devine o „putoare, paparudă, paceaură", dar pe stradă ea apare ca o „pupuică spilcuită".

Tot o proveniență vulgară o denotă numele episodicelor personaje: *Scarlat Ibric, Iancu Mitan* și *Dospinescu,* provenite din *ibric, mită* și *a dospi.* Comune prin frecvența lor în comparație cu cele precedente sînt numele lui *Mișu,* soțul Rașelicăi; *Fane* a văduvei, zugravul" . . ., amantul Wandei; *Haralambescu; Elenca Sameșului; Stan piftierul* etc. Lipsa de rezonanță afectivă și banalitatea numelor concordă stilistic tocmai cu rolul

---

[15] L. Gáldi, *Les mots d'origine neo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes,* Budapest, 1939, p. 272. Vezi N. A. Constantinescu, *op. cit.,* p. 434, numele *Gaida* și *Gaidar* (cf. neogrecul γαϊδάρι).

incidental al respectivelor personaje. Proveniența etimologică a multora dintre numele comentate pînă aici, preluate adesea de români din turcă sau greacă, încheagă și pe planul antroponomiei acea imagine a Bucureștilor, „de la Porțile Orientului"[16].

*

Un alt grup de nume proprii, prezente în roman, sînt cele de factură livrescă. Ele nu sînt nume ci imagini-efigie cu caracter portrete sau tablouri, ecouri livrești menite să releve aprofundat unele personaje, să le proiecteze prin generalizare, într-o viziune istorică, să îmbine mediul îngust al vieții de noctambuli a „crailor" cu o lume de vis. Aceste visate tărîmuri sau trecute timpuri sînt reconstituite în imagini artistice și datorită unei viziuni erudite. Interesantele imagini livrești prezente și prin nume proprii, constituind deci un tip metaforic de simboluri onomastice ale simbolurilor, în arsenalul stilistic al lui M. Caragiale au rolul de a îmbina sobrietatea cu visarea, setea de absolut cu mărginitele posibilități diurne. Tipizarea în sens generalizator, clasicizant, se îmbină prin imaginile-efigie comentate cu tendința de a colora cît mai viu, somptuos și erudit frescele sociale și portretele vieții cotidiene. Procedeul acesta stilistic își află loc în paginile *Crailor* și datorită unei anumite înclinații a autorului spre o viziune clasicizantă a istoriei, poate ca la parnasieni, precum și datorită pasiunii lui pentru heraldică și memorialistică. Aluzia artistică livrească, prezentă adesea prin nume proprii, se plasticizează printr-o policromie neoromantică, preluată cu fervoare și de artiștii expresionismului.

Aria acestor imagini onomastice livrești, revelatoare pentru o și mai aprofundată percepere a artei lui M. Caragiale, este vastă și de o uimitoare varietate, fiecare exemplu a adăugat o nouă valoare stilistică. Biblia îi furnizează autorului o suită de imagini. De pildă viziunea peisagistică a uneia dintre acele prea frumoase seri, „de basm și de vis", atît de măiestrit descrisă de scriitor, este completată prin remarca: *E seara izgonirii Agarei, seara fugii în Egipt.* Aluzia livrescă vizează izgonirea egiptenei, o favorită a patriarhului Avraam, de către soția acestuia, fuga ei fiind favorizată, după mitologia biblică, de către un înger care îi află un izvor ascuns. Printr-o altă imagine din sursă ebraică, Rașelica Nachmalson, ucigașa printr-o crudă frenezie senzuală a lui Pașadia, devine o *Iudită* modernă sau pe un plan și mai generalizat: „*Eva,* străina, dușmana neîmpăcată și veșnică". Mitologia greco-latină este o sursă imagistică de tipul: „Pe rogojină ca sub pologul de horbotă, ploaia de ruble acoperea lacome *Danae*". Prin aluzie la Jupiter, care a intrat sub formă de ploaie de aur la iubita sa, *Danae,* femeile ce-și dau trupul cu un anumit tarif sînt denumite tot așa. Epoco Renașteri e prezentată pictural, Anicuța fiind portretizată ca: „Una dintre acele albe *Magdalene*". Repertoriul vast cuprinde în textul operei diverse nume din aceeași

[16] Vezi citatul francez plasat ca moto al cărții.

tipologie: *Bergami, Comus, Harpocrat, Lot, Mahomed, Semiramida, Thamus* etc., fiecare dezvăluind noi resurse imagistice.

Viziunea în frescă a secolului al XVIII-lea se plasticizează printr-o fastidioasă trecere în revistă a diferitelor personalități istorice, artistice, științifice, ca și a unor renumiți aventurieri. Enumerarea însă, dovedind pasiunea scriitorului pentru cele mai felurite domenii ale lexicului, se poate realiza uneori hieratic vizînd situația caracteristică.

Progresul științific al acelui veac se concretizează printr-o suită de imagini în care apar în prim plan invenția, urmată fiind pe plan secund de enumerarea savanților: „pe noi ne-a atras ce părea suprafiresc: oglinda lui Saint-Germain, carafa lui Cagliostro, hîrdăul lui Mezmer, bazaconiile lui Swedenborg“ etc... Descrierea unui mediu prin părțile componente este o caracteristică a stilului unora din scriitorii noștri, printre alții I. L. Caragiale și Creangă. Înșiruirea numelor de aventurieri ai secolului al XVIII-lea în majoritatea cazurilor, se efectuează fără vreo explicație: „Și noi am avut slăbiciunea de aventurieri: Neuhof, Boneval, Cantacuzen, Tarakhanova, ducesa de Kingston, cavalerul d'Eon“ etc..

Uneori elemente de tip livresc devin componente ale peisajului văzut în stampe istorice, realizînd în plus un colorit livresc dinamic al peisajului levantin: „Îi plăcuse să viseze în fața stîncii de pe care *Sapho* se aruncase în valuri, a țărmului unde se înălțase rugul lui *Pompei.* Ici fu răpusă frumoasa *Ines*“ ...[17].

Nu lipsește desigur din arsenalul imaginilor-efigii nici cele din sursă românească, de la basmele populare (frumosul prinț Serghie Leuchtenberg-Beauharnais era: *„Făt-frumosul* în ființa căruia se răsfrîngeau, întrunite, strălucirile a două cununi împărătești“), la onomastica proverbelor („Crezuseră că dase iar *Nan* de găvan“) și pînă în domeniul numelor proprii devenite comune (Pirgu este *„un chimiță* cu suflet de hingher“. El, la un moment dat, „izbucnește în blesteme de *chivuță*“).

Înainte de a trage concluziile din studiul efectuat se impune un comentariu în legătură cu denumirea *Craii de Curtea-Veche.* Trecînd peste o serie le amănunte menționăm că titlul are o profundă forță de plasticizare, caracterizare și sintetizare a operei. Cuvîntul „crai“ cuprinde două sensuri contradictorii, adică acela de „odraslă împărătească sau regală“, dar și acela de „berbant, desmățat, desfrînat“. Ambele sensuri coexistă în roman. Prin avîntul sufletesc atribuit de autor personajelor prin călătoria lor imaginară în feudalismul veacului al XVIII-lea și prin cea în ținuturile exotice, ei sînt transfigurați în slăvite odrasle de dinaști, tustrei cavaleri călugări din tagma sfîntului Ioan de Ierusalim, ziși de Malta ș.a.m.d. Dar prin apostrofa alcoolicei și îmbătrînitei Pena Corcodușa, după o noapte de chef sardanapalic, ei devin „Crai de Curtea-

---

[17] Peisajul Greciei insulare și continentale cuprinde imaginea anticei poete *Sapho* și a dictatorului *Pompei.* Printr-o deplasare spre vest apare litoralul Portugaliei simbolizat prin nefericita curtezană regală *Ines de Castro.*

Veche", sinonim cu „vagabonzi, haimanale"[18]. Al treilea „hagialîc" prin lumea viciilor, avînd drept călăuză pe versatul Pirgu, îi consacră doar ca niște „crai" ai nopților pierdute. Menționăm că de cîte ori apare cuvîntul *crai* în context el cuprinde sau una sau alta dintre cele două semnificații[19].

*

Stilul original plastic, expresiv și nuanțat al acelui „mare iubitor de cuvinte"[20] care a fost Matei I. Caragiale se relevă și prin intermediul numelor proprii. Sintetizînd rolul numelor de persoană în *Craii de Curtea-Veche* reiese printre altele capacitatea de a contura, cu ajutorul lor, prin concretețe, portrete complexe, semnificative[21], fără a se abate decît prea puțin de la sistemul onomasticii tradiționale sau uzuale. Numele dovedesc o minuțiozitate balzaciană a detaliului artistic, fiind însă evidentă și tenta expresionistă a stilului său. Cu tot subiectivismul autorului în aprecierea unor medii sociale, cu toată admirația lui pentru boierimea trecutului, fastuozitate și heraldică, fiecare dintre numele atribuite personajelor literare aparținătoare acelei clase sociale dovedește mult realism îmbinat cu o uimitoare nuanțare. Multe dintre denumirile diferitelor personaje amplifică viziunea levantină a istoriei noastre, fapt care intra în optica scriitorului. Nu lipsește din conturarea unor nume nici fastuosul plasticizant, neoromantic, dar prin altele, în special cele atribuite parveniților, apare concomitent și elementul argotic, trivial. Ca și la Arghezi, cuvîntul de ocară devine parte integrantă a exprimării artistice.

Numele de proveniență cultă, livrescă, subliniază prin evocare revelatoare detalii portretistice și de frescă socială. Erudiția istorică și tendința clasicizantă spre generalizări se îmbină, prin intermediul numelor livrești, cu grija pentru detalii și etalarea relativ voalată a bogatului flux

---

[18] După o serie de critici literari, conform comentariului din „Prefața" ediției 1957, p. 11, originea acestei numiri trebuie căutată într-o anecdotă din „Vatra" semnată probabil de I. L. Caragiale. Semnificații apropiate de cele din anecdota menționată se află în I o n e s c u G i o n, *Istoria Bucureștilor*, p. 125—128 sau CADE p. 1595.

[19] Pentru sensurile depreciative ale cuvîntului *crai* găsim în roman, citatele „crai și bețiv" referitor la tatăl lui Pașadia; „să nu umble după juni, după crai", vizîndu-l pe Poponel sau „ce crai era Maiorică".

[20] Vezi T u d o r V i a n u, *Mateiu Ion Caragiale*, în „Gîndirea", nr. 3 (martie), 1936, p. 116.

[21] Personajele *Pașadia* și *Pantazi* își au ca prototipuri literare și modelele romantice sau simboliste ale unor scriitori ca: Edgar Poë, Villiers de L'Isle Adam, Barbey d'Aurevilly, fără a neglija modelul anticipativ din nuvela „Remember" a lui M. Caragiale. Aceste personaje centrale sînt conturate de autor cu umbre și lumini, plasîndu-le într-un premeditat climat de mister", avînd o dublă existență, una afișată și alta ascunsă. Același procedeu se reflectă și în denumirea personajelor, cu precădere la *Pașadia*.

de idei şi a fiorului liric ce străbate opera ca un şuvoi subteran. Deoarece intenţiile artistice ale lui Matei Caragiale s-au realizat pe deplin şi prin nume, moştenirea sa este preţioasă şi prin acest detaliu lexical şi stilistic al artei sale.

О ЛИЧНЫХ ИМЕНАХ В „CRAII DE CURTEA-VECHE"

(Резюме)

Живописность и богатство лексики и стиля произведения Матея И. Караджале отмечались неоднократно, однако до сих пор нет ещё исследования, посвящённого исключительно именам его действующих лиц. Они делятся на две группы: одна группа включает *имена персонажей*, а другая — *книжные названия с образным значением.*

Автор проводит анализ имён путём сопоставления значений и их этимологического происхождения с их различными аспектами в эстетическом контексте произведения. Из синтеза роли личных имён в анализируемом произведении вытекает способность писателя создавать с их помощью сложные, значительные портреты, не отклоняясь от румынской ономастической системы. Личные имена у М. Караджале доказывают бальзаковскую кропотливость в выработке художественной детали и, одновременно, экспрессионистическую окраску его стиля. Многие имена расширяют балканское видение нашей истории (факт, подтверждённый и этимологией), а другие подсказывают богатство красок неоромантической литературы. Посредством имён, которыми он называет главным образом выскочек, автор привносит одновременно и арготический, тривиальный элемент, приобретающий и этим путём стилистическое значение.

Имена книжного происхождения подчёркивают посредством образного воссоздания изобличающие портретные подробности, а также детали общественного полотна. Эрудиция и классицизирующая тенденция к обобщению сочетается через посредство этих имён с заботой о подробностях и с относительным показом богатого потока идей и скрытого лиризма произведения.

OBSERVATIONS SUR LES NOMS DE PERSONNE DANS „CRAII DE CURTEA-VECHE"

(Résumé)

Le pittoresque et la richesse du lexique et du style du roman de Matei Caragiale ont été souvent relevés, mais il n'existe pas encore d'étude consacrée exclusivement à ses noms de personne. Ces noms se partagent en deux groupes, l'un des *noms des personnages*, l'autre comprenant les *dénominations de facture livresque à valeur évocatrice.*

L'auteur effectue l'analyse des noms en confrontant leur sens et leur étymologie avec leurs différents aspects dans le contexte esthétique de l'oeuvre. De la synthèse des valeur diverses de noms de personne dans l'ouvrage analysé ressort le pouvoir de l'écrivain de dessiner avec leur aide des portraits complexes et significatifs sans s'éloigner du système onomastique roumain. Les noms respectifs révèlent une minutie balzacienne de détail artistique ainsi qu'une tonalité expressive propre au

style de l'auteur. Nombre de ces noms élargissent la vision levantine de notre histoire (ce que confirment les étymologies), d'autres suggèrent le faste d'une polychromie néoromantique. Les noms attribués surtout aux parvenus apportent en même temps l'élément argotique, trivial, qui acquiert par cette voie une valeur artistique.

Les noms de provenance savante ou livresque soulignent par évocation des détails révélateurs dans les portraits et la fresque sociale. L'érudition et la tendance d'essence classique à la généralisation se combinent par l'intermédiaire de ces noms avec le souci du détail et l'étalement relatif du riche flux d'idées et du frisson lyrique sous-jacent à l'oeuvre.

ANTONIME ÎN LEXICUL CRONICII LUI GRIGORE URECHE[1]

de

D. BEJAN

Cînd se studiază cronica lui Grigore Ureche, nu poate fi trecut cu vederea un aspect esențial al lexicului acesteia: antonimia. Cercetările de pînă acum consacrate limbii și stilului cronicarului moldovean[2] nu și-au propus s-o analizeze.

Intenția noastră este să arătăm cîteva aspecte, care se desprind din cronică, referitoare la problema în discuție.

Fiind foarte numeroase, antonimele din cronica lui Grigore Ureche ne permit să le clasificăm în antonime propriu-zise și antonime în context (contextuale). Cuvintele antonime din ambele categorii sînt, sub raport morfologic, substantive, adjective, verbe și adverbe.

I. Antonime propriu-zise.

Substantive: *lumină* — *întuneric* *„Și atîta să călcasă legea creștinească cît de-l vrea cruța Dumnezeu mult, pre toți îi vrea duce din* **lumină** *în* **întuneric.**" (167); *direptate* — *nedireptate* *„Dumnezeu cel direptu, cela ce ceartă* **nedireptatea** *și înalță* **direptatea**, *cu cîtă certare pedepsește pre ceia ce calcă jurămîntul."* (114); *răsăritul* — *apusul* „**Răsăritul** *ieste începător,* **apusul** *va să să înalțe"*. (79); *tinerețe* — *bătrînețe* *„(Leșii) încunjură țările de învață* **tinerețile** *truda și la* **bătrînețe** *înțelepciunea"* (123); *folos* — *pagubă* *„Deci cumu-i voia domnului, le caută să*

---

[1] G r i g o r e U r e c h e, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția a II-a revăzută, București, 1958. Am cercetat numai textul considerat ca aparținînd lui Grigore Ureche.

[2] A l. R o s e t t i și B. C a z a c u, *Istoria limbii române literare*, **I**, București, 1961, p. 216—230; A l. R o s e t t i, *Observații asupra cronicii lui Grigore Ureche — Simion Dascălul*, în Studii lingvistice, București, 1955, p. 17—32; A l. A n d r i e s c u, *Contribuția marilor cronicari moldoveni și munteni la dezvoltarea limbii literare*, în Analele Universității „Al. I. Cuza" din Iași, serie nouă, tom. III., (1957), secțiunea III (științe sociale), fasc. 1—2, p. 97—141; P. P. P a n a i t e s c u, *Introducere la Grigore Ureche, ediția citată*, p. 30—35; L i v i u O n u, *Studiu introductiv la Grigore Ureche, Letopisețul Țării Moldovei*, Editura științifică, București, 1967, p. 45—54 (cap. *Valoarea cronicii sub raport lingvistic și literar*).

le placă tuturor, ori cu **folos,** *ori cu* **paguba** *țării, care obicei până astădzi trăiește.*" (67); *așezare-neașezare* „*Pre acesta semnu dintăiași dată ce să arăta domniia fără trai, să putea cunoaște că nu va fi* **așezarea** *bună între domniia Moldovei, ce cum fu pre scurtă viiața domnului dintăi, așa și domnii ce vor fi înainte, adesea să vor schimba și între domnia Moldovei multă* **neașezare** *va fi.*" (72).

Adjective: *vinovați* — *nevinovați* „*Că nu pierdea numai pre carii au fostu întru războiul acela, ce și semințiile lor, și* **vinovați** *și* **nevinovați**." (221); *bun* — *rău* „*După noroc* **bun,** *iată veni* **rău.**" (219); *mort* — *viu* „*Decii văzîndu-l ei leșinîndu și mai multu* **mort** *decît* **viu,** *după cuvîntul lui, l-au călugărit și i-au pus nume de călugărie Pahomie*" (193); *puțini* — *mulți, slabi* — *tari* „*Ci nevoie ieste a opri cei* **puțini** *pre cei* **mulți** *și cei* **tari** *pre cei* **slabi**". (201); *gata* — *negata* „*Ci cei puțini de cei mulți și cei* **negata** *de cei* **gata,** *n-au putut suferi, ce au dat dosul.*" (173); *păgîni* — *creștini* (adjective substantivate) „*Că acesta Olbrihtu nu spre* **păgîni,** *ci spre* **creștini** *vrea face războiul*". (114).

Verbe: *a iubi* — *a urî* „*Deprinzîndu den zi în zi așa, năpusti trebile țării, că pre cît îl* **iubiia** *întăi, pre atîta îl* **urîse** *apoi.*" (194); *a se întări* — *a slăbi* „*Cunoscîndu deciia că de va putea să lege prieteșug cu Gheorghie dispotul, domnul sîrbilor, că lucrurile lui* **să vor întări** *și a creștinilor* **vor slăbi.**" (117); *suie* — *pogoară* „*Pre cei de jos îi* **suie** *și pe cei suiți îi* **pogoară.**" (173); *a muri* — *a viețui* „*Dară cui nu ieste urît a* **muri,** *cine n-ar pofti să* **viețuiască?**" (191); *a cădea* — *a se ridica* „*Și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea, că știindu-se* **căzut** *jos, să* **rădica** *deasupra biruitorilor*". (120);

Adverbe: *întăi* — *apoi* „*Că pre cît îl iubiia* **întăi,** *pre atîta îl urîse* **apoi**" (194); *sus* — *jos* „*Că nu așa să-ngrijiia de oastea din* **sus,** *cum de cea din* **jos,** *auzindu că vine asupra lor.*" (149); *denainte* — *denapoi* „*Și* **denainte** *și* **denapoi** *sînt și paici până la 100*". (132); *pre ascuns* — *în vedere* „*Și după adaos ce făciia întăi* **pre ascuns,** *iar dacă s-au înmulțitu,* **în vedeare** *să apuca de prăda și jefuia*"; *afară* — *dinlăuntru* „*Așa, după ce s-au așezat la domnie Aron vodă, nu-i era grijă de alta, numai* **afară** *de a prădarea și* **dinlăuntru** *nu să sătura de curvie, de jocuri, de cimpoiași, cari îi ținea de măscării*". (220); *aievea* — *la taină* „*Dispot vodă... blînd să arăta și tuturor cuvios și* **aievea** *parvoslavnic, iară* **la taină** *eretic*". (175).

Unul din cele două antonime este format cu ajutorul prefixului *ne-*, atît în cazul substantivelor, cît și în al adjectivelor (*așezare — neașezare, direptate — nedireptate, vinovați — nevinovați, gata — negata*).

II. Antonime în context (contextuale).

Cuvintele devin antonime numai datorită sensului nou pe care-l primesc la un moment dat în context. În afara acestor contexte, cuvintele nu mai sînt antonime. Așa cum am arătat mai sus, și antonimele în context sînt substantive, adjective, verbe și adverbe.

Substantive: *mărire* — *pedeapsă* „*Știindu din cîtă* **mărire** *au căzut la atîta* **pedeapsă**" (156); *sufletul* — *lucrurile,* „*Ce după moartea lui, până*

astăzi îi zicu sveti Ştefan vodă, nu pentru **sufletu,** *ce ieste în mîna lui Dumnezeu... ci pentru* **lucrurile** *lui cele vitejeşti".* (121); *vrăjmaş — părinte „Iară dispre sine, să nu-l ştie ca pre un* **vrăjmaşu,** *ci ca pre un* **părinte** *să-l ţie".* (198); *rugăminte — sabie „Văzîndu Pătru vodă că cu* **rugăminte** *nu poate scoate moşiia sa, gîndi cu* **sabiia** *să o ia"* (150); *putere — gură „Şi la toate lucrurile sînt gata şi cu* **puterea** *şi cu* **gura** *gata sîntu să să apere."* (123).

Adjective: *bună — rea şi turbată, lină* şi *blîndă — cumplită* şi *amară* (avem aici repetiţii sinonimice în raport antonimic) *„După vreme* **bună** *şi senin, să vie vreme* **rea** şi **turbată,** *după domnie* **lină** *şi* **blîndă** *să vie* **cumplită** *şi* **amară**". (219).

Repetiţii sinonimice în raport antonimic sînt şi în cazul substantivelor: *„Zicîndu că n-au fostu într-ajutor* **crucii** *şi* **creştinătăţii,** *ce* **păgînilor** *şi* **duşmanilor.**" (104).

Verbe: *a muri — a birui „Văzîndu turcii pre moldoveni că vor* să **moară,** *decît* să *nu* **biruiască,** *cu multe meşterşuguri au nevoit să-i amăgească pe moldoveni".* (202); *ceartă — înalţă „Dumnezeu cela direptu, cela ce* **ceartă** *nedireptatea şi* **înalţă** *direptatea, cu cîtă certare pedepseşte pre ceia ce calcă jurămîntul".* (114).

Adverbe (locuţiuni adverbiale): *cu taină — în gura mare „Decii fiind leşii coprinşi de atîta nevoie, începură a grăi rău de craiul său, întăi* **cu taină,** *iară mai apoi* **în gura mare** *îl vinuia c-au venit fără cale".* (111).

În unele cazuri, cuvintele antonime sînt părţi de vorbire deosebite: substantiv şi verb — *a se despărţi* şi *împreunare „Că pre cătă jale era cînd* **să despărţisă** *la Ciceu... mai multă bucurie şi veselie era acum la* **împreunarea** lor." (163), *a pierde — izbîndă „Şi cu vrerea lui Dumnezeu* **pierdură** *leşii războiul şi fu* **izbînda** *la Ştefan vodă".* (116); adjectiv şi substantiv — *rău* şi *folos „De care lucru, pre cît l-au cunoscut de* **rău,** *să-l cunoască mai mult spre* **folosul** *lor".* (198); adverb şi adjectv — *de jos* şi *suiţi „Pre cei de* **jos** *îi suie şi pre cei* **suiţi** *îi pogoară".* (173); adverb şi substantiv — *denafară* şi *din casă „Alexandru vodă dacă s-au curăţit de toată grija* **denafară** ... *au vrut să să curăţască şi de vrăjmaşii săi cei* **din casă**". (190); pronume posesiv şi adjectiv — *a sale* şi *striine „Nu numai* **a sale** *să scrie ce şi cele* **striine** *să însemneze."* (64), *streini şi ai săi „Nu numai de la cei* **streini,** *ce şi de la* **ai săi** *avea pedeapse".* (157).

III. Există numeroase situaţii în cronica lui Grigore Ureche în care un cuvînt este antonim cu o serie sinonimică şi invers (seria sinonimică este alcătuită din repetiţii sinonimice). În acest fel, cronicarul întăreşte şi precizează acea latură a fenomenului care i se pare mai importantă: *jale — bucurie* şi *veselie „Că pre cîtă* **jale** *era cînd se despărţisă la Ciceu... mai multă* **bucurie** *şi* **veselie** *era acum la împreunarea lor."* (163), *stătătoare — de risipă* şi *trecătoare „Iară acestea de la Dumnezeu sîntu tocmite, ca nimica să nu fie* **stătătoare** *pre lume, ci toate* **de răsipă** *şi* **trecătoare**". (173), *împreunare — vrajbă* şi *zarvă* şi *dispărţire „Unde pre urmă bun nimica nu s-au ales, că în loc de* **împreunare** *mai mare* **vrajbă** *şi* **zarvă** *şi* **dispărţire** *s-au făcut"* (79), *începătura* şi *adaosul — scăderea „Apucatu-s-au şi dumnealui de au scris* **începătura** *şi* **adaosul,** *mai apoi şi* scăde-

rea *care să vede că au venit în zilele noastre*" (63), *arme* şi *sînge* — *înşălăciune* „*Turcii bucuroşi fură la una ca aceia, decît* **arme** *şi* **sînge**, *mai bine cu* **înşălăciune** *să-l dobîndească*". (204), *bine* şi *lăudat* — *rău* „*Că cei buni vedem că s-au săvîrşitu* **bine** *şi* **lăudat**, *iară cei răi* **rău** *s-au săvîrşitu*". (169).

IV. Am folosit în cercetarea noastră 94 de cuvinte antonime. Prezentăm mai jos situaţia pe origini[3]:

Originea	Nr. cuvintelor	Procentul
latineşti	51	54,25%
româneşti	27	28,72%
v. slave	8	8,51%
maghiare	2	2,12%
neogreceşti	2	2,12%
turceşti	1	1,06%
bulgare	1	1,06%
albaneze	1	1,06%
ucrainene	1	1,06%

Cele mai multe antonime sînt cuvinte de origine latină. Numărul formaţiilor pe teren românesc este mai mic, probabil pentru că lipsesc din cadrul acestora locuţiunile şi expresiile frazeologice. Antonimele de origine veche slavă sînt puţine în raport cu cele de origine latină şi româneşti. Numărul cuvintelor antonime de alte origini este neînsemnat.

Trecînd la valoarea morfologică a cuvintelor antonime, avem următoarea situaţie:

Partea de vorbire	Nr. cuvintelor	Procentul
substantive	43	45,74%
adjective	23	24,46%
verbe	14	14,89%
adverbe	12	12,76%
pronume	2	2,12%

Rezultă că cele mai multe antonime sînt substantive şi adjective.

АНТОНИМЫ В ЛЕКСИКЕ ЛЕТОПИСИ ГРИГОРЕ УРЕКЕ

(Резюме)

Антонимия является характерной чертой лексики летописи и стиля Григоре Уреке. В летописи антонимия представлена в двух аспектах: антонимия в контексте и собственно антонимия. Оба подразделения можно иллюстрировать многочисленными примерами.

В контекстуальной антонимии слова становятся антонимами лишь благодаря новому и особому значению, которое они имеют в контекстах, в которых употребляются. В других обстоятельствах, слова имеют своё обычное значение.

---

[3] Am considerat româneşti cuvintele formate pe teren românesc prin derivare şi compunere, indiferent de originea radicalului.

Кроме антонимии между двумя словами, в летописи Григоре Уреке встречаем антонимическое соотношение между словом и синонимическим рядом и обратно — положение, часто встречающееся в летописи. Словами-антонимами являются имена существительные, прилагательные, глаголы и наречия. Имена существительне и прилагательные наиболее многочисленны.

Происхождение антонимов в летописи Григоре Уреке разнообразно. Слова латинского происхождения, румынские образования и слова старославянского происхождения наиболее многочисленны. Слов-антонимов другого происхождения (венгерские, новогреческие, турецкие, болгарские, албанские, украинские) мало, они незначительны.

LES ANTONYMES DANS LE LEXIQUE DE GRIGORE URECHE

(Résumé)

L'antonymie apparaît comme une caractéristique du lexique ainsi que du style dans la chronique de Grigore Ureche. L'antonymie s'y présente sous deux aspects: antonymie dans le contexte et antonymie proprement dite. Chacune d'elles peut être illustrée de nombreux exemples.

Dans l'antonymie contextuelle, les mots ne deviennent antonymes que par le sens nouveau et particulier qu'ils prennent dans les contextes où ils sont employés. Dans d'autres conditions, les mots ont leur sens habituel.

Outre l'antonymie entre deux mots, on rencontre dans la chronique de Grigore Ureche la relation antonymique entre un mot et une série synonymique ainsi que la relation inverse, situation fréquente dans la chronique. Les mots antonymes sont des substantifs, des adjectifs, des verbes et des adverbes. Les substantifs et les adjectifs sont les plus nombreux.

L'origine des antonymes dans la chronique de Grigore Ureche est variée; les mots d'origine latine, les formations sur terrain roumain et les mots d'origine slave ancienne sont les plus nombreux. Les mots antonymes d'autre origine (magyars, néo-grecs, turcs, bulgares, albanais, ukrainiens) sont peu nombreux et peu importants.

CU PRIVIRE LA LOCUL EUHEMERISMULUI ÎN CONTEXTUL EVOLUȚIEI RAȚIONALISMULUI GREC

de
TIBERIU WEISS

Despre Euhemeros găsim numeroase referiri la diferiți scriitori vechi, în lucrările cărora se fac tatonări în legătură cu originea sa, referiri la viața și operele sale, la esența învățăturii propagate de el etc.

În ce privește patria sa, informațiile păreau a fi controversate. După Lactantius[1], Plutarch[2], Strabo[3], Diodoros[4], Aelianus[5], ar fi fost originar din Messana, în opoziție, de pildă, cu Athenaeus[6], care-l considera originar din Koos, sau Clemens Alexandrinul, din Agrigent[7].

De asemenea, pe baza mărturiilor rămase, rezultă că ar fi trăit cam prin a 120-a olimpiadă, sub Cassandros, rege al regatului macedonian[8]. Or, Cassandros domnind în perioada anilor 350—297 î.e.n., înseamnă că Euhemeros și-a desfășurat activitatea aproximativ la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul sec. al III-lea, după unii între 340 și 260.

Lui Euhemeros, probabil, regele Cassandros i-a încredințat diferite misiuni, în regiuni îndepărtate, ceea ce i-a prilejuit să-și noteze impresiile sale de călătorie care, pe lîngă unele elemente de real, cuprind în mare parte ficțiuni, dînd povestirii sale alura unui adevărat roman de călătorie utopistic, purtînd denumirea de „Hrisovul sfînt“ ἱερα ἀναγραφή.

În timpul călătoriilor sale, așa cum ne relatează Diodor[9], Euhemeros sosește în Arabia Felix, apoi, pornind-o spre sud, dă de numeroase insule, dintre care trei erau mai remarcabile: prima, numită cea „sfîntă“, bogată în tămîie și mirodenii (smirnă), locuită de panchaii, care le vindeau în

---

[1] E n n i u s apud L a c t., *Div. instit.*, I, 11, 33: *Antiguus Auctor Euhemerus qui fuit ex civitate messene.*

[2] *Is et Os.*, 9, 23.

[3] S t r a b o, II, 104.

[4] 6, 1, 1.

[5] *Hist.*, 2, 31.

[6] 14.

[7] F. J a c o b y, in *Pauly-Wissova*, 6, 1909, 952—972.

[8] D i o d. apud E u s e b. *Praep. evang.*. 2, 59: Εὐήμερος μὲν οὖν φίλος γεγονὼς Κασάνδρου βασιλέως.

[9] D i o d o r, 2, 43; 1, 46—49.

Fenicia și Egipt; a doua era locul de înmormîntare a celor decedați pe insula sfîntă; a treia, la o depărtare de 30 de stadii spre răsărit, era de o mărime considerabilă, așa de aproape de India, încît de pe promontoriul răsăritean al insulei se vedea uscatul indian. Această insulă, numită Panchaia, ar fi fost locuită de indigeni, panchai, dar și de venetici, ca oceaniți, indieni, sciți, cretani[10].

Euhemeros descrie frumusețile acestei insule, fertilitatea exuberantă a cîmpiei ce înconjoară capitala Panara, belșugul vegetației, apele curgătoare, varietatea faunei, bogăția în metale.

Într-o asemenea țară locuia un neam de oameni fericiți, grupat în trei clase, beneficiind de darurile bogate ale naturii după o împărțire dreaptă a bunurilor, comune tuturor. Cele trei clase erau: a preoților, care cuprindea însă și pe meșteșugari, a plugarilor, și a soldaților și păstorilor. Conducerea era încredințată preoților, imigrați din Creta, care judecau procesele și rezolvau afacerile publice. Plugarii cultivau pămîntul în comun și recoltau în comun roadele. Nu era permis nimănui să aibă bunuri proprii, cu excepția unei case și grădini. Preoții primeau produsele solului, încasau veniturile statului și le distribuiau, reținînd pentru ei o cotă dublă. Pămîntul se afla în proprietatea statului, cultivat în loturi individuale, dar întreaga producție și repartiție erau supuse controlului obștesc[11]. În ce privește sistemul de retribuire, cei care cultivau un lot mai mare de pămînt primeau o recompensă mai mare.

Cu tot caracterul fantezist al acestei descrieri utopice a lui Euhemeros, ea poartă pecetea unei realități, realitatea modului de producție sclavagist cu contradicțiile sale, reflectînd condițiile de viață și aspirațiile sociale ale claselor și indivizilor în diferite epoci. Proiectele de a da o nouă organizare proprietății, în vederea înlăturării luptelor sociale, conflictelor de clasă, au constituit pentru mulți gînditori antici preocupări, începînd încă din secolul al VI-lea, devenind tot mai intense în secolele VI și V și atingînd un punct culminant în perioada crizei statului-cetate sclavagist. Într-o documentată lucrare, E. Salin[12] arată cît de larg a fost răspîndită în antichitatea greacă atracția către state ideale, care a preocupat pe Hekataios *(Aigyptiaca)*, pe Theopompos, pe Xenofon *(Ciropedia)*, pe Zenon *(Politica)*, pe Iambulos în Insula soa-

---

[10] E. Rohde, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, Leipzig, 1876, pp. 221; interesante sînt referirile la Panchaia, la Ovid., *Met.*, 10, 309; Tibullus, 3, 2, 23; Verg., *Georg.*, 2, 139; Plinius, *Nat. hist.*, 10, 2; Lucretius, 2, 417; Arnobius, 8, 233. Acești scriitori, referindu-se la Panchaia, o denumesc fie Arabia fericită, fie o regiune a Egiptului etc.. Totuși nu puțini sînt dintre aceia care socotesc că drumurile făcute de Euhemeros sînt fictive, iar Panchaia, din domeniul fanteziei. Așa, Plut, *de Isid. et Os.*, 23, Calimachus, 1, 7; Strabo, 7, 3.

[11] Diodor, 5, 52; Némethy G., *Addenda reliquiis Euhemeri*, în „Egyetemes philologiai Közlöny", XVII, 1893, pp. 1—14; K. Kuprecht, Ἱερὰ ἀναγραφή in *Philologus* LXXX, (1925), p. 350—352.

[12] E. Salin, *Platon und die griechische Utopie*, München—Leipzig, 1921, R. Pöhlmann, *Geschichte der soz. Frage u. des Sozialismus*, 1912, I, p. 372—387.

relui etc.[13]. De altfel, expedițiile lui Alexandru Macedon, deschiderea porților unei lumi noi, cîteva informații despre insulele mării indiene, despre organizarea socială a indienilor sau a anumitor triburi din Arabia de sud, au furnizat unele elemente ficțiunii lui Euhemeros.

Dar Euhemeros suscită un interes deosebit, nu atît pentru utopia sa socială, cît mai ales pentru teoria sa raționalistă asupra zeilor. De fapt, această teorie raționalistă constituie esența euhemerismului.

Esența acestei teorii raționaliste este redată succint de Sextus Empiricus[14]. Acesta susține că, la început, conducerea societății, asupra căreia nu se exercita încă puterea coercitivă a legilor, a fost încredințată unor bărbați care excelau prin forța corpului și prin inteligența lor și care obligau pe oameni să ducă o viață conform preceptelor lor, voinței lor. Asemenea oameni au fost declarați ca zei de mulțimea ignorantă, în parte, cînd se aflau încă în viață, în parte, după moarte.

Concepția, după care zeii nu sînt altceva decît niște muritori de rînd, însă divinizați după moarte, se bazează pe o pretinsă inscripție (de aici și numele lucrării), pe care Euhemeros ar fi găsit-o într-un templu din Panara. Din această inscripție ar rezulta că cele mai vechi zeități ale mitologiei grecești, Uranos, Kronos și Zeus, ar fi fost pe timpuri niște regi din Panchaia. Deci, Euhemeros încearcă să reducă la aspectul lor pur uman, istoric, vechile legende privitoare la natura și opera zeilor, considerîndu-i pe zei niște oameni pe care, pe de o parte frica, pe de altă parte admirația cetățenilor, i-au plasat pe altare, personajele mitologice fiind pur și simplu niște ființe umane, divinizate de popor.

Astfel, la Lactantius[15], unul dintre primii scriitori creștini și păstrători ai vestigiilor euhemeriene, găsim relatate călătoriile lui Iupiter care, înconjurînd pămîntul, a poruncit să i se ridice temple în diferite locuri prin care s-a perindat, pentru a eterniza relațiile de ospitalitate și de prietenie care se înjghebaseră între el și diferiți conducători de neamuri. Astfel, după relatarea lui Euhemeros, s-au ridicat temple lui Iupiter Atabyrius, Iupiter Labrandeus, aceste denumiri fiind legate de numele unor conducători care, fie că au fost gazdele lui Iupiter, fie că l-au ajutat în războaiele sale etc. Astfel, de pildă, Atabyrius și Labran-

---

[13] Cf. Mircea Oprișan, *Gîndirea economică din Grecia antică,* Ed. Acad. R.P.R., 1964, p. 178; Tiberiu Weiss, *Considerații asupra evoluției concepțiilor utopice în antichitatea greacă,* Stud. Univ. Babeș-Bolyai (1959), ser. IV, fasc. 2 Philologia, p. 158.

[14] Sext. Emp., *Adv. math.*, 9, 17, 50, τοὺς νομιξομένους Θεοὺ τινας γεγονέναι. Cic., *De nat. derorum*, 1, 42; *Quid? Qui ant fortes aut claros aut, potentes viros tradunt post mortem ad deos pervenisse, eosque esse ipsos, quos nos colere, precari venerarique soleamus...*", Cf., Minucius Oct., 21, 1; Lactant, *De ira*, 11, 7, 8; Aug., *civ. dei*, 6. 7, Plut, *Is. et Os.*, 23; Paulys, Real Encyclopädie, Stuttgart, 1907, p. 963.

[15] Lactant, *Divin instit.*, 1, 22. *Nam cum terras circumiret, ut in quamque regionem venerat, reges principesve populorum hospitio sibi et amicitia copulabat et cum a quoque digrederetur, iubebat sibi fanum creari hospitis sui nomine, quasi ut posset amicitiae ac foederis memoria conservari.*

deus ar fi fost gazdele și tovarășii săi de luptă[16]. În Syria a poruncit să i se ridice un templu sub numele regelui Cassius, „Jovi Cassio", gazda sa, ca în felul acesta să se eternizeze prietenia cu acest rege. În Panchaia, pe muntele Caelus, care se numește Caeli Sella — după Euhemeros —, Iupiter ar fi ridicat un altar și, el însuși, pentru prima dată, ar fi adus sacrificii pe acest altar[17]. În Panchaia împărțea oamenilor dreptate și, ori de cîte ori cineva inventa ceva, venea să i-l arate lui Iupiter. După ce a înconjurat de cinci ori pămîntul, ar fi murit în Creta, unde i se poate vedea mormîntul.

O informare mai amplă ne lasă Euhemeros privitoare la Venus, care ar fi instituit prostituția în Cypru și ar fi sfătuit și alte femei s-o practice, pentru a-și realiza „cîștiguri" în felul acesta și pentru ca nu cumva să rămînă „singură stigmatizată" pentru o asemenea faptă[18]. După ce a murit, așa cum rezultă tot din relatarea lui Euhemeros, regele Cinyra, a cărui prietenă a fost, a consacrat-o în rîndul divinităților și în cinstea ei a instituit unele „mysteria" și a poruncit să i se ofere zeiței bani, ca unei prostituate *(deaeque a sacerdotibus stipem dari iussit ut scorto)*. Aceasta se poate raporta la o poreclă nu prea onorabilă a zeiței, (femeie de moravuri ușoare).

Fără a intra în detalii, trebuie să arătăm că Euhemeros nu se ocupă în exclusivitate cu zeități grecești; el se referă și la superstițiile altor neamuri, la care face aluzie și Minucius Felix[19].

Lucrarea lui Euhemeros n-a fost o simplă culegere de mituri, ci o evocare coerentă care îmbrățișa zeii mai tuturor neamurilor cunoscute de greci pe vremea aceea. Autorul, pornind de la miturile cele mai cunoscute ale grecilor, de la legendele care circulau în diferitele provincii, caută să le valorifice pentru argumentarea teoriei sale. Din ceremoniile misterelor și practicile religioase selecționează asemenea pasaje care îi aduceau pretinse dovezi teoriei sale, acționînd în așa fel încît, amestecînd lucrurile adevărate cu cele fictive, cu plăsmuiri false, să poată totuși da un suport corespunzător „euhemerismului"[20].

---

[16] Lactantius, care în acest pasaj atribuie ritualul venerării zeilor lui Jupiter, ajunge în contradicție cu un fragment din Diodor (Excerpt. e Diod. Sic., lib. 6 apud Euseb., *Prepar. Evang.*, 2, 2, 8, după care Euhemeros ar fi susținut că nu Jupiter, ci Uranus ar fi instituit cel dintîi cult în cinstea Zeilor).

[17] Lactant, *ibid. Atabyrius enim et Labrandeus hospites eius atque adiutores in bello fuerunt.* Atabyris, Αταβνρις Ατ. ορος este un munte în partea sud-vestică a insulei Rodos, cu templul lui *Zeus Atabyrius*, acum Atairo. Pind., *Ol.*, 7, 160, Diod. Sic., 5, 51, atestă existența unui asemenea templu în Sicilia. Ζεὺς Στράτιος sau Λαβρανδεύς (după λάβρος) atestat de Herodot., 5, 119, Strabo, 14, 659, Plutarch, *Quaest. Graec.*, 145.

[18] Lactant *Div instit.*, 1, 17, Quae prima... artem mereticiam instituit *auctorque mulieribus in Cypro fuit, uti vulgato corpore quaestum facerent..., ne sola praeter alias mulieres impudica... videretur.*

[19] Minucius Felix, *Octav.*, 21. *Ob merita virtutis ac muneris deos habitos Euhemerus exsequitur et eorum natales, patrias, sepulcra, dinumerat et per provincias monstrat, Dictaei Jovis, Apollinis Delphici et Isidis et Cereris Eleusiniae.*

[20] Cf. Némethy Géza, *op. cit.*, p. 89.

Dar problema cea mai importantă este a se ști locul pe care-l ocupă euhemerismul în contextul evoluției raționaliste din Grecia, pentru că, numai așa, se poate înțelege esența și semnificația sa istorică.

Euhemeros credea că zeii constituiau de fapt întruchiparea unor personalități istorice, ceea ce l-a determinat să caute în mituri vestigiile unor momente istorice, care, datorită fanteziei poporului, au primit la un moment dat un colorit deosebit, îndepărtîndu-se în decursul timpurilor de sîmburele lor rațional. Euhemerismul a însemnat, de fapt, o raționalizare a mitologiei, care se manifesta sub două orientări: unii explicau orice mit pe baza felului în care reacționa omul primitiv față de corpurile cerești și diferitele fenomene ale naturii, alții, ca Euhemeros, căutau să extragă de sub învelișul mitologic sîmburele rațional al unor fapte istorice. Pe baza unei explicații, de pildă, lupta dintre două zeități simboliza în mitologie lupta dintre zi și noapte, dintre lumină și întuneric, după alții însă, această luptă trebuia raportată la conflictul dintre două comunități religioase, dintre două neamuri ce venerau zeități deosebite[21].

Euhemerismul trebuie privit, pe de o parte, ca o verigă din lanțul eforturilor pentru raționalizarea mitologiei, pe de altă parte, apariția lui în secolul al VI-lea apare ca un proces legic, oarecum, care se încadrează în lupta dintre materialism și idealism (începută încă în secolul al VI-lea î.e.n.) ca revolta contra mitosului homeric și care devine deosebit de acută în secolul al V-lea și începutul secolului al IV-lea, cînd îmbracă forma bine conturată a luptei dintre linia lui Democrit și a lui Platon[22].

De ce era necesară raționalizarea miturilor și de cînd a apărut acest proces? Cred că poate nimeni nu ne prezintă mai elocvent toată ambianța mitologică care a necesitat raționalizarea ei, decît Sextus Empiricus[23], atunci cînd arată: „... cu privire la pietate și «cultul zeilor» s-a dezlănțuit o violentă controversă... Cei mulți spun că există zeii, alții spun că nu există... Iar dintre cei ce afirmă că există zeii, unii cred în zeii strămoșești, alții însă cred în zeii închipuiți în diversele școli filozofice dogmatice...". Tot Sextus Empiricus atrage atenția asupra opoziției dintre diversele credințe mitice, care se bat uneori cap în cap, asupra opoziției dintre datini și mituri, dintre deprinderea de a-i venera pe zei pentru niște pretinse calități, pe care, de fapt, nu le au, și felul cum ni-i înfățișează preoții, ca copleșiți de vicii, răi și pizmuindu-se între ei, asupra opoziției dintre legea și credința în mituri, cînd zeii sînt prezentați ca săvîrșind adultere, în timp ce oamenilor legea le interzice aceasta... etc. etc.

Iată fundalul pe care se naște necesitatea raționalizării miturilor, începînd încă din secolul al VI-lea, euhemerismul fiind doar o continuare

---

21 Trencsényi-Waldapfel, Imre, *Mitológia*, Budapest, 1963, pp. 10; Falus Róbert, *Az ókori görög irodalom története*, 1964, p. 608—610; M. Eliade, *Traité d'Histoire des religions*, Paris, 1964; C. Gulian, *Mit și cultură*, Ed. Pol., Buc., 1968.

22 *Istoria Filozofiei*, I, Ed. Științ., Buc., 1958, p. 97—98.

23 Sext, Emp., 3, 218—220, 1, 153.

a acestui proces, terenul fiindu-i pregătit de „iluminiştii" timpului, care, timid sau curajos, deschid perspectiva raţionalizării religiei.

Hecateu este primul grec care susţine că mitologia greacă este caraghioasă. La Hecateu apar deja slabe începuturi de critică a mitologiei. El se îndoia, de pildă, de autenticitatea legendei că Heracles i-ar fi adus regelui Eurist pe înfricoşătorul Cerber; după părerea lui Hecateu, Cerber n-ar fi fost nimic altceva decît un şarpe veninos, de muşcătura căruia oamenii mureau imediat şi de aceea fusese numit cîinele infernului.

Tot Hecateu susţine că Geryon, cunoscutul personaj mitologic, era un rege al Epirului, foarte bogat în vite. Aşadar, Hecateu „raţionalizează" monştrii mitologici şi ororile infernului. El îi sfătuieşte pe compatrioţii săi să-şi însuşească tezaurul oracolului lui Apollo, ceea ce, fără îndoială, putea fi calificat ca o gravă impietate faţă de zei[24].

Dintre filozofii greci, Xenophan atacă miturile homerice şi hesiodice cu deosebită vehemenţă (dat fiind faptul că, în general, fundamentarea mitologiei e atribuită lui Homer şi Hesiod). Xenophan ia o poziţie net ostilă faţă de mitologie. După părerea lui, Homer şi Hesiod ar fi inventat miturile şi le-ar fi atribuit zeilor cele mai felurite vicii, care se puteau găsi numai la oameni[25]. El nu era şocat numai din cauza acelor trăsături ale zeilor care din punct de vedere etic erau reprobabile. El exprimă ideea că reprezentările despre zeii veneraţi de credincioşi au fost create de oameni, după chipul şi asemănarea lor. El spune că negrii îşi imaginează pe zeii lor cu nasul cîrn şi negri la culoare, iar tracii, cu ochii albaştri şi părul roşcat. Dacă boii şi leii ar avea mîini, susţine Xenophan, pentru a executa opere de artă, cum fac oamenii, i-ar picta şi ei pe zei, dîndu-le corpul şi figura pe care le au zeii înşişi[26].

Nu poate fi trecut cu vederea nici Heraclit, din seria „iluminiştilor", care a avut temeritatea să atace cultul imaginilor; un asemenea cult, spunea el, creează impresia că în loc să te adresezi proprietarului unei case, te adresesezi casei, atitudine ce putea fi calificată drept blasfemie[27].

Critica heraclitiană a ritualului iraţional găseşte ecou şi la Euripide şi dă un nou impuls iluminismului grec.

La şubrezirea credinţelor mitologice contribuie şi Diagoras, celebru prin atitudinea lui sfidătoare faţă de zei, contestînd cu desăvîrşire existenţa zeilor şi necesitatea cultului[28].

Rolul sofiştilor, în frunte cu Protagora, este incontestabil în ceea ce priveşte lupta contra plăsmuirilor mitologice. Este semnificativă remarca

---

[23] S e x t. E m p., 3, 218—220, 1, 153.

[24] H e c a t, cfr. 1, *Jacoby;* V. I.. S e r g h e e v, *Ist. Greciei antice,* Ed. de stat, Buc., 1951, p. 13.

[25] S e x t. E m p., *Adv. math.*, 9, 193; Homer şi Hesiod i-au încărcat pe zei cu tot ce este ruşinos cînd e vorba de oameni şi cu ce merită să fie blamaţi: furturi, adultere şi înşelări reciproce.

[26] D i o g. L a e r t., 1, 15, 16, 23, 11; 2, 46; 9, 1, 5, 18—20.

[27] W i l l a m o w i t z, *Glaube,* 2, 209.

[28] C i c., *Nat. deor.*, 1, 1, 223, 63, 42, 117, 3, 37, 89.

pe care o face în una din scrierile sale: „Despre zei nu pot să ştiu nici dacă există, nici dacă nu există; căci multe sînt cele ce împiedică această cunoaştere: obscuritatea problemei (ἀδηλότης), precum şi viaţa oamenilor care este atît de scurtă“[29]. Această carte a fost arsă în mod public în Atena şi ea este, după cum arată Diog. Laert., prima carte care a fost arsă la ordinul unei puteri de stat.

Pentru toţi aceşti gînditori, pe care i-am trecut în revistă, pentru a dovedi că euhemerismul nu s-a născut pe un teren gol, ci în contextul teoriilor raţionaliste apărute încă în secolul al VI-lea, a devenit din ce în ce mai evident că aceste concepţii nu se puteau impune decît cu condiţia discreditării mitologiei, în mod firesc factori activi de distrugere a credinţelor mitologice.

Dacă apariţia euhomerismului trebuie privită în acest context global al evoluţiei raţionalismului, al iluminismului antic, ea trebuie evaluată şi în contextul epocii în care a apărut. De la unele intuiri ale lui Hecateu, continuînd cu teoriile sofiştilor, scriitorii elenişti au reluat critica miturilor. Aşa-zisele cronici mitologice, literatura fals-istorică (paradoxographia), prin documente ticluite de autorii lor, au prezentat într-o formă nouă miturile denaturate ale poeţilor, vorbind cu predilecţie despre aventurile zeilor. Relatarea acestora, ca, de plidă, călătoria lui Iupiter, expusă de Euhemeros, era, de fapt, tot o formă de manifestare a tendinţei de raţionalizare a religiei. Chiar şi oamenii cultivaţi savurau literatura pseudoştiinţifică şi distractivă. Oamenii serioşi luau în derîdere enormităţile religiei tradiţionale şi tocmai aceasta favorizează apariţia unui „fideism modernizat“ ca euhemerismul.

Dar apariţia euhemerismului este favorizată şi de avîntul intelectual, care începe cu fundarea Lyceon-ului din 335 î.e.n. Lărgirea orizontului spaţial, rezultat de pe urma cuceririlor lui Alexandru Macedon, a avut drept urmare o lărgire a orizontului intelectual al omului. Societatea din secolul al IV-lea şi al III-lea devine o societate cu totul „deschisă“, în care comportamentul oamenilor e determinat de o alegere raţională între alternativele posibile şi în care adaptarea e conştientă şi voită. Instituţiile acestei societăţi sînt expuse unei critici raţionaliste; libertatea de mişcare în spaţiu atrage după sine o libertate a spiritului, permiţîndu-i să se întoarcă în timp şi să-şi aleagă, după bunul plac, din experienţa trecută a oamenilor, elementele pe care ar putea mai bine să le asimileze sau să le exploateze. Individul, după cum remarcă just E. R. Doods[30], se pune conştient în serviciul tradiţiei, în loc de a deveni sclavul ei. Se caută un compromis, un modus vivendi cu divinitatea. Şcolile fundamentale filozofice, stoicismul şi epicurismul, urmăreau cu toată ardoarea, ataraxia, eliberarea de emoţiile tulburătoare, de teamă faţă de divinitate. Dar aceasta nu se putea obţine decît avînd opinii juste, reale, asupra omului şi asupra divinităţii. Pentru ambele şcoli, zeitatea încetase să devină sinonimă cu o putere arbitrară, ci reprezentarea unui

---

[29] Diog. Laert., 9, 51—52, 55; Sext. Emp., *Adv. Math.*, 9, 56.
[30] E. R. Doods, *The Greeks and the Irrational*, 1965, p. 227.

ideal rațional. Dar, pe de altă parte, toate școlile elenistice — și chiar și cele sceptice — căutau să evite o ruptură definitivă cu formele tradiționale ale cultului. Stoicismul a știut să facă un loc zeilor antropomorfi, tratîndu-i ca niște figuri alegorice sau simboluri, în timp ce Epicur căuta să păstreze formele, purificînd conținutul lor. Euhemerismul trebuie privit în același context, urmărind și el realizarea unei ataraxii, cu atît mai vîrtos cu cît propagă că zeii sînt doar niște mari personalități divinizate după moarte, deci, oamenii nu au nici un motiv să se teamă de ei. Acest element de eroizare sau divinizare a unor personalități nu constituie însă, în exclusivitate, specificul euhemerismului. O asemenea tendință a putut exista în toate timpurile, în toate locurile. Și practica epicuriană, de a vorbi de fondatorul școlii ca de un zeu este asemănătoare[31].

Dacă am căuta să stabilim o afinitate între euhemerism și diferitele școli filozofice, el se apropie mai mult de școala din Cyrene, respectiv de concepțiile theodorenilor.

Theodorenii și-au luat numele de la Theodor, care, după cum arată Diogene Laertiu, respingea pe față credința în zei, ceea ce i-a atras porecla de ateu. Theodorenii, după Diogene Laert., susțineau că o carte a lui Theodor despre zei ar fi avut o mare influență asupra lui Epicur. Deși cunoaștem prea puțin despre această carte a lui Theodor, totuși este probabil să fi avut o influență și asupra lui Euhemeros și aceasta cu atît mai mult cu cît și Euhemeros a fost considerat ateu. E adevărat că ateismul avea mai mult accepția de desconsiderare a superstițiilor păgînismului, în acest timp.

Dat fiind faptul că Panchaia, cetatea utopică a lui Euhemeros, era situată într-o insulă a Oceanului Indian, se pare că euhemerismul nu a fost străin de cele două școli raționaliste care s-au dezvoltat în India: cea din Nairoukta, care explica numele zeilor și miturile prin fenomene fizice. și cea din Aitihasica, prin fenomene istorice.

Rolul euhemerismului ca o teorie raționalistă nu poate fi nici exagerat, dar nici subestimat.

El apare într-un moment de slăbire a credințelor mitologice și se încadrează în etapa secularizării religiei.

Euhemerismul, după cum s-a mai arătat, se încadrează în lupta dintre materialism și idealism, în lupta dintre linia lui Democrit și a lui Platon. Dar această încadrare nu se face printr-o imitare a liniei lui Democrit, ci prin obiectivele urmărite, prin încercarea unei explicații raționaliste a miturilor, prin desconsiderarea superstițiilor, prin apropierea spontană de adevăr, contribuind în felul acesta la dezvoltarea științei în lumea antică, euhemerismul fiind incontestabil un jalon pe acest drum.

Desigur se poate ca euhemerismul, luat în ansamblul său, să se fi dovedit inconsistent, datorită plăsmuirilor întesate în el, dar este

---

[31] Lucr., 5, 8, *Deus ille fuit;* Cic. Tusc., 1. 48, *eumqul venerantur ut deum.*

puțin probabil să fi fost lipsit de sîmburele adevărului și raționalismului în detalii.

Euhemerismul, după părerea noastră, a existat și înaintea și după Euhemeros. Euhemerismul este legat de Euhemeros, ca încercarea de constituire a lui într-un sistem. Elementele euhemerismului însă, sînt prezente în toate încercările de explicare rațională a miturilor, începînd încă din secolul al VI-lea; ele se găsesc la Hecateu, Ephoros, Herodot[33] etc. Combătut doar de oamenii atașați cultului tradițional, euhemerismul a avut un larg răsunet, ceea ce recunoaște și Cicero[34] cînd afirmă că pe Euhemeros l-a interpretat și l-a urmat Ennius, „în afară de mulți alții".

Într-adevăr, mai tîrziu, Platon din Byblos, Berosus, Diodor din Sicilia, Lukian, au imitat procedeul lui Euhemeros, aplicîndu-l divinităților din Orient: Baal, Melkarth, Thammuz, care deveniseră prin condeiele lor niște simple dinastii regale. Explicații asemănătoare devin mai frecvente la istoricii greci mai moderni, care despoaie vechile legende de tot ce le făcea de necrezut și le tratează ca evenimente reale, și nu ca ficțiuni. Pentru ei, Eolus, zeul vînturilor, devine un bătrîn marinar, capabil să prezică timpul; Ciclopii, niște sălbatici care locuiau în Sicilia; centaurii, niște călăreți celebri; Atlas, un mare astronom etc.

Controversiștii creștini din primele secole, Augustin, Lactantius, Arnobius, s-au folosit de euhemerism ca un argument în lupta lor contra credințelor religioase ale grecilor și romanilor, cărora le reproșau că adoră zeii, care, de fapt, nu erau zei, ci niște simpli muritori zeificați. Printre părinții bisericii, unii au îmbrățișat sistemul euhemerist, în timp ce alții, ipoteza demonologică. Datorită acestora, euhemerismul a obținut o glorie care părea puțin proporționată cu adevăratul său merit.

Euhemerismul, ca un sistem general de interpretare, n-a fost niciodată abandonat definitiv. În secolul al XVII-lea, un Bochart recunoștea în Saturn trăsăturile lui Noe și în Jupiter, Neptun și Pluto, pe acelea ale lui Sem, Cham și Japhet. În secolul al XVIII-lea, abatele Banier, într-o carte foarte citită pe vremea aceea, *La Mythologie et la Fable expliquées par l'histoire*, reconstruia, după aceeași idee, istoria timpurilor primitive ale Greciei.

Euhemerismul a contribuit fără îndoială și la adîncirea scepticismului, care se făcea tot mai vădit atît în societatea greacă, cît și în cea

---

[32] Diog. Laert., 1, 16; 2, 85, 86, 97—104, 116; 4, 52, 54; 6, 42, 97.

[33] Herodot, *Ist.*, I, 57. Iată, de pildă, o explicație dată de Herodot despre zborul unor porumbei negri la Dodona și Libya, în legătură cu înființarea unui oracol al lui Zeus. „Părerea mea este că dodonienii le-au zis acestor femei „porumbei", pentru că, fiind străine, lor li se părea că ciripesc ca păsările. De la o vreme, zic ei, porumbelul a vorbit cu grai omenesc, adică atunci cînd femeia a glăsuit pe înțelesul lor; atîta vreme cît vorbise o limbă străină, lor li se părea că ciripește ca o pasăre... Spunînd că porumbelul era negru, ei lasă să se înțeleagă că femeia era egipteancă". Chiar și Max Müller consideră aceasta o interpretare istorică și nu alegorică.

[34] Cic., *De nat. deor.*, 1, 42: *Quae ratio maxime tractata ab Euhemero est: quem noster et interpretatus et secutus est praeter ceteros Ennius.*

romană de mai tîrziu, scepticism care se limita nu numai la intelectuali, ci afecta întreaga populație[35].

Fără a-i exagera rolul, euhemerismul a contribuit și el ca cultul să devină mai mult sau mai puțin o rutină socială, decît o problemă de convingere.

Euhemerismul și alte teorii raționaliste, privite printr-o prismă istorică, au distrus treptat temeliile miturilor vechi, fără a avea însă pretenția să instaureze de pe o zi pe alta era rațiunii. Aceasta ar însemna subestimarea acelui *vis inertiae,* care perpetuează, în virtutea inerției, o anumită stare de lucruri.

Zeii se schimbă, dar ritualurile continuă să rămînă. Conglomeratul mitologic s-a dezintegrat treptat, vaste elemente subzistînd de-a lungul veacurilor. Euhemerismul și-a avut rolul său în acest proces de dezintegrare, devenind precursorul unei științe a mitologiei de mai tîrziu.

ОТНОСИТЕЛЬНО МЕСТА ЭВГЕМЕРИЗМА В ЭВОЛЮЦИИ ГРЕЧЕСКОГО РАЦИОНАЛИЗМА

(Резюме)

Эвгемер представляет особый интерес не столько благодаря его общественной утопии, сколько, главным образом, благодаря его рационалистической теории богов. Автор показывает, что эвгемеризм возник не на пустом месте; фон этой теории составляют теории рационализации мифов, начиная ещё с VI-го века, причём элементы эвгемеризма существовали ещё до Эвгемера. Эвгемеризм способствовал дискредитации мифологических верований, становясь активным фактором дезинтеграции мифологического конгломерата, который, благодаря vis inertiae, продолжал существовать ещё долгое время.

ON THE PLACE OF EUHEMERISM IN THE EVOLUTION CONTEXT OF THE GREEK RATIONALISM

(Summary)

Euhemeros arouses a particular interest not so much for his social Utopia as for his rational theory concerning gods. The author shows that the Euhemerism did not appear on a bare place, the background of this theory being formed by theories concerning rationalization of the myths, elements of Euhemerism that existed before Euhemeros, starting from as early as the 6th century. The Euhemerism contributed to discrediting the mythological beliefs, becoming an active disintegration factor of the mythologic congeries, that, owing to a „vis inertiae", continued for a long time.

---

[35] In legătură cu extinderea scepticismului la romani, cf. Cic., *Tusc.*, 1, 48; *Quae est anus tam delira quae timeat ista?* Juv., 2, 149 seq.; *esse aliquid Manes et subterranea regna... nec pueri credunt...* Sen., *Epist.*, 24, 18; *nemo tam puer est ut Cerberum timeat* etc.

LITERATURA ORIGINALĂ ÎN ZIARUL BRAȘOVEAN „ORIENTUL LATIN“ (1874—1875)

de

GEORGETA ANTONESCU

Cunoscut mai ales datorită poziției sale radicale și intransigente în cadrul luptei pentru drepturi a românilor transilvăneni[1], ziarul „Orientul latin“ suscită interes și prin literatura beletristică publicată în paginile sale, care nu s-a ilustrat prin nume răsunătoare, dar a contribuit totuși la conturarea fizionomiei și fundalului literar pe care se vor reliefa, spre sfîrșitul veacului trecut, unii dintre clasicii noștri.

Constatînd slaba răspîndire a cărții în rîndurile publicului larg și încă și mai slaba prețuire acordată literaturii naționale[2], ziarul brașovean ambiționează să lățească printre cititorii săi gustul lecturii și mai ales să le inculce o nouă atitudine față de operele ieșite de sub pana autorilor români. Deși nu sînt adepții unei bunăvoințe și receptivități fără margini (dimpotrivă, articolele de critică literară ale lui Aron Densușianu — proprietarul și editorul ziarului — ar putea fi mai curînd bănuite de exces de asprime), redactorii „Orientului latin“ se străduiesc să statornicească o atitudine principial favorabilă față de produsele inspirației autohtone; recenzarea lor, severă chiar, nu urmărește în ultimă instanță decît perfecționarea și îmbogățirea patrimoniului literaturii românești.

Pe lîngă informarea bibliografică simplă, pe lîngă destul de amplele materiale dedicate comentării unor probleme generale ale literaturii sau unor opere anume, înclinările spre lectură ale publicului sînt stimulate și întreținute și printr-o permanentă prezență în paginile ziarului a unor materiale beletristice. Adaptîndu-se spațiului relativ restrîns ce putea fi

---

[1] Vezi în acest sens I. Agîrbiceanu, *„Orientul latin“ ziar politic, literar, social și economic*, în *Fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu la împlinirea vîrstei de 60 de ani*, Buc., 1936, p. 3—28, și S. Goga, *Din publicistica militantă transilvăneană: „Orientul latin“*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, Series Philologia, 1966, fasc. 1, p. 21—32.

[2] Nouraș, *Noi și părinții noștri*, în „Orientul latin“, 1874, nr. 12, p. 47. Pseudonimul îi aparține lui I. Al. Lapedatu.

afectat literaturii și totodată ritmului periodic al ziaristicii, cel mai mult cultivate sînt speciile scurte, încadrabile în coloanele unei singure „foișoare", sau extinzîndu-se în puține numere consecutive ale gazetei. Atenția cititorilor este în felul acesta păstrată mereu trează, iar autorii au posibilitatea să-și adapteze subiectele la interesele actuale — uneori chiar „sezoniere" — ale publicului.

Speciile de predilecție sînt: *cronica,* mai mult sau mai puțin fantezistă, *foiletonul satiric* și *schița morală* sau *de moravuri,* dezvoltată fie în prelungirea clasicelor „caracteruri", fie în cea a mai apropiatelor de realism „fiziologii". Mai rar apare *povestirea cu substrat memorialistic* și *nuvela,* iar dintre speciile versificate, *lirica moral-patriotică* și cîteva încercări epice în genul baladelor și legendelor folclorice. Stilul predilect al autorilor este îndeobște cel ușor umoristic, fără pretenții, cu o năzuință spre fluență și vioiciune, care merită să fie remarcată, chiar dacă n-a fost totdeauna încununată de succes, căci este destul de rară în peisajul mai curînd morocănos-didactic și cu un grai cam împiedicat al gazetelor politice transilvănene.

Cronicile estivale ale lui Densușianu, referitoare la vestitele pe atunci, băi de la Vîlcele, rețin manifestările de mondenitate obligată, împrejurimile frumoase dar cu totul neîngrijite și enumeră, într-o manieră pe jumătate burlescă și amuzantă, pe jumătate iritată și nerăbdătoare, inconvenientele condițiilor de locuit și „menagiu". Contrastul dintre primitivismul ambianței și pretențiile de civilizație ale vizitatorilor, care, indiferent de starea sănătății, s-ar simți dezonorați dacă nu ar pleca vara în vilegiatură, e pus în lumină în bună tradiție alecsandriniană. Textul de referință este, evident, *Balta Albă,* cu remarca, totuși, că autorul ardelean nu izbutește să se mențină cu aceeași consecvență în planul reflectării strict literare: uneori zîmbetul dezinteresat-umoristic se convertește la el în solicitudini reale gospodărești, iar scriitorul este înlocuit de un economist care calculează cu parcimonie rentabilizarea întreprinderii prin investiții făcute în folosul comodității vizitatorilor[3].

O mai pronunțată unitate de ton și de manieră în oglindirea realității demonstrează foiletoanele satirice, menite să surprindă și să denunțe cîteva fenomene morale negative, generate de împrejurările specifice ale existenței românilor transilvăneni, fenomene care — după opinia redactorilor „Orientului latin", exprimată și în materiale de factură curat politică, contribuiau la îngreunarea luptelor lor pentru drepturi. Modalitatea stilistică în aceste materiale variază, îmbinînd pasaje de dezbatere în ton strict obiectiv cu fragmente de o acerbă ironie sau chiar de nuanță pamfletară; relatarea directă alternează cu dialoguri imaginare și portretul satiric cu narațiunea alegorică.

Încă din primul număr al ziarului I. Al. Lapedatu denunță pe acei cărturari care își deghizează propria nepăsare față de cauza națională,

---

[3] R. C., *De la băi,* în „Or. lat.", 187:, nr. 32; Id., *Băile de la Vîlcele, ibid.,* nr. 34. Inițialele corespund unuia dintre pseudonimele curente ale lui Densușianu, Radu Calomfirescu. După stil, tot lui îi aparține probabil și *Băile de la Vîlcele* din „Or. lat.", 1875, nr. 52, 54.

sau lipsa de curaj în apărarea ei, acuzînd pe adevărații patrioți de înclinare spre bombasticism și frazeologie[4]. Ceva mai tîrziu, Densușianu, care se exersase în tehnica portretului satiric încă de pe vremea colaborării la „Amicul școalei"[5], definește deosebirea dintre oamenii de treabă și „oamenii de treburi", pictînd cu această ocazie o întreagă galerie de paraziți și profitori, așa cum se manifestau ei în viața politică și economică, în rîndurile funcționarilor de stat și ale liber profesioniștilor, și terminînd cu un amuzant „credeu" versificat, în care sintetizează trăsăturile morale caracteristice întregii categorii[6]. Plaga funcționarismului neproductiv, denunțată și în analizele economice întreprinse asupra structurii statului habsburgic, e tratată și într-un foileton cu titlu grăitor, *Noii sibariți*[7], iar nemulțumirea față de lipsa de ideal și modul de comportare a tineretului e exprimată într-un „fragment din conversarea a doi bătrîni", care pune în lumină, în cele din urmă, și tarele nevindecabile ale vechii generații[8].

Această din urmă bucată, datorată lui Densușianu, are o structură mai complexă: în ciuda sugestiei oferită de titlu, protagoniștii dialogului sînt de fapt două „tompatere" ardelene, învechite în arta compromisurilor și a căpătuielii, care-și autodezvăluie viciile morale cu o naivitate ce amintește candidatul din *O profesiune de credință* a lui Alecsandrescu. Se întrevede în acest foileton și problema conflictului între generații, tratată însă fără exagerări și uniformizări în contradicție cu realitatea; în cele din urmă reiese clar că e vorba de fapt mai mult de un conflict între mentalități, într-o epocă în care cea progresistă și pozitivă avea, după părerea lui Densușianu, puțini susținători reali. La început „clarisimul" și „magnificența" care discută par a ne spune că tineretul a renunțat la închistarea și egoismul părinților, că e ireverențios și bănuitor față de adevărurile consacrate și pe cale de a crea o „opinie publică", de care se tem cumplit reprezentanții vechiului mod de a privi lucrurile. Pe măsura ce dialogul înaintează constatăm însă că, pe de o parte, în sînul generației trecute au existat de asemenea oameni capabili de sacrificiu și înalte idealuri (exemplul adus este Bărnuțiu), iar pe de altă parte printre tineri, din păcate, sînt totuși foarte numeroși aceia care calcă cu supunere și profit pe urmele „bătrînilor" celor cu conștiința maleabilă și vădite talente de chiverniseală. Diferența dintre generații se dovedește neglijabilă; fenomenul care în final pare a fi caracteristic prezentului este indiferența, mai periculoasă într-un fel decît chiar compromisul fățiș, fiindcă ucide orice urmă de energie și duce la secătuirea nu numai morală, ci și economică a nației. O atitudine, chiar greșită, dar asumată cu sinceritate și sprijinită

[4] I.A.L.p.,*Oamenii frazei*, în „Or. lat.", 1874, nr. 1.

[5] Vezi de pildă *Invățații de profesiune*, în „Amicul școalei", 1861, nr. 45.

[6] Radu Năsturel, *Oamenii de treabă și oamenii de treburi*, în „Or. lat.", 1874, nr. 14. Pseudonimul îi aparține lui Ar. Densușianu, care l-a utilizat și în „Familia".

[7] „Or. lat.", 1874, nr. 64.

[8] Radu Năsturel, *Cum cugetă unii despre junimea de astăzi (Fragment din conversarea a doi bărîni)*, în „Or. lat", 1875, nr. 37.

pe o anume capacitate de a acționa — pare a conchide autorul — e preferabilă apatiei care a cuprins în mrejele ei otrăvite pe contemporani, căci o atitudine poate fi discutată și combătută, pe cînd nepăsarea împiedică orice dialog și distruge orice speranță. Din punct de vedere stilistic tonul comic și satiric al foiletonului se sprijină mai ales pe mimarea caracteristicilor lingvistice ale unei anume categorii sociale și intelectuale, trecută prin școala pompoaselor formule de politețe maghiare și germane și educată în spiritul unor clișee de exprimare devenite cu timpul ridicole sau relevante pentru o mentalitate egoistă și învechită.

De obicei foiletoanele satirice ale „Orientului latin", în ciuda ascuțimii cu care sînt scrise, se păstrează totuși în marginile unui aer de generalitate, vizînd categoria morală și nu indivizi anume care ar putea-o ilustra, sau, în orice caz, deghizîndu-și cu destulă abilitate adresele directe. Există o singură excepție, datorită lui Lapedatu, care a stîrnit de altfel multe animozități și chiar o campanie de presă împotriva ziarului. E vorba de foiletonul *Istoria unui condei simbriaș*[9], un adevărat pamflet, în stil foarte dur, împotriva unui funcționar superior român, al cărui nume nu e, bineînțeles, pomenit, dar despre care se dau amănunte biografice destul de străvezii. O confuzie, poate posibilă, poate intenționată, în cugetul adversarilor ziarului brașovean, cu un fruntaș român de curînd decedat, a stîrnit o avalanșă de acuze de impietate și nedelicatețe, căreia redactorii i-au făcut față cu destulă greutate, mimînd indiferența[10].

Dispoziția critică a colaboratorilor literari ai „Orientului latin" se manifestă și în unele încercări de a realiza o tipologie morală generalumană, sau cu mai precise condiționări de epocă. Densușianu observă la semenii săi de toate vîrstele, sexele și profesiunile înclinarea spre simulare, încercarea de a-și ascunde sau deghiza adevărata natură, și scrie pe tema acesta o fantezie semiironică, semiserioasă, cu titlul *Biografia portretului*[11], iar altă dată, încercînd să definească *Filozofia banilor*[12], evoluează de la observația literară de tip moralist și ton umoristic spre dezbaterea economică, cu vădite substraturi politico-naționale[13].

Printre cele mai unitare și consecvente în maniera literară de prezentare rămîn însă „portretele sociale", pe care Densușianu la publică în primul an de apariție a „Orientului latin", propunînd prin ele cititorilor

---

[9] Apărut în „Or. lat.", 1875, nr. 11, sub pseudonimul N a r c i s.

[10] După mărturia lui Densușianu, personajul vizat în pamfletul lui Lapedatu era Ion Pușcariu, membru la Curtea supremă, „căci acesta-și punea condeiul în serviciul guvernului din Viena și mai tîrziu a celui din Pesta". Redacția „Telegrafului român" din Sibiu a învinuit „Orientul latin" că face aluzie la baronul Vasile Pop, președinte de secție la Curtea supremă din Pesta. decedat foarte curînd după apariția foiletonului incriminat, și a strîrnit în felul acesta un curent de opinie nefavorabil gazetei de la Brașov. (Vezi scrisoarea lui Teofil Frâncu către Densușianu, din 25 febr. 1875, B. A. R., Coresp. inv. 71.636. La sfîrșitul ei, notița autografă a lui Densușianu, din care am citat mai sus. Unele informații complementare și în „Albina", 1875, nr. 26, p. 4).

[11] „Or. lat.", 1874. nr. 62 și 63; semnată R a d u N ă s t u r e l.

[12] *Ibid.*, 1875, nr. 50; semnată R a d u N ă s t u r e l.

[13] P. 198.

prilejuri de reflecţie şi de detaşare negativă, dar şi modele de urmat. Specia era familiară în peisajul nostru literar de la jumătatea deceniului al optulea, după înflorirea „fiziologiilor" din epoca paşoptistă şi într-o perioadă în care mulţi alţi scritori erau preocupaţi să fixeze pentru posteritate trăsăturile specifice ale unora dintre contemporanii lor[14].

Schiţele lui Densuşianu, trei la număr, îşi recrutează tipologia atît din Transilvania cît şi din România, demonstrînd astfel şi ele lipsa închistării provinciale şi sentimentul pan-românesc al autorului. Prima, *Viaţa modernă*, propune atenţiei amuzate şi dezaprobatoare a cititorilor figura funcţionarului român ardelean, mulţumit cu relativa siguranţă materială pe care i-o dă postul subaltern pe care-l deţine, petrecîndu-şi cea mai mare parte a timpului între aperitivele de la băcănie şi „preferanţul" de la cafenea şi năzuind doar la o parvenire ierarhică pe calea protecţiilor; e tipul caracteristic al „inteligentului", cu studii susţinute prin „stipendii" din sacrificiile materiale ale naţiunii, dar care, în ciuda proliferării sale numerice, nu izbuteşte să reprezinte o adevărată forţă politică şi cu atît mai puţin una morală, susceptibilă să contribuie la propăşirea reală a acestei naţiuni[15]. Schiţa este concepută sub forma unui dialog între protagonist şi soţia acestuia, cel de al doilea personaj jucînd rolul de „raisonneur" şi dînd glas părerilor autorului; din discuţia lor se încheagă, prin contrast, şi un portret al intelectualului „ideal", priceput şi serios în meserie, susţinător al presei şi literaturii, naţionale, membru activ în diverse societăţi economice şi culturale, eventual antrenat el însuşi în redactarea vreunui „op" de interes patriotic general.

Alături de acest personaj-model, care evoluează totuşi în tiparele unei existenţe normale, cea de a doua schiţă ne oferă tipul „martirului naţional". Alesandru Ventureanu[16], eroul lui Densuşianu, are o viaţă în întregime pecetluită de convingerile sale naţionale neclintite. Educat într-un gimnaziu românesc şi îndrăgostit de limba italiană, a făcut studii juridice, dar n-a îmbrăţişat această carieră datorită sentimentului de dreptate ultragiată pe care i-l dau întocmirile timpului; a dorit să fie util conaţionalilor săi ca învăţător, dar a fost îndepărtat din post din cauza ideilor pe care la cultiva în rîndurile elevilor; a încercat apoi să-şi cîştige viaţa ca întreprinzător agricol şi a dus o vreme o existenţă idilică la ţară, încropindu-şi chiar o oarecare „stărişoară" — bineînţeles pe căi cinstite, după cum ne lasă să înţelegem autorul; a fost gonit şi de acolo

---

[14] E imboldul pe care-l mărturiseşte Alecsandri cu privrire la „Cîntecelele comice" şi care l-a călăuzit şi pe Iacob Negruzzi în „copiile" sale „după natură". Specia, cu aceeaşi alură jurnalistică caracteristică şi în cazul lui Densuşianu, va fi cultivată mai tîrziu de Vlahuţă (*Chimiţă*, de pildă, sau schiţele din ciclul *Cîţiva paraziţi*). Schiţele din „Orientul latin" apar sub pseudonimul Radu Calomfirescu.

[15] Redactorii „Orientului latin" au o neîncredere programatică în forţele politice ale „inteligenţei" şi sînt convinşi că, pentru a obţine cu adevărat un rezultat pe calea dobîndirii drepturilor naţionale, trebuie activizate masele largi populare.

[16] Numele îi oferea lui Iorga — care n-a citit schiţa — neîndreptăţite sugestii caragialeşti (Vezi *Istoria literaturii româneşti contemporane*, vol. I. Buc., 1934, p. 115, n. 1).

în urma manevrelor politice ale stăpînirii, contra căreia luptase în alegerile dietale; bolnav și sărăcit, i se oferă un post de judecător, cu condiția abjurării convingerilor sale naționale, dar îl refuză, preferînd să moară în condițiile unei extreme mizerii, decît să-și calce în picioare credințele și idealurile. În ciuda bunelor sale intenții manifeste, schița lui Densușianu este artisticește slabă și neconvingătoare. Personajului îi lipsește coerența și „prezența" realului, iar împrejurările sînt în mod vădit confecționate anume pentru a sluji o teză prea evidentă.

Cea de a treia schiță, *Copilul noului boeriu,* se referă la primejdiile modei, atît de răspîndită în România, de a trimite tinerii la studii în străinătate, în Franța și — în ultimul timp — în Germania. Ea procede din germanofobia culturală a lui Densușianu[17], dar se înscrie în același timp și într-o linie tematică cu rădăcini în epoca pașoptistă (exemplul cel mai ușor de amintit e *Iorgu de la Sadagura*) și cu prelungiri pînă în pragul secolului al XX-lea (*Emma* lui Bassarabescu sau *Neamul Udreștilor* a lui Brătescu-Voinești realizate, evident, la temperaturi stilistice diferite). Tonul schiței se vrea umoristic dar în același timp premonitoriu, iar personajele sînt destul de izbutite: un boier gospodar, dar mărginit și mai ales orbit de prestigiul școlilor din străinătate, o cucoană cu picioarele bine înfipte în pămînt și cu un bun simț nativ mai presus de orice prejudecăți intelectualiste, și un tînăr „bonjurist" de speță epigonică, care a trecut cu oarecare pagube morale, prin furnicarul Parisului și pe care universitățile germane îl dau gata cu totul, procopsindu-l cu o soție nepotrivită în loc de o diplomă. Autorul, prezent și el ca personaj în rolul povestitorului, e martor și „raisonneur", trăgînd concluziile cuvenite, spre știința și folosul cititorilor.

În mod vădit călăuzite de motive extraestetice și viciate pe alocuri de un didacticism prea pronunțat, „portretele sociale" ale lui Densușianu denotă cu toate acestea o oarecare sensibilitate în fața realului, aplicată mai ales aspectelor ridicole ale acestuia. În ele construcția prevalează totuși asupra observației: personajele sînt mai mult „făcute" decît surprinse pe viu, deși în mintea autorului există o vizibilă intenție de tipicitate. Operînd mai ales cu procedeele caricaturii, scriitorul n-are un talent destul de suplu pentru a da creații întru totul viabile; reținînd relativ puțin atenția cititorului actual ca realizări în sine, ele sînt totuși interesante dintr-un punct de vedere simptomatic și ca documente ale urcușului anevoios spre culmile satirei caragialiene.

Procedee și un stil asemănător sînt utilizate și în alte cîteva bucăți publicate în „Orientul latin", destinate caracterizării generale a unor categorii sau ambianțe sociale. *Salonul boierului* este văzut de Lapedatu[18] ca un loc de corupție și lux, dar mai ales ca un exemplu de renegare a spiritului național, a patriotismului și virtuților strămoșești. Dialogul lui Densușianu *Inteligența*[19] (ai cărui protagoniști sînt un proprietar, un „comer-

---

[17] Pe ea se întemeiază în bună parte și acuzele aduse de cărturarul ardelean lui Titu Maiorescu și junimiștilor

[18] Bucata a apărut, sub pseudonimul N o u r a ș, în nr. 8 din 1874.

[19] „Or. lat.", 1875, nr. 39; semnat R a d u N ă s t u r e l.

ciante", un ciocoi și un țăran) apasă și el asupra contactului limitat cu realitatea al așa-zișilor intelectuali și pledează pentru participarea tuturor cetățenilor activi economicește la dezbaterile și acțiunile de care depinde soarta patriei. Adevăratul deținător al spiritului național, dotat totodată cu un spirit politic înnăscut și verificat în împrejurările cele mai dificile și dramatice, e poporul. Temelia națiunii și azilul în timpuri de restriște este așadar totdeauna în *Colîba țăranului*[20], păstrătoare a tradițiilor, ocolită de ambițiile și viciile moderne, cuibul înțelepciunii și al tuturor calităților morale.

Mediul rural este evocat altă dată și pentru calitățile sale de vioiciune și pitoresc. Într-o cronică de sezon, cum ar fi *La culesul viilor* de Ar. Densușianu[21], își dau întîlnire aroma densă a zilelor de toamnă cu caracteristice scene de gen, observate de un martor nu numai apropiat, ci integrat sufletește mediului pe care-l descrie, și cărora aluziile didacticiste nu izbutesc să le atenueze decît în mică măsură farmecul autentic agrest. Evident, totul este văzut printr-o prismă optimistă, sărbătorească, decorativă, menită să pună în lumină autenticitatea traiului în mijlocul naturii și perfecta aderență a oamenilor la peisaj. Bucățile de acest fel, care-și găsesc afini în tot restul publicisticii transilvănene, se încadrează și ele unei linii tradiționale — și tradiționaliste — în literatura noastră, o succesiune care leagă, cu toate modificările de substrat ideologic, ruralismul unei aripi a pașoptismului cu inspirația campestră a scriitorilor de la începutul secolului al XX-lea. Căci, cu tendințe evazioniste sau moralist-programatice, izvorînd dintr-o comunicare de esență cu sufletul poporului, care a fost atîtea veacuri format din păstori și agricultori, sau dînd glas unei aspirații nedeslușite de puritate a citadinului epuizat de agitația vieții moderne, inspirația rurală a fost una dintre permanențele literaturii române din ultimele două veacuri. Cu modestia de mijloace ce-i este caracteristică și rămînînd sensibil în urma marilor exemple ale genului, literatura de la „Orientul latin", și mai ales principalul ei autor, Aron Densușianu, a contribuit și ea la menținerea acestei continuități și la alcătuirea „fondului" necesar pe care s-au ridicat și detașat marile „creații".

Unor tipare artistice și ideologice asemănătoare li se încadrează și bucățile în care e evocat trecutul și a căror reprezentantă caracteristică e narațiunea *Din Horia*[22]. Inspirația istorică era și ea cultivată la data respectivă în toată literatura ardeleană: în 1867 apăruse romanul *Nopți carpatine* de I. C. Drăgescu, dedicat tocmai răscoalei din 1784, iar „Familia" — ca să nu luăm decît un exemplu din presă — publică și ea numeroase „novele" sau evocări istorice în care răscoala lui Horea sau evenimentele de la 1848 formează nucleul principal. În cazul bucății din „Orientul latin" un aer de vetustate glorioasă, îmbinarea realității cu legenda, cadrul me-

[20] *Ibid.*, 1874, nr. 3; semnat Radu Năsturel.
[21] *Ibid.*, nr. 56; semnat Radu Năsturel.
[22] *Ibid.*, 1874, nr. 52—53. Autorul bucății e tot Densușianu, inițialele cu care e semnată corespunzînd pseudonimului acestuia, Radu Năsturel.

morialistic în care e introdusă povestirea ne amintesc de cîteva realizări „clasice“ ale genului: Alecsandri, Ghica, Gane, Sadoveanu. După cum tot la ele, şi mai ales la cel din urmă, ne face să ne gîndim şi alegerea subiectului: un moment de mare încordare din istoria poporului, cînd acesta apare ca justiţiar şi-şi spală în sînge veacuri de îndurare şi de umilinţă. Bineînţeles, nu e vorba de o filiaţie în sensul propriu al cuvîntului, ci — ceea ce dintr-un anume punct de vedere e poate şi mai grăitor — de o înrudire de motive născută spontan, pe fondul uneia şi aceleiaşi realităţi şi tradiţii literare[23].

Mărginită îndeobşte la foileton şi la povestire, ale căror tipare sînt mai îngăduitoare şi mai labile, proza din „Orientul latin“ şi-a încercat totuşi de două ori norocul şi în direcţia unei specii cu pretenţii mai severe şi anume nuvela. Rezultatele nu sînt însă nici pe departe la înălţimea ambiţiilor. Prima dintre ele, *Liviu Vioreanu*, scrisă de Elena Densuşianu[24], are o tonalitate romantico-moralizatoare, cuprinzînd toate clişeele genului: tînărul fluşturatic, căzut în ghearele unei cochete, scapă de ea abia în ceasul al doisprezecelea şi se înţelepţeşte în urma necazurilor şi a unei călătorii în străinătate, dedicată studiului; femeia frumoasă, căzută pradă viciului datorită împrejurărilor, se pocăieşte tradiv şi e împinsă la sinucidere de imposibilitatea de a-şi mai reface viaţa pe temelii oneste; cămătarul, gazdă şi cap al unei bande de tîlhari, pînă la urmă e prins şi pedepsit în conformitate cu pretenţiile de justiţie ale cititorului; în sfîrşit, o tînără frumoasă, suavă, binecrescută, gospodină etc., îşi făureşte o existenţă fericită, desăvîrşind totodată convertirea primului personaj. Totul are un aer teribil de „confecţionat“, croit fără dibăcie şi cusut cu împunsături prea vizibile. Pe undeva se simte parcă influenţa lui *Manoil*, sau a romanului de „mistere“, care l-a influenţat şi pe Bolintineanu, iar predicile în pur stil ardelenesc de epocă, contra luxului şi a maniei toaletelor, în favoarea artei culinare şi a unui strîns registru de economii, sînt iritante, în ciuda îndreptăţirii şi a bunelor intenţii manifeste.

Un didacticism supărător, conjugat de altfel cu o completă lipsă de simţ al construcţiei epice, viciază şi încercarea Olimpiei Locusteanu, *Două case nefericite*, subîntitulată modest „noveletă originale“[25]. Povestirea, de un schematism descurajant, evoluează către finalul pilduitor cu o asemenea repeziciune, încît în cursul ei nici un personaj nu are timp să se închege.

Nuvelele din „Orientul latin“, cu totul nesemnificative din punct de vedere artistic, sînt interesante doar în măsura în care demonstrează o

[23] Anumite reminiscenţe de lectură nu sînt totuşi excluse. În afară de aerul „epic“ al evocării istorice, comun paşoptiştilor, se pot detecta şi unele potriviri de amănunt: de pildă portretul satiric al dascălului din partea introductivă, sau diatriba împotriva slovelor chirilice ne amintesc de Negruzzi.

[24] Iniţialele E.C.D., sub care apare nuvela în „Or. lat.“, 1875, nr. 16—22, corespund numelui Elena Circa Densuşianu; cu ele a mai semnat autoarea şi în „Familia“. Că nuvela e scrisă de Elena Densuşianu ne-o confirmă şi Teofil Francu în scrisoarea sa din 10 martie 1875 către proprietarul gazetei (B.A.R., Coresp. inv. 71.638).

[25] „Or. lat.“, 1875, nr. 47—48.

adevărată modă literară locală (în aceeaşi perioadă „Familia" geme şi ea de astfel de producţii nuvelistice) şi în care ilustrează, cu alte mijloace, teoriile sociale şi morale ale ziarului.

Aceleaşi principii utilitariste şi militante călăuzesc şi producţia versificată din paginile „Orientului latin". I. Al. Lapedatu publică încă în primul număr un *Apel la unire*, în versuri săltăreţe de şapte şi opt silabe, care întrunesc exemplele trecutului şi pildele contemporane, pentru a susţine necesitatea colaborării tuturor forţelor patriotice. Aron Densuşianu, pana cea mai harnică şi în acest domeniu, îşi publică mai întîi o veche odă închinată lui Bolintineanu, a cărei idee centrală constă în încrederea în forţele renovatoare ale culturii şi artei şi în dorinţa de a le vedea cît mai mult dezvoltate printre români[26]. *Cîntecul lăutarului*, de acelaşi autor[27], opune filozofiei hedoniste a unui tineret obsedat de caracterul trecător al clipei, idealurile patriotice şi de jertfire de sine ale vechii generaţii, ce se simte pierdută în lumea contemporană, epigonică şi egoistă.

Proprietarul şi editorul gazetei şi-a încercat puterile şi în domeniul poeziei epice. Poemul *Mira*, în ciuda sugestiilor antice sau, eventual, alfieriene ale titului, îşi trage totuşi seva din realităţile autohtone: eroii lui sînt ţărani, iar evenimentele se petrec în preajma ridicării românilor de la 1848. Istoria persecuţiei nemeşeşti împotriva familiei unei fete care a refuzat să-şi vîndă cinstea stăpînului, ca şi descrierea izbucnirii de mînie a celor împilaţi de secole, sînt realizate însă într-un vers împiedicat şi prea puţin sugestiv, iar arhitectonica poemului nu e nici ea îndeajuns de echilibrată. Autorul izbuteşte să fie în acelaşi timp prea lung la vorbă şi insuficient de explicit, iar tensiunea dramatică a subiectului nu e exploatată şi pusă în lumină cum trebuie[28]. Inspiraţia epică folclorică, cu bune tradiţii în literatura noastră, datînd din epoca paşoptistă, e cultivată — fără succese deosebite — şi de alţi colaboratori ai ziarului[29].

Sub raportul tematicii deci, ca şi sub acel al soluţiilor expresive adoptate, literatura versificată apărută în „Orientul latin" se încadrează şi ea aceluiaşi curent de extracţie paşoptistă care a prezidat compunerea unei bune părţi din beletristica apărută în acest timp în întreaga presă transilvăneană. Persistenţa lui se explică şi prin prestigiul exercitat asupra scriitorilor ardeleni de literatura de peste munţi, mai ales sub forma ei militantă şi patriotică, dar şi prin prelungirea, în condiţiile de existenţă ale românilor transilvăneni, a unor realităţi şi aspiraţii similare cu cele schiţate dar nerealizate în epoca revoluţionară.

Fenomenul este verificat, în cazul „Orientului latin", şi prin selecţia operată de redactorii săi între producţiile literare ale autorilor de peste munţi, republicate în ziar: *Cîntarea României*, în versiunea din „România

---

26 *La un poet ministru (Lui D. Bolintineanu ministru de culte în 1863), ibid.*, 1874, nr. 4, p. 15. Poezia e datată „Sibiu 1863".

27 Sub semnătura A.D. a apărut în „Or. lat.", 1874, nr. 27. Datată 1866.

28 Ar. Densuşianu, *Mira*, în „Or. lat.", 1875, nr. 2, 3.

29 Un N. Barbu publică *Roşu Impărat (Legendă), ibid.*, 1875, nr. 61.

viitoare"[30], amintirea lui Alecsandri despre N. Bălcescu[31], reprodusă din „Revista română", şi mult mai vechea schiţă istorică a lui Kogălniceanu, *Trei zile din istoria Moldovei*, reprodusă din „Foaia ştiinţifică şi literară" de la Iaşi[32]. Din literatura propriu-zis „contemporană" nu sînt reţinute decît o serie dintre legendele lui Alecsandri, lucru cu atît mai semnificativ, cu cît se ştie că proprietarul şi editorul ziarului nu se număra printre admiratorii fără rezerve ai poetului moldovean. Legendele acestuia însă, cultivînd fantasticul folcloric şi memoria actelor de vitejie ale eroilor istorici sau baladeşti, răspundeau concepţiilor despre menirea poeziei şi intenţiilor educativ-patriotice ale gazetei[33].

Literatura publicată în foiletoanele „Orientului latin" demonstrează deci formaţia spirituală paşoptistă a redactorilor. Datorată în cea mai mare măsură lui Aron Densuşianu şi lui I. Al. Lapedatu, ea are un vădit caracter angajat şi utilitarist, susţinînd cu mijloacele sale specifice coordonatele ideologice generale ale ziarului. Animată de un profund patriotism, de mare admiraţie pentru trecut şi scrutînd cu severitate ridicolele şi scăderile morale ale prezentului, literatura de la „Orientul latin" continuă liniile principale de dezvoltare schiţate în epoca paşoptistă, cultivînd în acelaşi timp o anume „actualitate" jurnalistică, care îi conferă o vioiciune specială. S-ar putea spune că bucăţile publicate în gazeta braşoveană au un caracter „ocazional", în sensul bun al cuvîntului: acela al adecvării lor la momentul psihologic sau politic, ceea ce le micşorează valoarea obiectivă în timp (oricum, însă, autorii lor tot nu sînt scriitori de prima mînă), dar le conferă în schimb o eficacitate imediată, pe care o putem bănui destul de mare. Bucăţile literare apărute în „Orientul latin" au marele merit de a nu pretinde a fi altceva decît sînt realmente şi de a-şi exercita funcţia, limitată dar de netăgăduit, cu perseverenţă şi modestie.

ОРИГИНАЛЬНАЯ ЛИТЕРАТУРА В ИЗДАВАВШЕЙСЯ В БРАШОВЕ ГАЗЕТЕ „ORIENTUL LATIN" (1874—1875)

(Р е з ю м е)

Газета „Orientul latin" (Латинский восток), известная главным образом своей радикальной позицией в борьбе за права трансильванских румын, поместила на своих страницах и несколько литературных произведений, которые не имеют первостепенного значения, являясь однако показательными для румынской литературной обстановки второй половины прошлого столетия.

---

[30] *Ibid.*, 1874, nr. 67. R.N. (alias Ar. Densuşianu), care semnează prezentarea introductivă, nu pare a şti de existenţa versiunii din „România literară", dar cunoaşte transpunerea în versuri făcută de Bolintineanu, care i se pare — pe drept cuvînt — mult inferioară originalului.

[31] *N. Bălcescu. Suvenire de V. Alecsandri, ibid.*, 1875, nr. 14.

[32] *Ibid.*, 1875, nr. 62.

[33] E publicată astfel *Oda statuei lui Mihai Viteazul*, în „Or. lat.", 1874, nr. 66 şi apoi *Răzbunarea lui Statu Palmă, Dan căpitan de plai, Grui-Sînger, Legenda Ciocîrliei* şi *Legenda Rîndunicăi* (1875, nr. 21, 22, 45, 46 şi 62).

Литературные жанры, наиболее часто встречающиеся на страницах газеты, издававшейся в Брашове, следующие: более или менее фантастическая хроника, сатирический фельетон, нравственный или нравоописательный очерк, рассказ на мемуарной основе, новелла, а из стихотворных жанров — моралнo-патриотическая лирика и эпические произведения в духе народных баллад. Наиболее активными литературными сотрудниками были Арон Денсушиану, который был одновременно и владельцем и издателем газеты, и Ион Ал. Лападату. Литературные произведения публиковали также Елена Денсушиану, Олимпия Локустяну, Н. Барбу и др.

Произведения, опубликованные в фельетонах газеты „Orientul latin", доказывают формирование редакторов и сотрудников в духе передовых идей 1848 года. Воодушевлённая глубоким патриотизмом, восхищением перед прошлым и резко осуждая смешные стороны и нравственные недостатки настоящего времени, эта литература продолжает основные линии развития, намеченные литературой предшествующего периода, отличаясь одновременно и доброкачественной газетной актуальностью.

LA LITTÉRATURE ORIGINALE DANS LE JOURNAL DE BRAȘOV „ORIENTUL LATIN" (1874—1875)

(Résumé)

Le journal „Orientul latin", connu surtout pour sa position radicale sur le terrain de la lutte pour les droits des Roumains transylvains, accueillit aussi dans ses pages quelques morceaux littéraires, non pas peut-être de haute valeur mais caractéristiques cependant de l'atmosphère littéraire roumaine dans la seconde moitié du siècle passé.

Les genres les plus souvent rencontrés dans les pages du journal de Brașov sont la chronique, parfois assez fantaisiste, le feuilleton satirique, l'esquisse de moeurs ou moralisante, le récit à substrat mémorialistique, la nouvelle enfin; parmi les genres en vers, la poésie lyrique morale et patriotique et des morceaux à tendance épique du type des ballades populaires. Les collaborateurs littéraires les plus actifs furent Aron Densușianu, qui était aussi le propriétaire et l'éditeur du journal, et Ion Al. Lapedatu. Publièrent aussi des morceaux littéraires Elena Densușianu, Olimpia Locusteanu, N. Barbu et d'autres.

La littérature parue dans les feuilletons de „Orientul latin" révèle une formation dans l'esprit de quarante-huit („pașoptism") des rédacteurs et des collaborateurs: animée d'un profond patriotisme, d'une vive admiration pour le passé roumain, impitoyable pour les ridicules déficiences morales du présent, elle continue les directions principales de développement esquissées par la littérature de la periode précédente et traite en même temps avec talent l'actualité journalistique.

REFERITOR LA PROBLEMA ÎMBINĂRILOR DE CUVINTE ÎN LIMBA RUSĂ CONTEMPORANĂ

de

ANA FELEA

Problema îmbinărilor de cuvinte este una dintre cele mai importante şi totodată cele mai discutabile probleme din domeniul sintaxei, căci fără cunoaşterea sistemului îmbinărilor de cuvinte din limba contemporană nu poţi studia structura propoziţiei, nu poţi învăţa pe un străin să vorbească corect limba respectivă.

În cadrul îmbinării de cuvinte se confruntă şi se împletesc sensurile lexicale şi gramaticale ale cuvintelor, se realizează transformarea sensurilor lexicale în cele gramaticale. De aici rezultă şi importanţa cercetării diferitor tipuri (modele) şi sensuri ale îmbinării de cuvinte. Literatura sovietică şi din alte ţări, referitoare la problema îmbinărilor de cuvinte, este vastă. Şi totuşi multe chestiuni importante nu au fost încă pe deplin elucidate[1].

În lucrarea de faţă ne vom referi la una din îmbinările de cuvinte nepredicative din limba rusă contemporană şi anume la varianta modelului *verb + substantiv* care exprimă relaţii spaţiale şi ne propunem să relevăm corelaţiile dintre sensurile lexicale şi sintactice ale componentelor, precum şi să facem unele consideraţii în legătură cu structura şi formele acestor îmbinări de cuvinte. Dar mai întîi de toate socotim necesar să precizăm punctul nostru de vedere cu privire la definiţia şi caracteristicile generale ale îmbinărilor de cuvinte.

În studiul nostru am pornit de la concepţia academicianului sovietic V. V. Vinogradov[2], care defineşte îmbinările de cuvinte ca fiind unităţi gramaticale, asocieri nominal-sintactice a două sau mai multe cuvinte, aparţinînd părţilor de vorbire de sine stătătoare care denumesc o noţiune

---

[1] În legătură cu istoricul problemei vezi V. P. S u h o t i n, *Problema slovosoçetanija sovremennom russkom jazyke*, în „Voprosy sintaxisa sovremennovo russkovo jazyka", Moskva, 1950; o bogată bibliografie la tema respectivă se găseşte în lucrarea lui M. N. P r o k o p o v i c i, *Slovosocetanije v sovremennon russkom literaturnom jazyke*, Moskva, 1966.

[2] V. V. V i n o g r a d o v, *Russkij jazyk*, M.L., 1947, pag. 7–8; V. V. V i n o g r a d o v *Ponjatie sintagmy v sintaxise russkovo jazyka*, în „ Voprosy sintaxisa sovremennovo russkovo jazyka", M., 1950; Academia Nauk S.S.S.R., *Grammatika russkovo jazyka*, vol. II, part. I, M, 1960, pag. 10.

sau o reprezentare dezvoltată, dar unitară. În cadrul îmbinării unul dintre cuvinte joacă rolul principal, cuvînt-bază, a cărui caracteristică morfologică determină construcţia şi tipul (modelul) îmbinării. De aceea, atît posibilitatea cuvîntului de a forma o îmbinare, cît şi structura îmbinării şi mijloacelor ei de realizare depind de partea de vorbire în care intră cuvîntul-bază, determinatul.

Studierea îmbinărilor de cuvinte în care elementul de bază aparţine diferitor părţi de vorbire arată că sînt îmbinări tipice, caracteristice fiecărei părţi de vorbire. Aşa de exemplu, în limba rusă, contemporană, verbului îi sînt caracteristice îmbinările cu substantivul în acuzativ(complement direct) — читаю книгу; substantivului îi sînt caracteristice îmbinările cu cuvinte determinative cu care se acordă (atribut acordat) — интересная книга, моя книга, precum şi cu un alt substantiv în cazul genitiv (atribut neacordat) — книга ученика; adjectivului — îmbinări cu un substantiv cu sau fără prepoziţie-медлительный в движениях, богатый событиями.

Posibilitatea ori imposibilitatea formării unui anumit tip (model) de îmbinare este determinată de măsura în care categoriile gramaticale specifice fiecărei părţi de vorbire favorizează sau împiedică o astfel de formare. În afară de aceasta, în formarea îmbinării de cuvinte un mare rol îl joacă factorul lexical: adeseori tocmai sensul lexical al cuvîntului împiedică formarea unui anumit tip (model) de îmbinare. Cu cît e mai larg cercul de cuvinte care se pot asocia în îmbinări, cu atît mai abstract este sensul îmbinării. Prin urmare, caracterul îmbinării de cuvinte este determinat de corelaţia dintre doi factori: gramatical şi cel lexical. Să explicăm aceasta. Teoretic, verbul în limba rusă contempornă poate să se asocieze cu orice substantiv. În realitate însă nu orice asociere a unui verb cu un substantiv are sens. Se pot stabili anumite grupe (clase) gramaticale şi semantice de verbe, care se pot asocia numai cu anumite grupe (clase) gramaticale şi semantice de substantive. De exemplu, verbele de mişcare, asociate cu un substantiv în cazul instrumental fără prepoziţie, capătă mai multe sensuri, formînd variante ale îmbinării generale *verb + substantiv* şi anume: cu un substantiv ce denumeşte un segment temporal reflectă relaţii temporale (ехал ночью, шёл днём), cu un substantiv ce arată locul, spaţiul — relaţii spaţiale (ехал лесом), cu un substantiv ce denumeşte un mijloc de locomoţie arată modul în care se efectuează acţiunea (ехал поездом). Factorul lexico-semantic joacă în cazul acesta un rol hotărîtor în determinarea variantei îmbinării de cuvinte.

Îmbinarea de cuvinte ca o unitate nominală a limbii denumeşte fenomenele reale. Ea le denumeşte însă nu izolat, ci în relaţia dintre ele. Caracterizîndu-se printr-o mai mare concretizare lexicală decît cuvîntul (compară деньşi весенний день, писать şi писать письмо, работать şi работать на заводе) îmbinarea de cuvinte nu numai că denumeşte o noţiune sau un fenomen, ci în acelaşi timp arată şi legătura dintre fenomenele denumite; prin aceasta ea diferă de cuvînt *calitativ*.

Fiecare îmbinare de cuvinte are un sens lexical concret propriu, care rezultă din sensurile cuvintelor componente. Dar sensul îmbinării ca uni-

tate sintactică nu este egal cu suma sensurilor lexicale ale acestora, ci rezultă din combinarea înțelesului constituenților care formează o nouă unitate compusă nominal-sintactică. Sensuri concrete „lexicale" ale îmbinărilor de cuvinte sînt infinit de multe, sensurile generalizate gramaticale însă sînt limitate și anume: sensuri obiectuale, atributive, circumstanțiale (de scop, de loc, de timp, de cauză etc.). Îmbinarea de cuvinte nu poate apărea de sine stătătoare. Ea este lipsită de predicație și nu poate constitui o unitate de comunicare decît prin încadrarea ei într-o propoziție ca părți de propoziție sau construcții incidente. De aceea relațiile dintre componente existente în cadrul îmbinării se influențează reciproc și astfel se creează nuanțe diferite și relații intermediare care se precizează doar în structura propoziției.

Diferitele relații din cadrul îmbinărilor de cuvinte se exprimă prin forme variate. Pornind de la definiția îmbinării de cuvinte ca o unitate compusă, care se formează prin asocierea unui cuvînt de sine stătător cu un altul, stabilim tipul (modelul) îmbinării de cuvinte pe baza apartenenței componentelor la categoria părții de vorbire respective. În felul acesta se reliefează cele mai generale tipuri (modele): *verb* + *substantiv* (глагольно-именное словосочетание), *verb* + *adverb* (глагольно-наречное словосочетание), *substantiv* + *substantiv*, *substantiv* + *adjectiv* ș.a. Aceste modele diferite pot avea sensuri asemănătoare, foarte apropiate. De pildă, raporturile între verb și complement se exprimă și prin modelul *verb* + *substantiv* (любить родину) și prin *substantiv* + (*prep.* + *substantiv*) (любовь к родине), și *adjectiv* + *substantiv* (внимательный к людям) și *adverb* + *substantiv* (назло соседу); sau în cadrul îmbinărilor de cuvinte ce exprimă relații spațiale: *verb* + *subst.* (читать в саду), *subst.* + *subst.* (чтение в саду), *adject.* + *subst.* (смелый в бою) etc. Dar aceste relații, deși foarte apropiate, nu pot fi identice. Deosebirile dintre ele sînt determinate de diferențele gramaticale ale cuvîntului-bază: verb, substantiv, adjectiv, etc., de relațiile acestuia cu determinantul. Caracteristicile semantico-gramaticale ale unei părți de vorbire determină întotdeauna o anumită nuanță în interiorul relațiilor generale.

Din cele expuse mai sus reiese clar că tipul (modelul) îmbinării este determinat în întregime de forma componentelor (a determinatului și a determinantului), precum și de mijloacele de exprimare a raporturilor sintactice, avînd astfel îmbinări de cuvinte cu sau fără prepoziție[3].

Îmbinările de cuvinte cu relații spațiale fac parte din cele formate pe baza asocierii libere, neobligatorii, a unui cuvînt cu sens lexical deplin cu un alt cuvînt de asemenea de sine stătător. În cazul nostru un verb se asociază cu un substantiv: acțiunea exprimată prin determinat capătă o nuanță de spațiu prin obiect-determinant. În cadrul acestor relații generale se grupează diferite variante și nuanțe, căci semantica verbului și a substantivului își lasă amprenta pe caracterul general al relațiilor spațiale.

---

[3] Schimbarea formei determinatului nu schimbă forma îmbinării de cuvinte. Пишу письма și писал письма este unul și același model (*verb* + *substantiv*).

În propoziție determinantul îndeplinește variate funcții sintactice: el poate fi complement direct, indirect sau circumstanțial de loc.

I. 1. Să analizăm întîi *îmbinările de cuvinte fără prepoziție*. Acestea sînt relativ limitate.

Formula îmbinării de cuvinte cu sens pur al relațiilor spațiale este *verb mișcare + substantiv la c. instr.*. Clasa verbelor, după cum se vede, este limitată la verbe de mișcare și numai intranzitive. Clasa substantivelor este de asemenea limitată din punct de vedere lexical: doar cele ce arată locul, spațiul prin care se îndreaptă mișcarea.

Чуть проторенная дорога *вела лесом*

(А. Толстой, Пётр 1)

În limba rusă contemporană se observă un proces activ de „adverbializare" a substantivelor în asemenea construcții. De aceea, cînd vrem să accentuăm locul unde se petrece acțiunea, se simte necesitatea introducerii unor elemente structurale auxiliare a unor atribute acordate: шёл тёмной улицей, ехал дремучим лесом.

2. O altă variantă a îmbinării analizate se prezintă în formula *verb mișcare + substantiv la cazul acuzativ*. De data aceasta însă relațiile exprimate nu mai sînt pur spațiale, ci cantitativ-spațiale: бежать (пробежать) километр, проплыть милю. Determinatul face parte din clasa verbelor de mișcare tranzitive și intranzitive, determinantul este de asemenea limitat din punct de vedere semantic: numai substantivele ce denumesc unități de dimensiune (метр, километр, верста, миля и т.п.)

Formele de plural însă ale acestor substantive indică un spațiu imprecis (проехали километры).

Tot în această variantă putem încadra și îmbinarea compusă, cu formula *verb mișcare + numeral cardinal + substantiv la c. genitiv*. Numeralul cardinal formează împreună cu substantivul o unitate sintactică care intră în aceleași raporturi sintactice cu verbul ca și substantivul în acuzativ: (пройти километр — пройти три километра.).
În locul numeralului poate fi și un adjectiv pronominal (пройти *несколько километров*), particulele (*почти*, *чуть не*) și altele, dînd o nuanță de aproximație, imprecizie. Rolul de atribut îl poate juca și un numeral ordinal (пробежал уже третий километр).

Atributul nu este necesar pe lîngă unele substantive ca *полпути*, *полдороги* și altele, care nu cer o precizare cantitativă.

Asemenea îmbinări pot include și pronumele *каждый*, marcînd o repetare regulată a mișcării. (Он останавливался каждые десять шагов).

În propoziție determinantul acestei variante îndeplinește funcția de complement de măsură.

3. Un sens aparte are îmbinarea de cuvinte cu unele verbe tranzitive cu prefixe (перебежать, перепрыгнуть, перелететь) care se asociază cu substantivele în acuzativ:

У самого подъезда чёрная кошка перебежала дорогу (Леон., Дерев. королева) Determinantul aici are funcţie de complement direct (что перебежала?... дорогу).

Analiza îmbinărilor de cuvinte fără prepoziţie cu relaţii spaţiale ne permite să tragem cîteva *concluzii* generale:

a) Verbul joacă în îmbinările de acest gen un rol organizatoric numai în măsura în care el este determinat; caracteristica morfologică a verbului nu determină forma substantivului.

b) Substantivele care se pot asocia cu verbul în îmbinările descrise mai sus sînt limitate din punct de vedere lexical, şi anume: denumirile unităţilor de dimensiune, a fenomenelor legate de noţiunea de loc şi spaţiu.

c) Pentru a-şi putea îndeplini funcţia de indicator al noţiunii de spaţiu substantivele care intră în componenţa îmbinărilor analizate sînt adeseori însoţite de un atribut „cantitativ" (numeral). Acesta din urmă apare ca un element structural al îmbinării, al treilea component.

d) Să formeze construcţii spaţiale cu formula *verb + substantiv* pot numai verbele de mişcare cu următoarele caracteristici morfologice: aspect perfectiv şi imperfectiv, tranzitive şi intranzitive cu acuzativ, tranzitive cu prefixe cu acuzativ, intranzitive cu instrumental.

e) Unele verbe de mişcare tranzitive cu prefixe, asociindu-se cu substantive fără al treilea component, formează îmbinări cu relaţii de obiect-spaţiu, determinantul avînd funcţia de complement direct în propoziţie (перейти дорогу).

f) Posibilitatea de asociere cu substantivul în îmbinări spaţiale fără prepoziţie îi aparţine în exclusivitate verbului. Paralelisme gramaticale cu substantiv în calitate de determinat, cum se întîlnesc la construcţiile temporale (читать вечером — чтение вечером), nu există (nu se poate spune бег лесом, хождение улицей).

II. Îmbinări de cuvinte cu prepoziţie sînt mult mai variate ca sens şi formă decît cele fără prepoziţie. Cu ajutorul prepoziţiilor se pot reda cele mai subtile nuanţe ale relaţiilor spaţiale în cadrul îmbinării. Deşi rolul prepoziţiilor nu este acelaşi în diferite tipuri de îmbinări, adeseori prepoziţia este mijlocul fundamental prin care se exprimă relaţiile spaţiale.

Cercul de substantive care pot intra în îmbinări de cuvinte cu prepoziţie este foarte larg; aproape orice substantiv concret poate intra în relaţii spaţiale cu un verb prin mijlocirea prepoziţiilor. În multe cazuri sensul prepoziţiei însăşi dă îmbinării o anumită nuanţă semantică. Să ilustrăm aceasta pe baza prepoziţiilor *в* şi *на*. Prepoziţia *в* arată spaţiul în interiorul căruia are loc o acţiune sau se află ceva, iar prepoziţia *на* arată că starea, acţiunea sau mişcarea are loc la suprafaţa sau deasupra unui obiect. Dar sensul construcţiei în întregime, a îmbinării, este determinat, pe de o parte, de semantica verbului, iar pe de altă parte, de forma cazuală a substantivului. Astfel cu prepoziţia *в* se întrebuinţează:

— Substantive ce denumesc obiecte cu cele trei dimensiuni sau o limită în spaţiu în cazul acuzativ, asociate cu verbe de mişcare. În cazul acesta îmbinarea indică direcţia în care se îndreaptă acţiunea. (Куда? Иду в школу; вхожу в комнату; едем в лес).

Aceleași substantive dar în cazul prepozițional asociate cu verbe care arată o stare sau acțiune concretă, chiar și tranzitive de tipul читать, писать, есть ș.a. arată locul.

— Substantive care arată un mediu fizic cu verbele indicate mai sus, (находиться в воде, летать в воздухе).

Substantivele care arată o limită în spațiu se pot întrebuința cu amîndouă prepozițiile, dar în virtutea tradiției, anumite substantive se utilizează numai cu prepoziția *в*, altele numai cu prepoziția *на*: на улице, на Кавказе, на факультете; в переулке, в Крыму, в университете.

Substantivele ce arată o acțiune se folosesc numai cu prepoziția *на*: быть на собрании, заседании, митинге, уроке, лекции, докладе, совещании.

Substantivele *поле, село* se folosesc cu amîndouă prepozițiile (в поле = на поле, в селе = на селе).

În toate cazurile enumerate mai sus determinantul (prepoziție + substantiv) îndeplinește în propoziție funcția de complement circumstanțial de loc. În cazul cînd verbul (determinatul) se folosește în sens figurat, funcția sintactică a determinantului se schimbă, de exemplu:

На пристани лежали тяжёлые грузы (где?) — compl. circ. de loc,
На Дубровском лежали тяжёлые подозрения (на ком?) — compl. ind.,
Остановился *на дороге* (где?) — compl. circ. de loc,
Остановилися *на вопросе* (на чём?) — compl. indirect.

Dacă schimbăm însă prepozițiile între ele se schimbă sensul întregii construcții și funcția sintactică a determinantului, iar în îmbinări cu substantivele abstracte sensul de spațiu dispare, de exemplu: сохранить в памяти (в чём? как?) compl. indir., circ. de mod; сохранить на память (как?) compl. circ. de mod.

Alteori schimbarea prepoziției atrage după sine și schimbarea verbului, cazul substantivului rămînînd neschimbat, de exemplu: упасть *на* грудь — ударить в грудь; иметь *на* сердце- хранить *в* сердце.

Printre multiplele și variatele relații dintre componentele îmbinărilor de cuvinte se întîlnesc cazuri cînd acestea au în propoziție funcții sintactice care nu se încadrează în clasificarea tradițională a părților secundare de propoziție (atribut, complement, complement circumstanțial), avînd un sens echivoc. De problema aceasta însă nu ne vom ocupa aici, ea constituie tema unui alt studiu.

2. Îmbinările de cuvinte cu prepoziție, determinantul cărora are funcție de complement circumstanțial de loc, pot alcătui șiruri în trei nivele, după întrebările specifice: de unde? (откуда?) unde? (где?) și încotro? (куда?). Să concretizăm aceasta prin tabelul de mai jos.

Comparînd îmbinările de cuvinte din cele trei coloane (nivele), observăm că, din punct de vedere sintactic, ele sînt identice. Diferitele forme ale unuia și aceluiași cuvînt (subst.) reprezintă detalii ale unui sens gramatical comun (punctul de plecare, locul desfășurării, limita în spațiu a unei acțiuni). Din punct de vedere lexical, prepozițiile din coloanele întîia și a treia sînt antonime.

Tabel 1

De unde? (откуда?)	Unde? (где?)	Încotro? (куда?)
Он пришёл *из города*	Он живёт *в городе.*	Он едет *в город.*
Вечером я возвращаюсь *с завода*	Я работаю *на заводе.*	Утром я иду *на завод.*
Он отошёл *от окна.*	Он стоит у *окна*	Он подошёл *к окну.*
Из-за леса показался скорый поезд.	Ближайшая станция находится *за лесом.*	Через час мы доедем *до леса.*
Уголь доставляется *из-под* земли в вагонетках	Шахтёры работают *под землёй.*	Рабочие опустились в шахту *под землю*

3. Ca structură, îmbinările de cuvinte, aşa cum se precizează şi în definiţia dată la începutul lucrării, se compun din două sau mai multe cuvinte de sine stătătoare. În majoritatea îmbinărilor de cuvinte cu relaţii spaţiale, al treilea element — atributul joacă numai un rol lexical şi anume, precizează locul, fără ca să aibă şi sens gramatical, de exemplu: пойти в театр — пойти в новый театр.. Excepţie formează îmbinările cu substantivele *сторона* şi *рука* (la sing şi pl.), cînd atributul devine un element obligatoriu:

Со всех сторон синела степь ... (А. К. Толстой, И у меня был край родной ...)

В кладовой *с правой стороны* на полу ты *увидишь* две картонки. (Чехов, Попрыгунья).

Asemenea îmbinări le numim *compuse*[4]. Sînt însă şi cazuri cînd îmbinarea de cuvinte cuprinde în componenta sa două determinante, amîndouă substantivele aflîndu-se uneori în acelaşi caz, alteori fiind la cazuri diferite şi, de obicei, cu prepoziţii antonime (бежать *от* дома *до* школы). Considerăm că asemenea îmbinări de cuvinte, spre deosebire de primele (îmbinări compuse), ar trebui să formeze o categorie structurală aparte şi le vom denumi *îmbinări complexe*. Aceasta din urmă se caracterizează prin cele două determinante, care nu formează o expresie idiomatică, dar nici nu poate lipsi unul din ele, fără să afecteze sensul îmbinării întregi.

Tabelul de mai jos sintetizează îmbinările complexe după sens şi formă.

Concluziile care se desprind din analiza îmbinărilor de cuvinte cu prepoziţie sînt următoarele:

a) Pentru a putea stabili corect tipul şi sensul unei îmbinări de cuvinte trebuie să ţinem seama de caracteristicile lexicale ale tuturor componentelor (de sensul propriu al prepoziţiei, de sensul semantic al determinatului şi al determinantului), precum şi de caracteristicile morfologice ale determinantului (cazul subst.).

[4] v. N. .N. Prokopovič, *Slovosocetanije v sovremennoom russkom literaturnom jazŕke,* Moscova, 1966, p. 65 şi urm.

Tabel 2

Sensul	Componenta (formula)	Prepoz.	Exemple
1. Locul			
a) distanţa precisă	verb + (numeral + subst. P) + subst.G.	в/от	Жить в двух километрах от города.
b) distanţa aproximativă	verb + (subst. + numeral) + subst.G.	в/от	Он поселился километрах в двух от города
2. Direcţia			
a) punct de plecare şi limita acţiunii	verb mişc. + subst. G. + + subst.Ac.	из/в	Он всё бегал из комнаты в комнату.
		с/на	Мальчик прыгал с камня на камень.
b) spaţiul străbătut între două limite	verb. mişc. + subst.G. + + subst.G.	от/до	От Москвы до самых до окраин...человек проходит как хозяин.

b) În îmbinările de cuvinte cu relaţii spaţiale verbul se asociază cu substantivul, însoţit de prepoziţie liber (acelaşi substantiv cu diferite prepoziţii: положить на ящик, в ящик, под ящик, за ящик. O anumită prepoziţie cer numai verbele de mişcare cu prefixe, prepoziţia corespunzînd prefixului, de ex.: влететь в клетку, вылететь из клетки;

c) În majoritatea îmbinărilor analizate relaţiile spaţiale sînt determinate de prepoziţie.

d) Pentru îmbinărlle cu prepoziţie arătînd relaţii spaţiale, este caracteristică prezenţa substantivului în cazurile Ac. şi Prep. Cele mai variate ca formă şi sens sînt însă îmbinările cu determinantul în cazul Genitiv.

e) Printre prepoziţiile care intră în construcţia determinantului îmbinărilor analizate se întîlnesc prepoziţii sinonime. Unele dintre ele cer acelaşi caz (G. — около, близ, возле, подле у, недалеко от), altele cer cazuri deosebite (перед отрядом(I) — впереди отряда(G.) за колонной(I) — позади колонны (G.). De asemenea, se întîlnesc şi prepoziţii antonime care se folosesc ori separat, în îmbinări aparte, ori împreună, în îmbinări *complexe*.

К ВОПРОСУ О СЛОВОСОЧЕТАНИЯХ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

(Резюме)

Работа занимается вариантом непредикативного словосочетания с формулой *глагол + имя существительное*, а именно вариантом, выражающим пространственные отношения.

Автор исходит из определения словосочетания, данного академиком В. В. Виноградовым, и объясняет особенности словосочетаний, которые исходят из определения, иллюстрируя примерами словосочетаний, выражающих пространственные отношения.

В дальнейшем анализируются беспредложные словосочетания, выражающие пространственные отношения, и устанавливаются грамматические и семантические группы (классы) глаголов и имён существительных, которые могут сочетаться в подобных словосочетаниях,

а именно: глаголы движения, совершенного и несовершенного вида, переходные и непереходные глаголы с винительным падежом, приставочные переходные глаголы с винительным падежом, непереходные глаголы с творительным падежом, которые могут сочетаться с именами существительными, обозначающими единицы меры и явления, связанные с понятием места и пространства.

Во второй части работы анализируются предложные словосочетания. Автор подчёркивает, что в таких словосочетаниях предлог указывает, в большинстве случаев, на пространственное отношение, причём определяющее слово выступает в предложении в функции обстоятельства места. Глагол сочетается с именем существительным, сопровождаемым предлогом (одно и то же имя существительное с различными предлогами). Определённого предлога требуют лишь приставочные глаголы движения, причём предлог соответствует приставке.

Для предложных словосочетаний, обозначающих пространственные отношения, характерно присутствие имени существительного в винительном и предложном падеже. Однако наиболее разнообразными по форме и смыслу являются словосочетания с определяющим словом в родительном падеже.

Словосочетания с двумя определяющими словами, которые однако не образуют фразеологического выражения, объединены автором в особую категорию. Эти словосочетания автор называет *комплексными* (Таблица 2).

ON WORD COMBINATIONS IN CONTEMPORARY RUSSIAN

(Summary)

The paper deals with a variant of unpredicative word combination of the *verb + noun* type, namely with the one expressing spatial relations.

The author starts from the definition given by acad. V. V. Vinogradov to word combinations and explains the characteristics of the combinations ensuing from it, giving concrete examples that refer to word combinations with spatial relations.

The word combinations with spatial relations without preposition are analysed; the author establishes gramatical and semantic groups of verbs and nouns that can be associated in such combinations as: verbs of motion, perfective and imperfective, transitive and intransitive with Accusative, transitive with preffixes requiring Accusative and intransitive requiring Instrumental can be associated with nouns denominating dimension unities and phenomena related to notions of place and space.

In the second part of the paper the combinations with prepositions are analysed. The author points out the fact that in such combinations it is the preposition that indicates, in most of the cases, the spatial relation, the determinative having the function of an adverbial of place in the sentence. The verb is associated with the free noun accompanied by preposition (the same noun with different prepositions). Motion verbs with preffixes require certain prepositions corresponding to the preffix.

For word combinations with prepositions showing spatial relations, the presence of the noun in Accusative and Prepositional is characteristic. But the combinations having their determinative in Genitive are the most varied as regards their form and meaning.

The word combinations with two determinants but without constituting an idiomatic expression are united by the author in another category which she calls „Complex Combinations" (table 2).

Dumitru Pop, **Folclor din Bihor**, [Oradea], Casa creației populare a județului Bihor, 1969.

Apariția unei colecții de folclor reprezintă un act salutar, cu consecințe multiple pe plan științific sau cultural. Aceasta pentru că, în ciuda a tot ce s-a publicat, sîntem departe încă de clipa tezaurizării prin tipar a tot ceea ce spiritul popular a creat și a consfințit ca valoare în decursul timpului.

Sînt zone folclorice asupra cărora culegătorii (nu mă refer la amatori) s-au abătut doar sporadic și întîmplător. Ca urmare, ele nu și-au dat decît într-o măsură insignifiantă obolul la imaginea de ansamblu a creației noastre populare, ceea ce, hotărît, afectează exegeza și se răsfrînge sensibil asupra unor concluzii științifice infailibile. Dar chiar în interiorul zonelor folclorice favorizate în această direcție au avut loc, în intervalul scurs de la ultimele cercetări, procese și fenomene pe care o culegere le poate oricînd releva, oferind noi prilejuri de meditație specialiștilor. Iată cîteva dintre cauzele care dovedesc utilitatea unei colecții și, concomitent, pledează pentru publicarea ei.

Cam în sensul acesta se exprimă și autorul cărții de față (*Cuvînt înainte*, p.6). Adaugă însă, ținînd seama de calitatea receptorului, imperativul cultural. După opinia sa, apariția unor astfel de culegeri echivalează prin ele însele cu veritabile „acte de cultură cu rosturi practice, menite să hrănească spiritual un public mai larg, să educe prin materialul ce-l înglobează n paginile lor, să stimuleze cultul valorilor create de înaintași și încrederea în puterea de creație“ a poporului. Pe de altă parte, ele „trebuie să ofere... și posibilități de informare pentru omul de știință“ (*ibid.*).

Enunțate lapidar, aceste cerințe sînt satisfăcute cu generozitate de textele cuprinse în volum.

La Casele județene ale creației populare au apărut numeroase colecții de folclor, dar cele mai multe au ignorat cu consecvență orice principii și criterii științifice de culegere și sistematizare a materialului.

In vremea din urmă s-au ivit însă semnele îmbucurătoare ale unei schimbări de concepție și se pare că ele sînt rezultatul, printre altele, și al intervențiilor avizate, tot mai dese, venite din partea unor specialiști de renume.

Din acest punct de vedere, Casa creației populare a județului Bihor se află, printre primele, pe drumul cel bun. După două colecții, una de dansuri și alta de muzică bihoreană (a se vedea, de exemplu, Traian Mîrza, *101 cîntece și melodii de joc de pe Crișuri*, Oradea, 1968), scoate acest volum de poezie populară, care, cum se va vedea, este, sub raport științific în primul rînd, cu totul meritoriu. Judecîndu-l apoi în contextul activității folcloristice de la instituțiile menționate, putem spune, fără teama de a greși, că alături de culegerile de care pomeneam, *Folcor din Bihor* rămîne, așa cum a fost conceput și realizat, un model de urmat.

Rîndurile pe care le transcriem în continuare sînt edificatoare pentru maniera și metoda de lucru a lui Dumitru Pop: „Culcs la intervale diferite, în perioada 1956—1967, de inși cu o pregătire diferită, materialul adunat se prezenta

foarte inegal din punctul de vedere al modului cum a fost notat. *Am eliminat tot ceea ce părea deficitar sub raportul autenticității, toate textele care purtau semnele imixtiunii culegătorului" (ibid.).*

Materialul avut la dispoziție a fost, așadar, mult mai bogat decît ceea ce ne e dat să citim în paginile culegerii. Supus unor selecții succesive, în funcție de niște criterii ferme, în cadrul cărora primatul îl dețin cele estetice și documentare, acesta reușește să devină ilustrativ pentru etapa pe care o acoperă textele, etapă împinsă pînă în plină contemporaneitate. Spunînd aceasta, nu ne referim, firește, la aspectul cantitativ, pentru că din acest unghi analitic, colecția nu este o „oglindă cuprinzătoare" a folclorului din Bihor. Dar „crîmpeiele" publicate sînt mostre, elocvente în orice caz, pentru ceea ce se păstrează, se mai creează și circulă în zona bihoreană.

O comparație cu producțiile notate cîndva de Alexici, Bartók, Hetcou, Sala, ar putea dezvălui niște elemente ale evoluției creației folclorice de pe aceste meleaguri vestice și ar dovedi și mai mult însemnătatea colecției comentate.

Textele selectate de autor sînt grupate pe genuri și specii, iar în cadrul acestora (îndeosebi la lirică), pe categorii tematice capabile să ofere imaginea unei organicități la baza căreia trebuie pusă o viziune despre lume unitară, cristalizată. Culegerea convinge că există încă o lirică bihoreană dinamică și viguroasă care acoperă un registru sufletesc întins, de la amărăciune și deznădejde pînă la sentimentul celei mai pure și nestăpînite bucurii. Categoriile întîlnite aici sînt cele ale liricii generale-românești, dar se cere menționat gradul pronunțat de interiorizare al textelor bihorene, asemănătoare în această privință cu cele maramureșene. Există în volum creații lirice de veritabilă frumusețe, care ar putea oricînd figura într-o antologie pretențioasă esteticește. Ca aceste versuri dintr-un vibrant cîntec de dragoste: „— Pasăre galbenă-n pene / Unde-ai fost de-atîta vreme? / — Într-un vîrf de lemn uscat. / — Dar acolo ce-ai mîncat? / — Mă scobor și mînc pămînt / Și mă sui și iară cînt Și beau apă din vîlcele / Și cînt la mîndre cu jele / Și beau apă din izvor / Și cînt la mîndre cu dor" (85, p. 112).

Dumitru Pop alătură în cîteva locuri variante ale aceleiași producții, notate în localități diferite (p. 120, 121; 122, 123). Ideea trebuie subliniată, pentru că ea probează încă o dată spiritul științific al colecției. Pentru un necunoscător, procedeul poate părea superfluu, fiindcă deosebirile între variante sînt neînsemnate, reducîndu-se uneori doar la o altfel de structurare a versurilor din text. Dar, pentru specialistul versat, faptul primește o altă rezonanță. Prin mijlocirea variantelor, sîntem introduși în laboratorul de creație popular, ni se dezvăluie ceva din condiția diacronică a piesei folclorice, din soarta hărăzită acesteia de peregrinările repetate de la ins la ins, de la localitate la localitate.

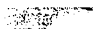
Baladele din volum, reduse ca număr întăresc o concluzie la care folcloriștii s-au oprit mai de mult. Anume, că sub raport epic Transilvania nu excelează și, se vede, Bihorul confirmă constatarea aceasta. Într-adevăr, cele cîteva cîntece „din bătrîni" nu au nici pe departe respirația epică a baladelor din zonele muntene sau moldovene, nici diversitatea tematică a acestora. De dimensiuni restrînse, axate pe teme nuvelistice, ele ne lasă să presupunem că, de la o vreme, cîntecul epic nu mai este o prezență vie în realitatea folclorică bihoreană.

Ultima parte a volumului conține în schimb o foarte bogată poezie a obiceiurilor, îndeosebi a celor legate de momentele-cheie ale existenței. Am reținut cîntecele de nuntă, cîteva „hori" dialogate ale miresei, specific bihorene, bocetele, colindele cu aerul lor arhaic și solemn. Operînd cu termenii raționamentului din pasajul anterior, vom conchide că speciile respective au încă o viață intensă în repertoriul folcloric al zonei de unde au fost înregistrate.

Am făcut, la început, cîteva considerații asupra caracterului științific al colecției lui Dumitru Pop. Voi adăuga aparatul critic (indicele de localități și informatori, cel de culegători, glosarul) care completează volumul, oferind celui ce-l consultă un instrument de lucru prețios și eficace.

Bineînțeles, se pot face și observații critice (referitoare la unele scăpări de transcriere, care generează licențe poetice inexistente în textul oral — p. 137, la ordonarea pe alocuri a materialului ș.a.), dar ele sînt neînsemnate și lipsite de importanță.

Așa cum ziceam, colecția *Folclor din Bihor*, editată de Casa creației populare din Oradea, rămîne, ca valoare a materialului și concepție de realizare, o carte autentică de poezie populară. Ea arată ce se poate face în domeniul folclorului la numitele instituții, atunci cînd lucrurile sînt abordate cu competența necesară.

ION ȘEULEANU

E. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, **Sintaxa transformațională a limbii române,** București, Editura Academiei R.S.R., 1969, 329 p.

Din mai multe motive, apariția acestei cărți constituie un prilej de satisfacție. Ea este — între altele — expresia receptivității lingvisticii românești la teoriile noi, lucru cu care într-un trecut nu prea îndepărtat nu ne puteam mîndri. Menționăm că faptul se petrece la numai 12 ani de la nașterea transformaționalismului[1], făcînd din limba noastră una din primele cinci-șase limbi din lume care beneficiază de o abordare transformațională de ansamblu.

Lucrare de pionerat, *Sintaxa transformațională a limbii române* a ridicat multe probleme autorilor, după cum ei înșiși mărturisesc, oferindu-le în schimb satisfacția de a fi pus o bază solidă studiului transformațional al sintaxei românești.

Volumul are o alcătuire ciudată, impusă de specificul metodei: esența, sintaxa propriu-zisă, este cuprinsă în 12 pagini ale *Apendicelui,* care enumeră regulile de structură a frazei, de subcategorizare și cele de transformare exprimate prin simboluri. Celelalte peste 300 de pagini nu fac altceva decît să explice aceste simboluri, reguli, soluții, introducîndu-ne astfel în domeniul transformaționalismului concret.

Capitolul introductiv, după ce clarifică noțiunile de competență și performanță lingvistică, de structură de adîncime, structură de suprafață, reguli de rescriere, reguli de transformare etc., face un scurt istoric al gramaticii generative, delimitînd-o de celelalte gramatici, arătînd modul cum se organizează, simbolurile folosite etc. Capitolul, ca și întreaga carte de altfel, se adresează unui cititor familiarizat cu lingvistica transformațională. Uneori li se poate face din acesta un reproș autorilor, dat fiind că teoria adoptată nu e prea bine cunoscută la noi. Chiar și în aceste condiții însă, cititorul se poate descurca, simbolurile fiind explicate cu răbdare și claritate, uneori repetat, mai ales acolo unde sînt folosite cu o altă semnificație decît cea obișnuită (cf. *Pro, Personal, Modal*).

În ceea ce privește modul cum sînt formulate regulile, atît cele de rescriere, cît și cele de transformare, se poate discuta dacă autorii au reușit să realizeze un echilibru între acestea. Credem că s-a mers, în acest sens, pe o linie justă, elaborîndu-se reguli simple de rescriere, dar de o simplitate care nu complică apoi exagerat transformările.

Prima sintaxă transformațională a limbii române își bazează întregul sistem de reguli pe rezultatele cunoscute ale sintaxei românești tradiționale și pe unele descrieri structurale din ultima vreme. Pe alocuri ne întîmpină însă soluții originale ale unor probleme mai mult sau mai puțin controversate. Ni se propun, spre exemplu, unghiuri de vedere noi asupra tranzitivității, structurii propoziției, acordului, coordonării etc. Cartea s-ar putea tot atît de bine intitula *Gramatica transformațională a limbii române,* căci granițele dintre cele două părți ale gramaticii sînt aici desființate, ca și în lingvistica structurală.

Cei doi autori au făcut un lucru dificil, căci lucrarea nu este numai o aplicare mecanică a unei teorii generale la cazul concret al unei limbi, după cutare exemplu străin. În actuala etapă, cînd teoria transformațională este la începuturile ei, neînchegată definitiv, *Sintaxa transformațională a limbii române* prezintă interes și în afara gramaticii românești, căci aduce, prin unele soluții, contribuții originale la dezvoltarea teoriei generale transformaționale (cf. raportul dintre variantele stilistice și structura de adîncime etc.).

Așadar, cartea aceasta, care este, cum arătam, printre primele de acest

---

[1] Dacă considerăm ca dată a nașterii acestuia anul 1957, cînd apare, la Haga *Syntactic Structures* de Noam Chomsky, la a cărui concepție aderă E. Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu.

fel din lume, nu este doar un gest de orgoliu al lingvisticii românești, ci unul de utilitate teoretică și practică (vezi, între altele, legătura cu traducerea automată) și va fi urmată, sperăm împreună cu autorii, de o fonologie și o semantică transformațională.

G. GRUIȚĂ

Aurel Nicolescu, **Probleme de analiză a frazei,** București, Editura Științifică, 1969, 230 p.

În condițiile excluderii gramaticii din planul de învățămînt al ciclului liceal, apariția unor culegeri de analize gramaticale comentate este mai mult decît salutară. Iată de ce cartea *Probleme de analiză a frazei* a lui Aurel Nicolescu o socotim binevenită, mai ales că autorul nu se mulțumește să dea soluțiile unor fraze dificile, ci discută multe probleme gramaticale, pornind de la exemplele întîlnite. Se pune însă aici o întrebare de principiu, valabilă și în cazul altor lucrări similare: care este sfera publicului beneficiar? Oare nu este prea cuprinzătoare această sferă atunci cînd destinăm asemenea culegeri atît absolvenților de școală generală și liceu, cît și studenților și cadrelor didactice? Credem că elevilor li s-ar cuveni un fel de culegeri, iar studenților și cadrelor didactice, altul. Primele trebuie să fie strict fidele Gramaticii Academiei și programei analitice în comentarii și soluții, pentru a nu-i deruta în loc să-i ajute, excluzînd acele elemente cu care ei nu se întîlnesc în manuale. În culegerile comentate destinate profesorilor, studenților etc. se pot face interpretări noi, se pot expune puncte de vedere contrarii celor din Gramatica Academiei, pentru că se adresează unui public capabil să discearnă și să aprecieze o soluție sau alta.

Ca și înaintașii săi, autori de asemenea culegeri, A. Nicolescu propune fraze cu subordonate cumulative, de excepție, predicative suplimentare, propune soluții noi în ce privește verbele auxiliare, modale și de aspect etc. Și totuși, cartea nu e nici exclusiv pentru studenți și profesori, căci comentariile sînt făcute la nivelul „pentru toți".

Cartea are multe merite. Autorul nu s-a ferit de frazele dificile, încearcă să stimuleze pe cititor și, prin metoda adoptată, îl face să participe activ la soluționarea problemelor de analiză. Sînt respectate, pe cît a fost posibil, principiile didactice ale gradării ca dificultate, ale înarmării cititorului cu teoria de bază și cu tehnica propriu-zisă, înainte de a-l atrage în analiza concretă pe text. Tehnica de analiză propusă se deosebește doar în amănunt de cea cunoscută din alte culegeri. Indicațiile preliminare ar putea fi uneori mai clare, dar în esență ele sînt suficiente și utile. La sfîrșit găsim un foarte folositor indice al subordonatelor, care permite revederea acelor fraze care conțin subordonate dificile. Autorul discută și probleme de sintaxa propoziției, acolo unde textul oferă cazuri speciale, interesante, iar la sfîrșit invită cititorul să-și încerce forțele în cele 11 „texte nerezolvate".

În cele ce urmează vrem să insistăm puțin asupra soluțiilor adoptate de autor în analiza unor fraze și propoziții. Ceea ce-i va șoca mai întîi, mai ales pe tinerii cititori, este faptul cum e tratat verbul *a putea* (dar și alte auxiliare modale sau de aspect). O dată e luat ca verb predicativ, altă dată ca auxiliar modal într-un predicat verbal complex, în fraze în care acest verb are valoare semantică și contexte sintactice absolut identice (vezi, de exemplu, frazele *19* și *64*). Fără a se propune un criteriu sigur, fără a se încerca o definire a predicatului verbal compus cu auxiliar modal, soluțiile autorului par arbitrare. Chiar exprimarea e discutabilă și neștiințifică, derutantă, mai ales pentru elevi, deoarece despre un predicat ca *să-și poată ține* (prop. 1, fraza 10) se spune că e „exprimat prin verbul *ține* la infinitiv precedat de auxiliarul *poată*". Elevul va fi mirat aflînd de un predicat exprimat prin infinitiv. Cînd *a putea* este luat singur ca predicat, avem surpriza de a-l vedea analizat ca regentul unei completive indirecte. El este însă tranzitiv, indiferent de faptul că nu se folosește la diateza pasivă (vezi și alte verbe care nu sînt folosite la diateza pasivă, dar a căror tranzitivitate nu poate fi contestată: *a avea, a vrea, a răspunde). A putea* are compliment direct și completivă directă, așa cum se arată de altfel și în Gramatica Academiei (Ediția a II a, vol. II, p. 98). Propoziția 3 din fraza *19 (... care pu-*

ica[2]/ *să înghită*[3]) nu este deci completivă indirectă, ci completivă directă. Autorul echivalează pe *poate* cu *a fi în stare de*. Prin aceasta nu-și respectă ideea justă a neintervenției în text (p. 109). Se știe că o perifrază și un sinonim simplu nu sînt identice în ceea ce privește capacitatea lor de regizare. *A-i veni de hac*, de exemplu, este egal cu *a pedepsi*, dar locuțiunea regizează numai un complement indirect, pe cînd sinonimul simplu are complement direct. Aceeași este situația cu *a putea ceva* și *a fi în stare de ceva*.

Unele fraze sînt analizate greșit, pentru că chiar împărțirea în propoziții este defectuos făcută. În fraza *16*, de pildă, apare o propoziție în plus, căci propoziția 7 este de fapt al doilea element al unui nume predicativ multiplu (*... cele mai dulci mulțumiri de vînătoare sînt acelea*[5]/ *în care trupul nu se află osîndit la pedeapsa jidovului rătăcitor*[6]/ *și apoi încă acele*[7]/ *care izbucnesc cu veselie*[8]/). În fraza *21*, A. Nicolescu desparte astfel următorul enunț: *Ca să fiu dar drept*[1]/ *și să te pun îndată la adăpost despre orice neajunsuri*[2]/ *ar putea să-ți vină după urma cuvintelor mele*[3]/ *recunosc că...* Dar elementul relațional subordonator al propoziției 3 este *despre orice*, iar *neajunsuri* nu face parte din propoziția 2, așa că o bună împărțire arată astfel: *ca să fiu drept*[1]/ *și să te pun la adăpost*[2]/ *despre orice neajunsuri ar putea să-ți vină după urma vorbelor mele*[3]/. În fraza *23* propoziția 10 e greșit apreciată ca o predicativă suplimentară, ea fiind o completivă directă (*... n-apuci*[9]/ *să te bucuri*[10]/). Autorul justifică soluția sa prin faptul că prop. 10 „exprimă o acțiune simultană cu acțiunea regentei", ca și cum predicativa suplimentară ar fi singura care ar exprima acest lucru. Discutabilă e și analiza frazei *23*, tot datorită modului cum e despărțită în propoziții: *Atunci se fac Dunăre de mîine d-lor*[13]/ *pare*[14]/ *că i-ai jăfuit chiar pe dînșii de averea lor*[15]/. Aici sînt însă numai două propoziții: *Atunci se fac Dunăre de mîine d-lor*[13]/ *pare că i-ai jăfuit chiar pe dînșii de averea lor*[14]/. A 14-a propoziție este modală, introdusă prin *parcă* (forma veche *pare că*). În fraza *25*, ia fragmentul de enunț *„și cu atît mai mult"* drept a 7-a propoziție, deși e evident că face parte din propoziția 4, iar propoziția 9 o ia drept modală, deși e o incidentală (*Ar fi bine*[4]/ *să cauți*[5]/ *să te încredințezi*[6]/ *și cu atît mai mult*[7]/ *cu cît aveți*[8]/, *mi se pare*[9]/ *la primărie niște porunci în acest sens*[8]/). O atitudine ciudată are A. Nicolescu față de propozițiile care se repetă exact în aceeași formă în frază. Uneori le dă un singur număr, considerîndu-le o singură propoziție ori de cîte ori s-ar repeta (vezi prop. *mulțumește-te*, fraza *28* și *să fie adevărat*, fraza *37*), alte ori le consideră pe fiecare altă propoziție (vezi fraza *40*, propoziția *se tocmesc*). Fără îndoială, ultima soluție e cea justă. În fraza *47*, propoziția 8 e completivă indirectă, nu predicativă suplimentară (*care a putut sili privighetoarea*[7]/ *să ajungă*[8]/), iar propoziția 13 e atributivă, nu circumstanțială de timp (*iar cîrsteiul să hîriie ca un ceasornic*[12]/ *cînd îl întorci*[13]/). De altfel, întreaga analiză a frazei *47* este forțată și complicată inutil. Autorul culegerii subînțelege o propoziție (a 11-a), subordonată propoziției 10 și regentă propoziției 12, cînd, de fapt, e vorba de două complemente directe coordonate, *privighetoarea* și *cîrsteiul*. Propoziția 9 din fraza *48* nu e modală, ci atributivă clară (*... dacă s-ar ispiti cineva*[7]/ *să cerce a instrumenta și a vocaliza prin codri, muzică clasică*[8]/ *precum este uvertura lui Yehud*[9]/). Uneori supără neconcordanța dintre schemă și comentariu. Exemple: în fraza *68*, prop. 4 e analizată ca subordonată a prop. 2, dar în schemă apare 3 ca regentă pentru 2; fraza *43*, prop. 3 și 4 determină pe 1, dar în schemă apare 2 ca regentă a lor.

Uneori A. Nicolescu e inconsecvent cînd analizează grupul *cel ce*. De obicei îl ia împreună, ca un singur pronume, dar găsim și cele două elemente analizate în propoziții diferite (fraza *29*). Tot în fraza aceasta, enunțul *de unde și cum răsăriseși* e luat ca o singură propoziție, introdusă prin *de unde*, deși prezența a două elemente relaționale subordonatoare arată că sînt două propoziții, prima cu predicat subînțeles.

Apreciem ca pozitivă încercarea autorului de a da și unele elemente de analiză a propoziției, deși pe alocuri acestea sînt discutabile (vezi *toată pasărea pe lume după limba ei piere*, unde *după limba* e dat circumstanțial de relație, cînd de fapt este un circumstanțial de mod evident).

Culegerea conține și fraze pe care le-am mai întîlnit și în alte cărți de acest fel (frazele 7 și 22, de pildă, se găsesc și în *Analize gramaticale și stilistice*, de D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu și M. Zdrenghea). Dacă Aurel Nicolescu le-ar da o altă interpretare, prezența acestor fraze ar fi justificată, dar analizele sînt identice.

În concluzie, apreciem cartea lui Aurel Nicolescu ca o lucrare utilă, dar care, la o eventuală nouă ediție, ar fi susceptibilă de îmbunătățiri.

G. GRUIȚĂ și V. PĂLTINEANU

Studii și materiale de onomastică, București, Editura Academiei R.S.R., 1969, 221 p. (Filiala din Cluj a Academiei, Institutul de lingvistică și istorie literară).

Culegerea de față este fructul inițiativei Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj, care își propune un număr de mai multe volume cu contribuții la studiul onomasticii românești. Volumul cuprinde două mari compartimente (I. Antroponimie, II, Toponimie), încheindu-se cu un valoros indice (1. de materii, 2. de autori și opere, 3. de cuvinte). Inserate în volum se găsesc și șase hărți toponimice.

Culegerea se remarcă în mod deosebit prin cîteva interesante studii cu caracter teoretic. Chiar la început, S a b i n a T e i u ș încearcă să delimiteze sfera și locul onomasticii în lingvistică, pornind de la constatarea justă că în onomastică pînă acum s-a studiat mai mult un material concret, neglijîndu-se aspectul teoretic al problemei. Înainte de a preciza sfera și locul acestei discipline, autoarea face foarte clar distincția între nume și apelativ și pune accent deosebit pe rolul apelativelor: numele propriu numai desemnează ceva, pe cîtă vreme apelativul, pe lîngă faptul că desemnează, și înseamnă ceva. Reiese de aici că numele propriu nu are conținut semantic, pe cîtă vreme apelativul are o semnificație, un asemenea conținut. În acest sens, se face precizarea că diferența dintre cele două concepte se află pe planul conținutului, nu pe cel al expresiei. Aducînd în discuție diferitele propuneri pentru lărgirea sferei de „onomastică“ cu numirile diferitelor întreprinderi, organizații, asociații, titlurile operelor literare, muzicale, artistice, autoarea conchide că asemenea numiri trebuie plasate într-o zonă de interferență a substantivelor proprii cu substantivele comune (p. 10), deoarece acestea își păstrează sensul comun prin apelativele care intră în componența lor. În scopul de a fixa locul onomasticii în cadrul lingvisticii, S. Teiuș subliniază strînsa legătură între numele proprii și masa vocabularului, istoria limbii și dialectologie.

P. G e r g e l y tratează, de asemenea, o problemă de onomastică cu ajutorul lingvisticii generale, făcînd cîteva *Observații metodologice cu privire la cercetarea sincronică a numelor de persoane maghiare*. Autoarea pornește de la materialul cules din 34 de localități din județul Cluj. Pentru început, analizează funcția numelor de persoană în sistemul de denominație, ținînd seama de a) puterea de identificare și b) conținutul afectiv al antroponimelor. Se are în vedere și valoarea funcțională a antroponimelor, care variază în funcție de sistem. Astfel, valoarea funcțională scade cînd elementele sistemului sînt puține și au o frecvență mare, și crește cînd elementele sînt variate și au o frecvență mică. Aceste constatări sînt făcute în acord cu afirmația lui Saussure: „Le système onomastique étant un tout, le changement d'une partie doit inevitablement répercuter sur la totalité du système (p. 14). Considerate în sistem, antroponimele formează mai multe grupe funcționale: 1. numele rare purtate de o singură persoană; (Este vorba de lărgirea funcției de identificare a prenumelor rare, care pot înlocui funcția numelui de familie. În acest fel, nota hipocoristică este redusă, mărindu-se funcția de identificare. Acestea nu se pot egala cu supranumele, căci nu e vorba de adăugarea vreunui nume, ci de lărgirea funcției celui existent. Așadar, nota diminutivală afectivă se estompează, lăsînt primul loc celei de identificare.) 2. numele care își schimbă funcția, dar care își păstrează capacitatea de identificare; (Se includ aici poreclele care trec în supranume prin golirea lor de conținut afectiv, sau folosirea hipocoristicelor ca prenume.) 3. numele cu rol neschimbat în sistemul de denominație, formate din mai multe componente,

care doar împreună pot avea funcția de identificare; 4. numele care își pierd funcția. (Aici intră numele de familie cu o frecvență foarte mare.) În continuare, articolul își limitează preocupările la studiul exclusiv al supranumelor, analizînd structura fonetică și morfologică a acestora, după care deosebește trei tipuri de bază, în funcție de felul cum s-au format acestea: A) cu sufixe, B) prin modificări afective, C) din grupuri de sunete expresive. În încheiere atrage atenția că aceste tipuri sînt specifice doar regiunii cercetate.

Emese Kis și Maria Orza, în articolul *Porecla-metaforă privită ca un micromodel explicativ*, aplică pentru prima dată în lingvistica românească metoda modelării în antroponimie, bazîndu-se pe materialul cules din două localități din județele Sibiu și Mureș. Se pornește de la porecla-metaforă, provenită din comparația între poreclit și un obiect din afara sa (p. 51), deoarece se consideră că porecla-metaforă este fundamentală în sistemul de porecle, iar ca o definiție de lucru aceasta se va numi *micromodel*, iar acțiunea de a porecli, *micromodelare*. Conceptul de *micromodelare* însumează funcțiile explicativă, dinamică și semiotică ale modelelor (p. 52) Concluzia articolului vine să precizeze că conținutul semantic al poreclei poate modifica uneori chiar aspectul sonor al acesteia, prin funcția explicativă și cea semiotică.

Și în capitolul de toponimie se găsesc cîteva observații teoretice. E. Janitsek, în *O clasificare în microtoponimie: nume topice românești de origine maghiară*, încearcă să stabilească pentru nord-vestul țării tipuri de bază în funcție de apartenența etnică a celor care au denumit un loc (Namengeber). Folosindu-se de acest criteriu, autorul distinge șase categorii de nume topice, dar recunoaște în final că există o multitudine de alte criterii pentru găsirea unor clase de toponime; totuși, cel mai important este acela al Namengeber-ului, fără să neglijeze nici apelativele.

Tautologiile toponimice ridică, în general interesante probleme de semantică. În volumul de față, Mircea Homordean reia problema teoretică a semnificatului unor sintagme formate din termeni care acoperă aparent aceeași sferă semantică. În articolul *Cu privire la tautologiile toponimice*, autorul ia în discuție două tipuri de asemenea tautologii. Primul se referă la numele unor oronime denumite în funcție de forma terenului (exemple, *Dealul Măgurii, Dealul Chicerei, Dealul Gruiului, Dealul Cuca*), care sînt considerate tautologice prin asemănarea de sens a celor doi termeni ai sintagmei. Se afirmă în articol, pe bună dreptate, că multitudinea de numiri geografice populare presupune *o diversificare semantică*, nu o sinonimie perfectă, pentru că termeni ca *grui, pisc, chiceră* etc. reprezintă fiecare o caracteristică a formei terenului, respectiv a ridicăturii, ceea ce face ca numele generic de *deal* să nu fie sinonim cu *grui, pisc, chiceră* în conștiința celor care le-au denumit. Așadar, pot fi *dealuri* în formă de *chiceră, pisc, grui, măgură* (p. 72). Autorul face o precizare foarte prețioasă, anume că particularitățile acestor apelative trebuie privite în sistemul graiului. Temeinicia acestui adevăr este relevată printr-un exemplu al lui E. Petrovici *(Dumbrăvița de Codru)*, care nu e tautologie, de vreme ce prin Ardeal *codru* înseamnă „munte“ și nu „pădure“.

Un alt caz, în care s-ar părea că avem de-a face cu tautologii toponimice, este acela în care un nume a ajuns să denumească un teritoriu mai întins decît cel inițial, analizînd exemplul toponimicului *Lacul Iezerului*, care, de fapt, nu înseamnă „lacul lacului“, ci „lacul de pe muntele Iezerul“ (p. 73). Autorul lasă să se întrevadă convingerea sa că în toponimie, practic, nu poate fi vorba de tautologii, ci doar de „tautologii aparente“ (p. 73). În încheiere, pledează pentru o cît mai exactă definire a volumului semantic al termenilor geografici populari, căci definirea vagă a acestora creează posibilitatea de a considera anumite toponimice drept tautatologice.

Nu mai puțin valoroase sînt și celelalte studii cu caracter practic, datorate unor cercetători consacrați. Înainte de toate, se impune contribuția regretatului Emil Petrovici, *Oronime formate din antroponime în Carpații românești.* O contribuție prețioasă aduc și alți cercetători clujeni, cum ar fi prof. Ion Pătruț, Al. Cristureanu, V. Iancu. Indicele care încheie această lucrare sintetizează aportul studiilor amintite, punînd la îndemîna celor interesați o listă bogată a unor toponime actuale din țara noastră.

Acest prim volum a făcut un început promițător și ne îndreptățește speran-

țele în așteptarea celor următoare, care, credem, nu se vor lăsa prea mult așteptate.

V. PALTINEANU

Szathmari István, Régi **nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk**. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 453 p.

Studierea aprofundată a istoriei limbii maghiare literare în ultimul timp a devenit o nouă disciplină lingvistică. Au apărut multe cărți și studii de bază care se ocupă detaliat de cele mai importante etape, procese ale formării limbii maghiare literare. Aceste lucrări caută să răspundă la întrebări fundamentale, cum ar fi: cînd și cum s-a format limba literară, cum s-au constituit normele sale supradialectale, ce factori sociali, culturali au determinat evoluția ei, care sînt trăsăturile cele mai specifice ale formării limbii literare?

Monografia lui István Szathmári — publicată recent — are ca scop de a urmări, pe baza mărturiei directe și indirecte a gramaticilor apărute în secolele XVI-XVII, procesul formării — unificării și normalizării — limbii maghiare literare. Trebuie remarcat faptul că începuturile limbii maghiare literare se conturează mai accentuat tocmai în secolul al XVI-lea, iar în ceea ce privește secolul al XVII-lea, putem constata că cercetarea istoriei limbii literare din perioada amintită a fost neglijată aproape complet înainte de apariția volumului de față.

Problemele tratate de autor sînt grupate în patru capitole: În partea introductivă, I. Szathmári se ocupă de cîteva probleme generale ale limbii literare, analizează stadiul actual al studierii limbii maghiare literare și problemele legate de aceasta. În a doua parte, autorul ne informează asupra caracterului lucrării sale: scopul și sursele monografiei, metoda prelucrării materialului etc. În următorul capitol mai însemnat se ocupă de momentele incipiente ale formării limbii literare, care au precedat apariția primelor gramatici. După ce examinează condițiile economice, sociale, politice și culturale care au influențat formarea limbii literare și au contribuit la definitivarea normelor unitare ale limbii literare, trece la prezentarea operelor gramaticienilor (Sylvester János, Dévai Bíró Mátyás, Szenczi Molnár Albert, Geleji Katona István, Komáromi Csipkés György, Pereszlényi Pál, Kövesdi Pál, Misztótfalusi Kis Miklós, Tsétsi János) din secolele XVI-XVII. Studiind separat fiecare operă în ordine cronologică, I. Szathmári relevă acele elemente ortografice, fonetice, morfologice, precum și alte fenomene ale limbii care s-au ridicat la nivelul normei, arătîndu-ne totodată în ce măsură au fost acestea răspîndite. Iar la sfîrșitul fiecărui capitol analizează influența și importanța gramaticii respective din punctul de vedere al dezvoltării limbii literare. În ultimul capitol rezumativ autorul formulează concluziile care decurg din analiza materialului. Astfel, de exemplu, referitor la rolul și importanța gramaticilor din secolele XVI-XVII în formarea limbii literare, el constată că primele gramatici (ale lui Sylvester și Dévai Bíró) au tratat doar unele fenomene particulare ale limbii și — din cauza condițiilor sociale, culturale — încă nu au putut exercita o influență decisivă asupra dezvoltării limbii. Spre deosebire de aceasta, influența normativă asupra limbii literare în curs de formare a gramaticilor elaborate mai tîrziu (de exemplu ale lui Szenczi Molnár, Geleji Katona) se intensifică din ce în ce mai mult. Pe baza gramaticilor din secolele XVI-XVII autorul sintetizează fenomenele legate de unificarea și fixarea normelor limbii în domeniul ortografiei, foneticii, morfologiei, sintaxei, lexicologiei, stilisticii și cultivării limbii. Firește că de fiecare dată atrage atenția și asupra fluctuațiilor, inconsecvențelor care se ivesc în folosirea normelor fonetice, morfologice etc. ale limbii literare. După confruntarea elementelor normative din gramatici cu alte asemenea rezultate obținute în urma altor studii referitoare tot la istoria limbii literare din secolele XVI-XVII și din epoca următoare, I. Szathmári scoate în evidență rolul gramaticilor. Ne arată că gramaticii au contribuit în mare măsură la consolidarea normelor apărute mai înainte, la selectarea, răspîndirea și impunerea normelor noi pe plan ortografic, fonetic, sintactic, lexicologic etc. În continuare, pe baza gramaticilor, autorul afir-

mă că pînă la sfîrşitul secolului al XVII-lea s-au precizat deja principiile fundamentale ale ortografiei de astăzi, concomitent s-au stabilit în linii mari şi normele fonetice, morfologice ale limbii maghiare. O altă concluzie foarte importantă la care ajunge autorul este că aspectul evoluţiei limbii literare oglindit în gramaticile din secolele XVI-XVII se încadrează organic în acel proces îndelungat şi complex care prin epoca iluminismului şi epoca reformelor (secolele XVIII-XIX) a dus la aspectul normat şi unitar, de astăzi, al limbii maghiare literare. La sfîrşitul lucrării se găsesc anexate lista abrevierilor şi indicele.

În încheiere, ca o apreciere a operei lui I. Szathmári se poate constata: această carte are o însemnătate deosebită nu numai din punctul de vedere al istoriei limbii literare, ci şi în privinţa istoriei ortografiei, morfologiei, dialectologiei, stilisticii. Este o contribuţie remarcabilă şi la studiul primei perioade a istoriei lingvisticii maghiare.

FERENC KÓSA

J o c h e n B l e i c k e n, **Das Volkstribunat der klassischen Republik, Studien zu seiner Entwicklung zwischen 287 und 133 v. Chr.** Zweite, durchgesehene Auflage, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1968, 166 p., în *Zetemata, Monographien zur klassischen Altertumswissenschaft,* Heft 13.

În *Prefaţă,* autorul precizează că ediţia a II-a nu este o prelucrare a ediţiei I, ci o reeditare revizuită din punct de vedere stilistic şi al exactităţii citatelor, dat fiind că numeroasele studii publicate după apariţia primei ediţii, în anul 1955, au fost completări valoroase la unele dintre problemele dezbătute în lucrarea sa, fără să cuprindă însă tema în ansamblu. După părerea autorului cele ce s-au spus cu privire la tribunat ori au confirmat concluziile sale, ori n-au fost suficient de convingătoare pentru a le infirma.

Pentru analiza multiplelor probleme legate de tematică, indicată în titlurile capitolelor şi ale subcapitolelor, autorul a analizat rezultatele obţinute în literatura modernă de specialitate, a verificat pe baza unui studiu meticulos al izvoarelor fiecare teză, reuşind astfel să aducă multe puncte de vedere noi, să demonstreze inconsistenţa unor păreri formulate de Mommsen, Niccolini şi Siber. Revizuirea izvoarelor arată că nu se poate fixa atît de precis, cum s-a susţinut, data cînd tribunatul şi-a pierdut caracterul pur plebeian. În sprijinul argumentării sale, autorul reproduce un număr mare de texte din izvoare fie în limba latină sau greacă, fie în traducere, integral sau rezumativ, făcînd numeroase trimiteri în note la autorii antici şi moderni.

Lucrarea este împărţită în cinci capitole: I. *Dezvoltarea tribunatului plebei în timpul luptelor dintre păturile sociale.* Autorul arată că nu se poate urmări pe baza izvoarelor evoluţia dreptului tribunilor de a se opune decretelor senatului *(intercessio),* de a cere pedepse şi de a propune legi *(rogatio),* deoarece analiştii au atribuit epocii precedente unele caracteristici ale etapei contemporane. După părerea lui J. Bleicken, Siber greşeşte atunci cînd acceptă întocmai relatările analiştilor, potrivit cărora plebeii au luptat pentru anularea datoriilor. Dat fiind că sistemul autarhic al economiei săteşti le asigura o oarecare bunăstare, ei luptau pentru împărţirea generală a pămînturilor cucerite. Prin *lex Hortensia* se deschideau perspective noi puterii tribunilor, cu toate că nu li se asigura accesul la toate magistraturile.

II. *Caracterul revoluţionar al tribunatului plebei în secolul III î.e.n.* a) *Cercul din jurul lui C. Flaminius.* În literatura modernă rezultatele obţinute de C. Flaminius sînt atribuite unei politici susţinute de ţărani. J. Bleicken demonstrează că situaţia era mult mai complexă; grupul interesat în măsurile iniţiate de C. Flaminius se recruta din „nobilimea mică de la ţară", din „oamenii noi"; acestora li s-au alăturat probabil şi mulţi din vechea nobilime cărora le erau avantajoase reformele preconizate. b) Urmărind activitatea *cercului din jurul lui C. Terentius Varro,* autorul arată că de-a lungul cîtorva decenii s-au remarcat la Roma candidaţi la magistratura supremă, care proveneau din triburile rurale şi încercau, îndeosebi prin tribunatul plebei, să facă opoziţie vechii nobilimi. Varro a urmărit ca războiul să se termine cît mai repede, pentru a degreva populaţia rurală de obligaţiile sale oneroase. În urma înfrîngerii lui

C. T. Varro, s-au impus din nou vechii *consulares*, care au reușit să ajungă la o înțelegere cu gruparea lui Flaminius.

III. *Legislația tribuniciană*. Dintre cele 65 de plebiscite din perioada 287—133 î.e.n., numai șapte pot fi atribuite cu certitudine perioadei dinaintea anului 217. Unele dintre ele au avut probabil un caracter revoluționar. După părerea lui J. Bleicken legislația tribuniciană și-a schimbat caracterul numai începînd cu al doilea război punic. Se poate constata o importanță crescîndă a tribului plebeu, care deținea în aparență întreaga putere legislativă, dar analiza plebiscitelor arată că ele aveau autorizația senatului; acesta îi însărcina pe consuli sau pe pretorul urban să trateze cu tribunii, ca să propună în fața poporului hotărîrile sale. Singurul drept pozitiv al plebei, cel legislativ, a fost exercitat în sensul sprijinirii măsurilor luate în lupta cu Cartagina. De la al doilea război punic pînă la Gracchi, tribunii plebei sînt susținători ai politicii duse de senat, ceea ce a lărgit mult sfera puterii acestuia. Excepție fac doar plebiscitele inițiate de Scipioni (care s-au folosit, de asemenea, de tribunii plebei), cărora li s-a alăturat numai un grup de senatori și o parte din popor. Acapararea conducerii adunării poporului de către senat a pus capăt acțiunilor independente ale tribunilor plebei.

În *capitolul IV* este dezbătut modul cum s-au folosit tribunii plebei de dreptul de *intercessio* și *relatio*. Examinarea motivelor fiecărei acțiuni și stabilirea conexiunilor dintre ele ne dă posibilitatea să vedem că tribunii acționau potrivit cu inițiativele senatului. Interpretarea dată de Mommsen și Niccolini deformează, după părerea lui J. Bleicken, imaginea despre puterea tribunatului în acea epocă.

În *capitolul V* autorul urmărește felul cum s-a dezvoltat dreptul tribunilor plebei de a conduce procese și de a hotărî pedepse, arătînd că puterea lor se rezuma la dreptul de a cere pedeapsa capitală *nomine perduellionis* în fața centuriilor sau o amendă în fața adunării plebeilor. Prin *lex Valeria de provocatione* se încheie epoca revoluționară a tribunilor plebei. J. Bleicken insistă în special asupra noțiunilor de *maiestas* și *maiestas publica*, arătînd că teza lui Mommsen în această privință nu mai poate fi acceptată.

Urmărind pe baza unui studiu minuțios și competent al izvoarelor condițiile social-economice în care s-a desfășurat activitatea tribunilor plebei, autorul obține rezultate valoroase într-o problemă mult controversată a istoriei Romei.

FRIEDA EDELSTEIN

Geschichte der deutschen Sprache. Mit Texten und Übersetzungshilfen. Întocmită de un colectiv de autori sub conducerea lui W i l h e l m S c h m i d t, Berlin, Volk und Wissen, 1969.

Istoria limbii germane oferă pentru prima dată un manual într-un volum pentru disciplinele legate de istoria limbii, manual care poate fi folosit cu ușurință de către studenții germaniști, precum și de către profesorii de limba germană. Cartea tratează în mod științific perioada preistorică și istoria limbii germane într-o formă concentrată, formă ce ni se pare adecvată și în concordanță cu cerințele lingvisticii actuale care așază la loc de frunte cercetarea sincronică a limbii, diacronia rămînînd însă pe mai departe un adjuvant prețios.

Cartea cuprinde două părți distincte: prima parte prezintă dezvoltarea istorică a limbii, iar a doua, partea gramaticală, cuprinde schițe ale gramaticii germanei vechi, medii de sus, precum și a germanei noi timpurii. Cele două părți se completează reciproc și permit o pătrundere mai adîncă a istoriei limbii germane. Prin intermediul acestei cărți cititorul face cunoștință cu o serie de publicații de specialitate, cu o serie de autori care au scris în acest domeniu. Deși partea istorică și cea gramaticală formează o unitate organică, totuși ele se pot utiliza și separat, cititorul hotărînd singur ordinea utilizării. Pentru că în partea a doua, partea gramaticală, germana veche de sus, germana medie de sus și germana timpurie sînt tratate pe larg, pasajele corespunzătoare din prima parte sînt mai restrînse, evitîndu-se astfel unele repetiții sau suprapuneri.

Autorii încearcă să prezinte concis și sistematic materialul folosindu-se de tabele, glosare, paradigme, hărți, reproduceri, mai ales din perioada 800—1700, fapt care ușurează munca cu acest ma-

nual, cartea citindu-se, spre deosebire de alte istorii ale limbii germane, ușor și cu plăcere,

Deși manualul e rodul colaborării a nouă autori, fiecare avînd cîte un capitol mai important, unitatea de idei, de tratare și de interpretare este asigurată; și aceasta, credem noi, în bună parte datorită metodei de interpretare marxistă a fenomenelor de limbă; cititorul nu simte aceste capitole ca părți eterogene, ci ca părți ale unui tot unitar, care în cazul de față este reprezentat de evoluția limbii germane. Prezentarea sistematica a materialului, rezumatul fiecărui capitol ușurează considerabil însușirea și predarea istoriei limbii germane. Important este că citind cartea nu rămîi doar cu amănunte, cu exemple concrete ce ilustrează diferitele schimbări în limbă, ci cu o privire de ansamblu asupra evoluției limbii în strînsă legătură cu evoluția societății, făcînd legătura dintre limba germană contemporană și epocile mai vechi ale istoriei poporului german.

În primul capitol, autor W. Schmidt, intitulat *Vorgeschichte der deutschen Sprache*, se insistă asupra diferitelor caracteristici prin care germanica se deosebește de indo-europeana comună: prima mutație consonantică, fixarea accentului pe prima silabă, simplificarea structurii gramaticale. Capitolul al doilea: *Frühgeschichte der deutschen Sprache* pornește de la dezvoltarea societății feudale pe pămîntul Germaniei, autorul considerînd sfîrșitul migrațiunii popoarelor ca începutul adevăratei istorii a limbii germane.

Autorii acordă o atenție deosebită periodizării istoriei limbii germane; ei obiectează pe bună dreptate vechilor împărțiri ignorarea diviziunii germanei în germana de sus și de jos (Hochdeutsch-Niederdeutsch). Pentru a evita acest neajuns ei pornesc de la periodizarea istoriei germane, vorbind de: Frühmittelalter, Hochmittelalter, Spätmittelalter și alătură acestei împărțiri istorice una după criterii gramaticale care are în vedere atît germana de sus cît și cea de jos.

În acest capitol se relevă principalele schimbări și caracteristici care despart cele două etape: germana veche de sus (sec. VI—XI) și germana medie de sus (1050—1350): schimbări în sistemul vocalic și consonantic, îmbogățirea vocabularului prin mijloace proprii și prin împrumuturi din alte limbi, mai ales din latină, și apoi mai tîrziu, în perioada germanei noi timpurii, tendința spre unificare, favorizată în parte de inventarea tiparului și frînată de fărămițarea feudală.

Deosebit de important este capitolul III din prima parte, *Entstehung und Entwicklung der deutschen Nationalsprache*, care se referă la formarea limbii naționale germane. Rolul și meritele lui Luther în formarea limbii naționale germane au fost apreciate pînă acum în mod foarte diferit. Autorii prezentului manual pornesc și de data aceasta de la teoria marxistă privind rolul maselor și al personalităților în istorie — o personalitate, oricît de marcantă ar fi ea, nu poate crea o limbă comună, valabilă pentru un popor întreg; limba este un fenomen social și la formarea sa contribuie întreaga comunitate. Contribuția lui Luther la formarea limbii naționale unitare se încadrează în procesul de dezvoltare a germanei medii de răsărit. În contextul evoluției limbii naționale germane de mare importanță este și aportul gînditorilor și scriitorilor secolului al XVIII-lea. Un subcapitol e dedicat întemeierii lingvisticii germane: J. Grimm, Bopp au creat prin lucrările lor un fundament solid pentru cercetarea filologică de mai tîrziu. Se insistă apoi asupra fixării normelor limbii scrise și vorbite, asupra schimbărilor economice, sociale și politice reflectate în vocabular, cartea mergînd pînă la lexicul actual, care oglindește existența celor două state germane.

Partea a doua a acestei cărți cuprinde gramatica germanei vechi, medii de sus și a germanei noi timpurii. Aici se studiază principalele schimbări fonetice, morfologice și sintactice de la un stadiu de dezvoltare la altul, schimbări ilustrate de numeroase exemple și completate de texte. De remarcat este că traducerea și interpretarea textelor nu se face mecanic, ci se accentuează că, de exemplu, sensul unui cuvînt din germana veche de sus nu poate fi identificat total cu sensul de azi al cuvîntului, el oglindind o anumita formațiune socială.

Această culegere de texte și exerciții ilustrative are un scop didactic, dînd îndrumări în traducerea și interpretarea textelor vechi. Li s-ar putea reproșa autorilor că în această parte gramaticală fenomenele sintactice nu cunosc o extin-

dere prea mare, comparate cu cele fonetice şi morfologice, sau că indicele de cuvinte din germana veche de sus nu conţine toate sensurile cuvîntului, că pentru germana medie de sus un asemenea indice lipseşte, însă toate aceste lipsuri se pot completa prin consultarea literaturii de specialitate. De altfel am arătat caracterul ştiinţifico-didactic al acestei *Istorii a limbii germane* şi sîntem convinşi că studentul şi profesorul de limba germană vor găsi un real ajutor în această carte.

ELENA ROMÂNU

Permjakisches Wörterverzeichnis aus dem Jahre 1833 auf Grund der Aufzeichnungen F. A. Wolegows von Károly Rédei. Budapest, 1968, Akadémiai Kiadó.

Orice însemnare veche, recent descoperită sau publicată ca urmare a prelucrării ştiinţifice din domeniul limbilor fino-ugrice, trece drept o mare cucerire a lingvisticii comparate fino-ugrice, căci, exceptînd limbile maghiară, finlandeză şi estonă, celelalte limbi fino-ugrice nu dispun de monumente de limbă mai veche. O astfel de descoperire neaşteptată este lista de cuvinte vogule, care provine din 1736, descoperită cu cîţiva ani în urmă în arhiva Academiei de Ştiinţe a Uniunii Sovietice (cf. Gulya János, Nyelvtudományi Közlemények, 65, 1958, 41).

Glosarul de cuvinte zuriene, care urmează să fie recenzat acum, nu contează drept o descoperire neaşteptată, căci se ştie din 1843 de existenţa lui, cînd autorul l-a dăruit lui Reguly Antal, anchetator renumit al popoarelor fino-ugrice de la poalele munţilor Ural, din moştenirea căruia a ajuns în fondul de manuscrise al Academiei de Ştiinţe al Ungariei. Însemnătatea glosarului publicat acum printr-o prelucrare ştiinţifică este însă şi aşa considerabilă, pentru că acum a devenit într-adevăr un izvor care poate fi folosit în munca de cercetare ştiinţifică. Deşi limba zuriană are monumente de limbă începînd din secolul al XIV-lea, acestea sînt numai însemnări sporadice aşa că glosarul publicat, deşi provine numai din 1833, poate fi considerat ca monument de limbă.

Autorul glosarului, F. A. Wolegow, s-a născut în gubernia Perm, a fost un bun cunoscător al istoriei, populaţiei şi condiţiilor etnografice ale populaţiei din împrejurimi, şi în acelaşi timp şi un om cult, cu veleităţi de lingvist, care a avut şi ocazia ca prin rudele sale să cunoască profund limba zuriană. Materialul şi modul său de notare Károly Rédei le consideră demne de încredere; în cursul prelucrării numai cîteodată s-a recurs la aplicarea semnului întrebării, ca marcă a îndoielii.

Glosarul conţine însemnări ale unui dialect sudic al limbii zuriene, respective ale unui grai dispărut azi al limbii permiake, vorbit pe malurile Kamei. Redactorul, Károly Rédei, a ordonat invers glosarul original care, după mărturia fotocopiei anexate, conţine cuvintele ruseşti în ordinea alfabetică şi corespondentele lor zuriene, notate tot cu litere chirilice. El a ordonat alfabetic materialul de cuvinte zuriene, luînd în considerare şi etimologia comună, dar în acelaşi timp a anexat lucrării sale un indice alfabetic de cuvinte în limba rusă. Materialul listei de cuvinte l-a grupat în jurul a 1500 de cuvinte-titlu, în care se mai încadrează încă aproximativ 1500 de cuvinte (compuse, derivate, expresii), astfel încît s-a ajuns la prelucrarea, în total, a mai mult de 3000 de cuvinte. Articolele de cuvinte încep cu cuvîntul-titlu zurien şi corespondentul său din limba rusă după însemnările lui Wolegow. Această parte este despărţită cu o linie verticală de restul articolului în care redactorul citează o formă în transcriere fonetică a cuvîntului-titlu dintr-un dicţionar modern, ştiinţific al limbii zuriene, — marcînd izvorul şi, dacă este necesar, dialectul, din care provine această nouă însemnare. Articolul se încheie apoi printr-o explicaţie amănunţită în limba germană.

Munca temeinică de redactor a lui Károly Rédei a mărit de cîteva ori valoarea glosarului, la origine foarte sumar, prin faptul că l-a transformat într-un izvor al limbii zuriene prelucrat cu migala şi precizia filologiei moderne şi prin aceasta utilizabil cu multă siguranţă în cercetările de lingvistică comparată fino-ugrică.

VÁMSZER MÁRTA

CRONICĂ

● În anul universitar 1968—1969, cadre didactice de la facultatea noastră au predat cursuri de limba și literatura română la instituții de învățămînt superior de peste hotare: conf. M. Zaciu la universitățile din Köln și Bonn, conf. dr. G. Scridon, la München, lector O. Șchiau, la Tübingen și lector S. Trifu, la Londra. Paralel au susținut o rodnică activitate de propagare a culturii românești în rîndurile publicului din aceste țări. Astfel, M. Zaciu a ținut, în cadrul institutelor de limbi romanice de la Köln și Bonn o conferință despre Unirea Transilvaniei, iar la un simpozion de la Schaunisland (Freiburg in Breisgau), comunicarea: *Semnificații ale Transilvaniei în literatura română.* Cu ocazia manifestărilor universitare „Tag der Offenen Tür" a prezentat conferința *Eminescu,* dedicată aniversării a 80 de ani de la moartea poetului. Sub auspiciile Comisiei UNESCO pentru R. F. G., a societății „Internationes" și a Ambasadei române din această țară, a conferențiat despre N. Bălcescu, cu prilejul aniversării celor 150 de ani de la naștere. La München, G. Scridon a vorbit despre: *Contribuția scriitorilor români la pregătirea actului Unirii.* La Tübingen, lector O. Șchiau a creionat, într-o succintă alocuțiune, tabloul vieții și operei eminesciene. Ea a fost urmată de un recital de poezie, susținut de studenți, în toate limbile romanice (inclusiv română), precum și în germană și engleză. Manifestarea s-a bucurat de un mare succes.

● În ziua de 2 octombrie 1969 a avut loc în aula Universității ceremonia acordării titlului de „Doctor honoris causa" cunoscutului lingvist suedez Alf Lombard, profesor la Universitatea din Lund, care s-a făcut remarcat prin interesul constant și studiile sale referitoare la limba română. Cu această ocazie, D-sa a făcut o vizită la Facultatea de filologie, unde a ținut o prelegere legată de *Importanța limbii române pentru slavistică.*

● Extragem cîteva titluri din „Programul sesiunii de comunicări a corpului didactic cu prilejul aniversării a 25 de ani de la eliberarea României de sub jugul fascist": *Vocația umanistă a literaturii române contemporane* (conf. I. Vlad și lector L. Baconsky); *Realism și naturalism. Încercare de semantica terminologiei literare* (prof. dr. doc. Iuliu Csehi); *Traducerile din revista „Sămănătorul" 1901—1910* (lector M. Curticean); *Aspecte ale relațiilor româno-ruse în critica românească din ultimul sfert de veac* (conf. dr. M. Croitoru și lector A. Ghijițchi); *Între legendă și snoavă* (conf. dr. D. Pop); *Cartea veche de Rîmnic. Circulația ei în Transilvania* (lector O. Șchiau); *Relații româno-italiene în veacul al XVII-lea* (asist. V. Lascu); *Începuturile literare ale lui Ionel Teodoreanu* (asist. S. Tomuș); *Fantasticul la Mihail Sadoveanu* (asist. S. Dan); *Realizări ale lingvisticii românești după eliberare* (conf. dr. P. Dumitrașcu); *Lingvistica germană în România după 23 August 1944* (lector M. Szilágyi); *Cu privire la componența lexicului limbii române* (prof. dr. doc. I. Pătruț); *Conceptul de sinonim în lingvistică* (lector. dr. O. Vințeler), *Cuvinte românești în limba maghiară veche* (asist. P. Benedek, F. Kósa și I. Zsemlyei),

Analiza gramaticală și problema vocativului (asist. C. Gruiță).

● În baza unor acorduri culturale, prof. dr. doc. L. Rusu s-a deplasat în Franța (mai 1969), prezentînd un ciclu de conferințe la universitățile din Paris (*Viziunea lumii în poezia populară românească, Locul romantismului românesc în sînul romantismului european*), Besançon (*Perspectiva profunzimii în cercetarea influențelor literare*), Montpellier (*Locul romantismului românesc în sînul romantismului european*). De asemenea, prof. dr. doc. I. Pătruț a comunicat la Universitatea din Varșovia, *Despre vechile relații slavo-româno-grecești* (iunie, 1969).

● La cursurile de vară de la Sinaia (august, 1969), prof. dr. doc. I. Pătruț a ținut prelegerea intitulată: *Elementul latin și slav în lexicul limbii române*.

● Schimburile de experiență inițiate de Ministerul Învățămîntului au continuat și în 1968/69. În luna octombrie 1968, prof. dr. doc. L. Rusu a plecat la Iași unde, în fața studenților de la Universitatea „Al. I. Cuza", a dezbătut probleme legate de *Faustismul în opera lui Lucian Blaga* și *Reconsiderarea lui Titu Maiorescu*. În aprilie, prof. dr. doc. E. Tănase de la Universitatea din Timișoara a ținut o lecție pentru studenții facultății noastre despre: *Le français, langue internationale*, iar în mai, Augustin Z. N. Pop, rectorul Institutului pedagogic din Pitești, două lecții referitoare la Eminescu și Veronica Micle.

● În zilele de 7, 8 și 9 decembrie 1968 s-au desfășurat, în organizarea Comitetului pentru cultură și artă al județului Bihor, „Zilele folclorului bihorean". A avut loc și o sesiune științifică la care au prezentat comunicări conf. dr. D. Pop (*Din istoricul preocupărilor pentru folclorul bihorean*) și asist. I. Șeuleanu (*Cîntecele de nuntă din Bihor*).

● În noiembrie 1968, aprilie și mai 1969 au avut loc, sub egida unor instituții de învățămînt superior, sesiuni științifice la care și-au dat concursul numeroase cadre didactice de la Facultatea de filologie. La Oradea: prof. dr. doc. I. Pervain (*Relațiile dintre Alexandru Papiu-Ilarian și Alexandru Roman, 1851—1852*); la Baia-Mare: prof. dr. doc. I. Pervain și lector M. Protase (*Petru Maior și L e x i c o n u l de la Buda*), prof. dr. doc. I. Pătruț *Despre vechimea influenței slave în română*), lector O. Șchiau (*Din circulația cărții moldovenești în Transilvania: Cazania lui Varlaam*); asist. I. Pop (*Dan Botta, poet apolinic*); asist. M. Muthu (*Rezultate ale cercetărilor efectuate asupra genului liric*); la Tg. Mureș: conf. I. Vlad (*Comentarii la o categorie a romanului — compoziția*); la *Timișoara*: asist. S. Tomuș (*Arta povestirii la Georgeta Mircea Cancicov*); asist. M. Muthu (*Ambivalența mitului în literatura română interbelică*).

● La cursurile de vară organizate anul acesta au participat: lector C. Căpușan („Harvard"-S.U.A.), asist. V. Vintiloiu (Italia), asist. A. Mișan (Bulgaria), asist. M. Oros (U.R.S.S.), asist. I. T. Stan (Polonia), asist. Gr. Benedek (Cehoslovacia), lector M. Homorodean, asist. G. Gruiță, F. Kósa și I. Péntek (Ungaria), asist. V. Păltineanu (Franța), asist. El. Románu (R.D.G) și asist. Dietmar Hellermann (Austria).

● Filiala din Cluj a Societății de lingvistică romanică a cuprins în programul de lucru (octombrie 1968-octombrie 1969), comunicările: prof. H. Jacquier, *Romanico-orientalia*, conf. D. D. Drașoveanu, *Despre clasificarea părților secundare de propoziție*, lector L. Tomuța, *Corespondențe româno-portugheze*, lector. L. Bote, *Stilul lui Montaigne*, asist. V. Păltineanu, *Problema cuvintelor internaționale în limba română*.

● Asistentul Constantin Todor Prundar a luat parte la Conferința internațională a profesorilor de limba și literatura rusă (Moscova, august, 1969).

● Un colectiv de istorici literari clujeni pregătesc pentru tipar o ediție masivă, de douăsprezece volume, a corespondenței lui G. Barit. Primele două vor fi date la tipar la începutul anului 1970. Conducător al acestui colectiv este prof. dr. doc. I. Pervain. Mai colaborează, de la facultatea noastră, lector M. Protase.

● În luna martie 1969 prof. dr. doc. L. Rusu a ținut la Satu-Mare, la invitația Asociației profesorilor de limba și literatura română, conferința: *Reconsiderarea lui Titu Maiorescu*; în septembrie a.c., la Congresul anual al Societății „Lenau" (Timișoara) a făcut o expunere cu privire la *Spiritul și esența literaturii române*.

● Dintre simpozionele organizate la Facultatea de filologie, în cursul anului universitar trecut, amintim pe cele în-

chinate lui Apollinaire (decembrie 1968) și Lamartine (aprilie 1969). Personalitatea celor doi poeți a fost evocată de lector E. Roux—Franța (Apollinaire) și lector dr. I. Gheorghe (Lamartine).

● Pe lîngă articolele și studiile apărute în revistele de specialitate, în anul universitar trecut au văzut lumina tiparului mai multe volume, avînd drept autori membri ai corpului didactic de la facultatea noastră. Consemnăm dintre ele: Leon Baconsky, *Marginalii critice și istorico-literare;* Dumitru Pop, *Folclor din Bihor;* Jancsó Elemér, *A magyar irodalom a felvilágosodás korában;* Sőni Pál, *A romániai magyar irodalom története;* Ion Pop, *Avangardismul poetic românesc;* Maria Bogdan și Sever Trifu, *Selected american vers;* Radu Tempea, *Istoria sfintei beserici a Șcheilor Brașovului* (ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar, note de Octavian Șchiau și Livia Bot); Gálffy Mózes, Kelemen Béla, Márton Gyula, Szabó T. Attila, *Helyesírási tájékoztató;* Szabó Zoltán, I. Nagy Mária, Bartha János, Horváth Tibor, *Kis magyar stilisztika;* Kozma Dezső, *Egy erdélyi novellista (Petelei István):* Ștefan Bitan, *Serghei Esenin;* D. Popovici, *Poezia lui Eminescu* (ediție îngrijită și prefață de Ioana Petrescu); D. Popovici, *Romantismul românesc* (ediție îngrijită de Ioana Petrescu).

● În zilele de 10 și 11 octombrie 1969, a avut loc la Institutul de lingvistică și istorie literară al Academiei R.S.R., Filiala Cluj, o consfătuire de onomastică, la care, din partea facultății noastre, au prezentat comunicări: prof. dr. doc. Ioan Pătruț, *Din nou despre toponime oficiale și populare;* lector Mircea Homorodean, *Oronime formate de la termeni geografici populari, în Carpații românești;* lector Eugen Janitsek, *Toponimul obcină;* Alla Vințeler, *Onomastica folclorului lipovenesc (antroponimie);* Emese Kis și Maria Pomianu-Bud, *Raportul semnificant / semnificat într-un subsistem al poreclelor;* Onufrie Vințeler și Pricop Chirilov, *Toponimia Bălții Brăila.*

Intreprinderea Poligrafică Cluj, 951/1970

În cel de al XV-lea an de apariție (1970) *Studia Universitatis Babeș—Bolyai* cuprinde seriile:

matematică—mecanică (2 fascicule);
fizică (2 fascicule);
chimie (2 fascicule);
geologie—mineralogie (2 fascicule);
geografie (2 fascicule);
biologie (2 fascicule);
filozofie;
sociologie;
științe economice (2 fascicule);
psihologie—pedagogie;
științe juridice;
istorie (2 fascicule);
lingvistică—literatură (2 fascicule).

На XV году издания (1970) *Studia Universitatis Babeș—Bolyai* выходит следующими

ERATA HIBAIGAZITAS

Pag. *Lap*	*Rîndul* **Sor**	*În loc de:* *Hibás szöveg:*	*Se va citi:* *Helyes szöveg:*
33	1 de sus	respectivă.	respectivă[2].
82	2. alulról	elmondottam	elmondattam
93	3 de jos	Epoco Renașteri	Epoca Renașterii
105	Nota 1	*Antiguus*	*Antiquus*
112	Nota 31	*eumqul*	*eumque*

chimie (2 fascicules;)
géologie—minéralogie (2 fascicules);
géographie (2 fascicules);
biologie (2 fascicules);
philosophie;
sociologie;
sciences économiques (2 fascicules);
psychologie—pédagogie;
sciences juridiques;
histoire (2 fascicules);
linguistique—littérature (2 fascicules).